

Alexandrina Cernov

**PAGINI DE ISTORIE LITERARĂ ROMÂNĂ ÎN
BUCOVINA**

Vol. 1
ARON PUMNUL
(Caiete Literare. Serie nouă)

Editura „Alexandru cel Bun”
Editura „Druk Art”
Cernăuți
2022

УДК 821.135.1(477).09
C41

Cernov Alexandrina

C41 Pagini de istorie literară română în Bucovina. Vol. 1. Aron Pumnul / Alexandrina Cernov. – Cernăuți : Editura «Alexandru cel Bun»; Editura «Druk Art», 2022. – 144 p.

ISBN 978-617-8129-11-8

Lucrarea se referă la activitatea lui Aron Pumnul de istoric literar, lingvist, pedagog, primul autor de manuale de literatura română și este destinată istoricilor literari, lingviștilor, profesorilor, studenților și elevilor. Ea poate fi folosită la cursurile universitare dedicate istoriei lingvisticii romanice și a limbii române, a începuturilor studierii istoriei literaturii române și a elementelor de teorie literară la Cernăuți.

УДК 821.135.1(477).09

Книга описує діяльність літературного історика, філолога, педагога, першого автора книг з румунської мови та літератури на Буковині Арона Пумнула. Праця написана для літературознавців, учителів, студентів та учнів, може бути використана під час університетських занять з романської лінгвістики, румунської мови, історії румунської літератури та базових елементів розвитку теорії літератури у місті Чернівці.

Autor: dr. Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române

Redactor: Natalia Camelia Proțiu

Partener editorial: Centrul Media BucPress (Cernăuți)

Coperta 1: Aron Pumnul

Coperta 4: Cernăuți. Casa și mormântul lui Aron Pumnul. Gimnaziul unde a predat Aron Pumnul

Acest volum a fost tipărit cu sprijinul Departamentului pentru Românii de Pretutindeni – www.dprp.gov.ro

Conținutul acestui volum nu reprezintă poziția oficială a Departamentului pentru Românii de Pretutindeni

DEPARTAMENTUL PENTRU
ROMÂNII DE PRETUTINDENI

ISBN 978-617-8129-11-8

© O. Чернова, текст, 2022

NOTĂ

Editura „Alexandru cel Bun” revine la tipărirea seriei de *Caiete literare* inițiată cu câțiva ani în urmă dar care nu a mai continuat să apară din lipsa de fonduri financiare. Anul acesta Departamentul pentru Românii de Pretutindeni al Guvernului României ne-a aprobat finanțarea a două caiete, pentru care mulțumim respectuos și pe această cale: *Pagini de istorie a literaturii române în Bucovina. Profesorul Aron Pumnul* (vol. I) și *Profesorul Ioan Gheorghe Sbiera*, elevul și continuatorul lui Aron Pumnul, primul șef al Catedrei de Limba și Literatura română la Universitatea din Cernăuți și membru de onoare al Academiei Române (vol. II).

Propunem în primul volum câteva studii consacrate activității științifice și pedagogice a ilustrului profesor Aron Pumnul. Includem și câteva fragmente din *Lepturarii*, precum și fragmente din manuscrisele profesorului, care au fost publicate în cartea lui Ioan Gheorghe Sbiera *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însemnătății lui, dimpreună cu documentele relative la înființarea catedrei de limba și literatura românească la gimnasiul superior din Cernăuți, precum și scrierile lui mărunte și fragmentare, publicate de Dr-ul Ion al lui G. Sbiera, profesor la universitatea din Cernăuți, membru al Academiei Române din București, membru onorariu sau fondatoriu al mai multor societăți literare etc.*, tipărită pe spesele acordate de Fundăciunea Pumnuleană de către Societatea pentru Cultura și Literatura română în Bucovina, Editura Societății, Tipografia Arhiepiscopală, Cernăuți, 1889, printre care și documentele referitoare la crearea primei catedre de limba și literatura română la Gimnaziul german din Cernăuți.

Menționăm că am păstrat în textele manuscriselor, în limita posibilităților, ortografia vremii. Amintim și despre înmormântarea lui Aron Pumnul și reînhumarea osemintelui lui în cimitirul de la Horecea, despre actualul monument funerar. Aceste date au fost publicate în materialul unui alt profesor cernăuțean – Ilie Luceac, doctor în istorie, al cărui articol am considerat de cuviință să-l reproducem în acest caiet.

Amintim că aceeași soartă le-au avut osemintele Aglaei Eminovici-Drogli (Döllitzsturm), sora poetului Mihai Eminescu (vezi: articolul *Aglae Eminovici-Drogli (Döllitzsturm), o prezență artistică remarcabilă la Cernăuți*, publicat în „Glasul Bucovinei”, An. XXII, nr. 1 (85), 2015, p. 43-52, reînhumată în cimitirul de la Horecea în același mormânt cu socrii săi.

Opera lui Aron Pumnul trebuie revalorificată îndeosebi astăzi, când ne pregătim să organizăm în casa lui Aron Pumnul de la Cernăuți un muzeu, care să păstreze memoria lui Mihai Eminescu și a dascălului său drag și să transmită generațiilor ce vin testamentul lor întru păstrarea limbii, culturii și a bisericii neamului, a identității naționale.

Inaugurarea Muzeului „Mihai Eminescu” în casa profesorului și patriotului Aron Pumnul merită un omagiu mult mai mare decât cel care i se acordă astăzi.

Intenționăm să publicăm în viitor și alte volume dedicate personalităților bucovinene ale învățământului și științei literaturii: Sextil Pușcariu, decan al Facultății de Litere a universității cernăuțene, care l-a urmat pe Ioan Gheorghe Sbiera la catedră; Leca Morariu, istoricul literar și eminescologul Ilie Torouțiu etc.

Menționăm că autorul nu pretinde la expunerea exhaustivă a informațiilor, sperând însă că va stimula cecetătorii cernăuțeni ai istoriei literaturii române în Bucovina să continue investigațiile, inclusiv cele oferite de arhive.

ARGUMENT

Astăzi, la Cernăuți există strada Aron Pumnul și casa profesorului în care urmează să fie organizat Muzeul „Mihai Eminescu”, muzeu care pe hârtie există mai mult de 30 de ani – câtă nedreptate și câtă lipsă de respect față de înaintașii noștri pentru truda și studiile lor. Se evocă de obicei doar epoca, cu tot alaiul de neajunsuri și frământări, în contextul căreia îi amintim doar în treacăt, chiar și pe cei mai merituoși dintre ei și numai unii sunt studiați în amănunt.

Despre profesorul Aron Pumnul s-au scris multe pagini. La noi, în Cernăuți, însă au ajuns puține. Istoricul literar bucovinean, Constantin Loghin, scria cu regret: „S-a uitat toată marea operă de redeșteptare a sentimentului românesc din Bucovina, s-a trecut cu ușurință peste toate ideile mari și generoase ce le-a sădit în tinerele vlăstare care i-au trecut pe sub mână și s-a insistat asupra greșelilor inerente unei atât de rodnice activități”.

Elevul și continuatorul concepției de istorie literară a lui Aron Pumnul, Ioan G. Sbiera, consideră că el a creat o pagină de istorie a națiunii și literaturii române dezvăluind „tesaurele cele mai prețioase ale literaturii noastre române, ne îndulci cu armonia dulcii noastre limbi, încunoscîndu-ne cu ființa ei advărată, cu regularitatea și frumusețea ei, cu care întrece ea toate limbile lumii...”. În continuare se scrie despre Aron Pumnul în comunicatul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina că el „ni deșteptă din amorfie sâmul național, și așa ne reînvia spre o viață nouă națională”. (Voci..., p.12).

De două ori pe an, marcând ziua de naștere și moarte a genialului său elev, Mihai Eminescu, ne adunăm în fața Casei lui Aron Pumnul din Cernăuți câțiva lideri ai comunității românești. Rostim cu aceste ocazii cuvinte, mai mult sau mai puțin patriotice, ne plângem că se năruie deja casa predestinată a fi Muzeul Mihai Eminescu. Casa trebuie restaurată. Dar a început războiul și speranțele aproape că s-au spulberat.

Casa lui Aron Pumnul. Ne mai adunăm și la monumentul funerar al lui Aron Pumnul. Îl pomenim cu un parastas, cu aceleași cuvântări, vorba genialului său elev: „E ușor a scrie versuri/ Când nimic nu ai a spune/ Înșirând cuvinte goale/ Ce din coadă au să sune/.

Ce știm noi despre oameni? Fiecare om este ca o planetă singulară care nu se aseamănă cu altele. Propunem deci o investigare a Planetei Pumnul, profesorul și savantul erudit, un spirit devotat științei și poporului său.

Începem prin a recapitula temele esențiale pe care le regăsim în manuscrisele pumnulene: conceptul despre literatură; opiniile despre originea (urzînța) limbilor romanice. Pumnul consideră că studiul literaturii române (a scripturilor) trebuie să înceapă cu întrebările: ce este limba română, care este originea și vechimea (vechietatea) ei,

înrudirea (cumnăția) cu celelalte limbi romanice. „Strînsa cumnăție ce se află între limbele romanice: italiana, romîneasca, ispanica, portugaleca, frînceasca și provințiala de o parte, ear de altă parte între lătina învățată, a tras luarea aminte a multor bărbați învățați ca să cerce temeiul și cauza principală a acestei cumnății, și așa să defigă adevărata urzintă a tuturor astor limbe”. El analizează cu acribie păreriile romanîștilor europeni despre istoria și clasificarea limbilor romanice, a influențelor altor limbi asupra lor în contextual istoriei și, în primul rînd, al rolului migrației poarelor barbare în spațiul european.

Aron Pumnul s-a pronunțat împotriva scrierii cu alfabetul chirilic care a denaturant specificul limbii române: „Buchile cirilice țin limba romînească ca ferecată în nisce cătușe de fier așa cît în ele nu se poate desvoltă și înflori (...) Ființa cuvintelor romînesci și asemănătea lor cu ale limbei lătine și ale celorlalte limbe romanice aũ întunecat o foarte mult literele cirilice, și dreptcă, pînă vor scrie Romîinii cu literele cirilice, cari le întrebuinteadă Sîrbii și Rușii, (...) neceodată nu vor fi vederoase cuvintele lătine în limba romînă: cu atîta funingine aũoperit boiereasca lor față și le țin închise amar ca într-o capsă neagră fără sperîntă de scăpare! De cîte ori' mi s'a întimplat mie, de, îndoindu-mă de vreun cuvînt, oare e lătinesc, cît' l-am scris cu litere latine, îndată se vèzù cu strălucire lătina'i față, și părăa că rîde asupra'mi de bucurie că l-am scăpat den sclăvie și de călicele petece cirilice!”

Documentele privitoare la inaugurarea primei catedre de limba română la gimnaziul, Lands gymnasium, din Cernăuți ne permit să reconstituim atmosfera și drumul parcurs de intelectualitatea românănească pentru întroducerea predării limbii române în cel mai prestigios gimnaziu. La recomandarea Hurmuzăkeștilor, Aron Pumnul este numit profesor de limba română la această catedră. Sub îndrumarea lui au învățat viitorii membrii ai Academiei Române: Ioan Gheorghe Sbiera, care l-a urmat la catedră, a fost primul șef al catedrei de limba română la Universitatea germană din Cernăuți și, lucru care trebuie știtut, el s-a aflat printre membrii fondatori ai Academiei Române din partea Bcovinei; Teodor Ștefanelli, prietenul poetului Mihai Eminescu cu care a învățat la obergymnaziul din Cernăuți și căruia îi datorăm cele mai multe și frumoase amintiri despre perioada cernăuțeană, ceea ce ne permite să reconstituim portretul și lecturile poetului, relațiile lui cu profesorii și colegii, influența ce a avut-o Aron Pumnul asupra junimii bucovinene. Mihai Eminescu s-a pronunțat ferm și bine argumentat despre importanța *Lepturariilor* lui Aron Pumnul: „Nu rîdeți, domnilor de „Lepturariu”. Dacă a exagerat în laude asupra unor oameni ce nu mai sunt, apoi aceia, mulți din ei, au fost pioneri perseverenți ai naționalității și ai românismului, care însă, dacă nu erau genii, erau cel puțin oameni de o erudițiune vastă, așa precum nu există în capetele junilor noștri dendy” (Mihai Eminescu, *Scrieri politice și literare*, vol. I, (1870-1877),

ediție critică cu introducere de Ion Scurtu, Minerva, 1905, p. 72). Într-o altă lucrare, *Austro-Ungaria. Cărți românești interzise pentru Ungaria*, Eminescu a urmărit soarta *Lepturariilor*, care se numărau printre cărțile românești interzise în Transilvania și Ungaria.

În *Cursul de literatură*, este inclus și capitolul *Forma den afară a poeziei române* (p. 357-363), în care sunt prezentate elemente de prozodie: „poezia și felurile ei, elementele formei den afară a poeziei, măsura încheieturilor (a silabelor – n.n.), nălțimea și josimea încheieturilor în cuvinte de mai multe încheieturi, piciorul, versul sau șirul versual, însușetățile versurilor mari și mici, felurile versurilor în privința cădinței ori a țărmuriciunii (a rimei n.n.), întorsura”. Conchidem deci că Eminescu a cunoscut primele elemente de prozodie tot din manuscisele profesorului său căruia îi datorează formarea sa ca poet, prozator și personalitate de acțiune politică.

Sunt actuale și astăzi adresările profesorului către junimea română:

„Deci, Romînilor celor cu puteri june sufletesci, carii primesc adevărul cu plăcere, adevăturor adevăraților fii ai națiunei romîne din toate provinciile le închinăm această cercetare, din cauzele și cu cuvintele următoare:

Juni romîni!

Limba romînească este cel mai sînt și mai prețios tesaur al națiunei romîne pentru că este sufletul ei; pînă cînd se va vorbi limba romînească, pînă atunci supraviează națiunea romînă, ear' apunînd limba, apune și națiunea...”

Pagini întregi sunt dedicate istoriei *Fondului religiosar bucovinean*, bisericii, altor teme din istoria românilor.

PROFESORUL ARON PUMNUL – APOSTOL AL REDEȘTEPTĂRII CONȘTIINȚEI NAȚIONALE

Aron Pumnul a văzut lumina zilei la 27 noiembrie 1818, în satul Cuciulata de lângă Făgăraș, într-o familie cu posibilități materiale limitate. A studiat la Liceul Romano-Catolic din Odorheiul Secuiesc, apoi la Gimnaziul din Blaj, s-a transferat la Liceul Piaristilor din Cluj, unde a absolvit cursul de filozofie. În 1843 a fost numit profesor de filozofie la Blaj. Tot în acest an a fost trimis ca busier la Colegiul Teologic „Sfânta Barbara” din Viena, unde a audiat cursurile de istorie, drept, lingvistică romanică. În 1846 s-a întors la Blaj unde și-a reluat activitatea de profesor. Aici a colaborat cu Timotei Cipariu la ziarul „Organul luminării” și „Învățătorul poporului”, a participat activ la organizarea Revoluției de la 1848, aflându-se printre animatorii Adunării Populare de la Blaj și a fost unul dintre redactorii *Proclamației*. Urmărit de autorități, Aron Pumnul a fost nevoit să fugă la București, dar nu a putut să rămână mult timp în Țara Românească, unde au continuat urmărirea unurilor. În final îl aflăm în Bucovina, unde a fost susținut de Iraclie Porumbescu și frații Hurmuzaki.

La Cernăuți. Venind din Ardeal, unde a fost colaboratorul apropiat al lui Timotei Cipariu, Aron Pumnul și-a legat soarta de Bucovina. Avea experiența revoluției din 1848 din Ardeal, fiind printre organizatorii primei Adunări Populare de la Blaj (18/30 aprilie 1848). Urmărit de autoritățile maghiare, Aron Pumnul a reușit să treacă Carpații și să fugă la București, unde urmărirea a continuat. Nicolae Iorga evocând această perioadă din viața lui A. Pumnul în cartea „Eminescu” (Iași, 1981, p. 323) constată pe drept cuvânt că „românii nu se adunau la București, cu atât mai puțin se adunau la Iași; ei nu se puteau aduna în Ardeal sau Bucovina...”.

Deci, pașii l-au purtat pe Aron Pumnul spre frontiera moldo-austriacă la Mamornița. Se gândise atunci să ia legătura cu intelectualii din Cernăuți, pe care îi cunoștea din colaborările lor în presa românească din Transilvania. Unul dintre aceștia era seminaristul, pe atunci, Iraclie Porumbescu, care va mărturisi mai târziu: „Se știa și la noi în Bucovina, iar mai cu seamă în casa nemuritorilor noștri Hurmuzaki în Cernăuți – centrul și focarul mișcării naționale în Bucovina – că Aron Pumnul, profesor și coredactorul „Luminătorului” pe lângă marele erudit Cipariu, e unul dintre principalii aranjatori ai memorabilei Adunări Naționale a Românilor din Transilvania de pe Câmpul Libertății de lângă Blaj. Numele lui Pumnul se pomenea des în zisa casa Hurmuzăkeștilor, în care se adunau în toată ziua, pe lângă elita inteligenței cernăuțene și numeroși emigranți moldoveni, ba și munteni: se pomenea des, zic, numele lui Pumnul în rând cu ale lui Bărnuț, Iancu, Bariș, Mureșeanu, Buteanu, Balint Sever și alți corifei români din Transilvania. Auzindu-se mai pe urmă că Pumnul și Bărnuț sunt de unguri «curențați», spre a fi prinși și

supuși sortii cumpline ce o avusese protopopul Buteanu și alți bărbați însemnați români, care conduceau poporul și erau credincioși tronului și dinastiei austriece, era natural ca această veste să deștepte temeri și îngrijiri pentru acești demni bărbați ai națiunii noastre” (citată din cartea *Bucovina în primele descrieri geografice, economice și demografice scrise* de generalul Splény, primul guvernator al Bucovinei, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, prefete, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, București, 1998. Cartea a fost reeditată la Editura „Alexandru cel Bun”, Cernăuți, în anul 2011).

Iraclie Porumbescu l-a recomandat pe Aron Pumnul fraților Hurmuzaki. În 1849 se organiza la Gimnaziul din Cernăuți, Lands gymnasium, Catedra de Limba și Literatura Română. Amintim că gimnaziul, cu predarea în limba germană, se înființase încă în 1808 (vezi articolul acad. Vladimir Trebici, *Liceul Aron Pumnul din Cernăuți*, publicat în „Almanahul Societății pentru Cultura și Literatura Română”, Cernăuți, 1993; Vladimir Trebici, *Însemnări din memorie*, „Glasul Bucovinei”, An. XVII, nr. 2 (66), 2010, p. 101-128).

În ianuarie 1849, intelectualitatea cernăuțeană l-a recomandat pe Aron Pumnul pentru postul de profesor de limba și literatura română la acest gimnaziu. Alecu Hurmuzaki, în referatul său *Părere asupra elaboratelor domnilor candidați* din 12/24 ianuarie 1949 (vezi: I. G. Sbiera, *op. cit.* p. 100) scria: „Denumirea sa (a lui A. Pumnul, n.n.) ar fi pentru Bucovina, unde avem mare lipsă de bărbați, care să cunoască limba, literatura și istoria românească, un câștig cu atât mai mare cu cât mai simțitoare se va arăta, fără îndoială această lipsă la reorganizarea națională a școlilor, ce se așteaptă, și cu cât este de sperat că denumirea sa ar atrage încoace și alți profesori iscusiți din Ardeal”.

Participând activ la activitățile culturale ale românilor din Cernăuți, Aron Pumnul a sprijinit ideea înființării „Reuniunii Românești de Leptură”, transformată ulterior în „Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, fiind ales și în comitetul de conducere, a colaborat la ziarul Hurmuzăkeștilor „Bucovina”.

Aron Pumnul a fost un strălucit dascăl, autor de manuale, promotor al unor concepții lingvistice referitoare la ortografia și evoluția limbii române publicând importante studii dedicate literaturii române. El a trezit în sufletele tineretului studios interesul pentru limba și literatura română. El a deșteptat în sufletele elevilor săi conștiința națională și s-a îngrijit ca această conștiință să rămână vie din generație în generație. A întemeiat în una din cele două case ale sale, Biblioteca învățăceilor români gimnaziști din Cernăuți, a fost primul istoric al Fondului Bisericesc din Bucovina, a avut o concepție pedagogică sănătoasă, și-a adus din plin contribuția la formarea unei tinere generații de intelectuali români în provincia aservită habsburgilor, a fost cel mai iubit profesor al lui Mihai Eminescu.

„Pumnul nu era nici semeț, nici pretențios, scria I. G. Sbiera, ci de o înfățișare simpatcă și cu o fire foarte blândă. Pre copii îi trata ca un tată pre fiii săi cei mai drăgălași. Niciodată nu cerea de la ei decât aceea ce fiecare era în stare să facă fără multă încordare și bătaie de cap. De aceea și școlarii își împlineau cu plăcere datoria. Aveau drag și iubeau cu căldură pre profesorul lor, și această dragoste și iubire se răsfrângea mult și asupra obiectului ce li se propunea, iar profesorul era îndestulat și mulțămît de învățaceii săi”.

La Cernăuți, profesorul Aron Pumnul și-a găsit două case la marginea orașului, nu departe de drumul Storojinețului și de satul Roșă, străjuît de ruinele unui turn de piatră ce poartă numele unui comandant de oști roman – Caecina, Țețina.

Aici a locuit un timp și Eminescu, unde a lucrat ca bibliotecar. La gimnaziu era interzisă organizarea unei biblioteci românești și studenții se foloseau de biblioteca particulară din casa profesorului lor: „Biblioteca era alcătuită, își amintește Theodor Ștefanelli, din diferite cărți dăruite de Pumnul, de studenți și de alți bărbați, prieteni ai tineretului și ai culturii neamului nostru, cu scopul ca studenții să cunoască și literatura românească și să se îndeletnicească în limba neamului lor, pentru că în liceu toate obiectele se predau în limba germană, iar pentru limba și literatura românească era rezervată doar o oră pe săptămână, în care trebuia să fie ghemuită pe furiș și istoria națională, pentru că programa școlară nu permitea să se predea studenților români istoria neamului lor”. În aceste împrejurări se formează poetul Mihai Eminescu, luptătorul de mai târziu pentru libertatea românilor din Imperiul Austriac și a celor din Basarabia, motiv pentru care devinise o personalitate incomodă pentru politicienii de atunci, mai ales în perioada când colabora la ziarul „Timpul”.

Pe lângă limba și istoria românească, pentru care folosea cărți din biblioteca lui Aron Pumnul, de care s-a și îngrijit o perioadă de timp, sau cele aduse de acasă, care-i aparțineau, Eminescu studia cu multă perseverență istoria și mitologia antică. Câteva amănunte despre Biblioteca lui Aron Pumnul, care se afla în casele profesorului, le aflăm tot din amintirile lui Theodor Ștefanelli: „Dacă intrai pe o porțiță de lemn în această curte, te aflai între amândouă casele. Cea din dreapta, mai mare și mai înaltă, cu cerdac dinainte era casa în care locuia Pumnul, iar cea din stânga, mai mică și mai joasă, era menită pentru studenții ce-i găzduia Pumnul. În această căsuță se afla și o mică bibliotecă a studenților români, ferită de ochii profesorilor străini, căci, după legile școlare, studenții nu aveau voie să întrețină biblioteci, și ar fi fost confiscată și această bibliotecă, dacă în ochii lumii nu ar fi trecut de proprietate a profesorului”. În această bibliotecă, care a fost citită aproape în întregime de Mihai Eminescu, s-au format mulți viitori intelectuali români. Tot aici poetul a citit și *Letopisețele* lui Kogălniceanu. Citea

mult și în limba germană, îndeosebi cărți despre mitologia antică. Citea încă pe atunci cartea intitulată *Mythologie für Nischistudierende* von G Reibeck (Professor an der deutschen Hauptschule zu St. Petersburg. Mit 16 Abbildungen. Viena, im Verlage bei R. Sammer.), din care învăța mitologia grecilor și romanilor și pe care a dăruit-o în anul 1865 bibliotecii studenților din Cernăuți.

T. Ștefanelli își amintește și de cursurile predate de către Aron Pumnul: „Limba și literatura românească ne-o preda, când era sănătos, profesorul Aron Pumnul, iar când se îmbolnăvea îl substituia profesorul dr. Ion Sbiera, ulterior profesor la Universitatea din Cernăuți. Acești doi profesori ne-au inițiat în gramatica și literatura românească și ne-au predat și puțină istorie națională, atâta cât era pe atunci permis să ascultăm din istoria neamului nostru.

Profesorul Pumnul venea foarte neregulat la clasă, pentru că era mai mult bolnav, dar când venea era o sărbătoare pentru noi, căci mult îl iubeam cu toții pe acest bărbat bun care ne instruia cu atâta trageră de inimă, cu atâta iubire părintească și cu atâta liniște și răbdare. Noi elevii nu l-am văzut niciodată răzând. Avea veșnic o înfățișare melancolică și dureroasă. Îl respectam cu toții și adese, când din cauza durerilor ce-i frământau trupul, era silit să părăsească clasa, mulți din noi îl petreceam până la trăsură, și-i ajutam să se urce în ea, iar Eminescu, pe care Pumnul îl iubea foarte mult, îl petrecea până acasă”.

Aron Pumnul a activat în perioada de stabilire a normelor ortografice ale limbii române, a înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin. El și-a spus cuvântul și în privința originii limbii române în *Convorbire între un tată și între fiul lui asupra limbii și literelor românești*; a fost adept al scrierii cu litere latine „străbunești” („literele corespunzătoare firei limbii românești”), pornind de la principiul de bază că româna este latina „originară” și nu „derivată”. El își elaborează sistemul său ortografic, care oscilează între un etimologism temperat și fonetism.

Aron Pumnul semnează încă în paginile ziarului „Bucovina” un studiu dedicat limbii române: *Neatârănarea limbei românești cu dezvoltarea sa, și modul de a o scrie (închinată junimei române)*. Adept al teoriilor filologice latiniste ale lui Timotei Cipariu, Aron Pumnul, stabilit la Cernăuți, renunță ulterior la normele ortografice susținute în prima lucrare scrisă în 1845 și concepe un sistem propriu de scriere. Acesta este sistematizat în lucrarea *Convorbire între tată și între fiul lui asupra limbei și literelor românești* și în alte lucrări publicate postum de către I. G. Sbiera în volumul omagial *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însemnătății lui*. Ca și contemporanii săi din Școala Ardeleană, Aron Pumnul „a fost victima unei utopii”. „Dacă concepțiile lui Pumnul, scrie cercetătorul Pavel Țugu, despre evoluția limbii române și aplicarea abuzivă a legilor fonetice depășite istoric au fost repudiate de mulți contemporani, „purismul său românesc” devenind o curiozitate

în istoria lingvisticii românești, opiniile și regulile lui privitoare la introducerea *scrierii limbii române cu litere latine* reprezintă embrionul teoretic și practic al fonetismului românesc, principiu ce constituie temelia sistemului ortografiei române contemporane pentru eternitate. Oricât s-ar opinti unii să eludeze această realitate din istoria lingvisticii românești, concepțiile și soluțiile oferite de Aron Pumnul, în jurul anului 1860 la Cernăuți, referitoare la *adoptarea în scrierea limbii române cu alfabetul latin*, au fost esențiale și fundamentale, ele inspirând ideile despre ortografia fonetică atât a lui Titu Maiorescu cât și urmașilor acestuia. Trebuie să menționăm că până în deceniile șase și șapte din secolul nostru (XX n.n.), lingviștii români au ignorat contribuția fundamentală a fonetismului bucovinean, a lui Aron Pumnul, a elevului acestuia I. G. Sbiera, a Societății pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina, la cristalizarea sistemului ortografic românesc modern”.

Bolnav, cu puterile scăzute, Aron Pumnul fusese suplinat în activitatea sa de la gimnaziu de către Ioan Gheorghe Sbiera, fostul său elev. În septembrie 1864, Pumnul își reia activitatea de profesor în două clase superioare. Simțindu-se ceva mai bine își mai asumă încă două clase superioare și în septembrie 1865. Încordarea însă fusese prea mare și profesorul se simțea din ce în ce mai rău, încât în luna decembrie n-a mai putut umbla la școală. I. G. Sbiera își amintește (I. G. Sbiera, *Familia Sbiera...*, Cernăuți, 1890, p. 199): „Morbul i se agravează din ce în ce mai tare și prinse a-l ține legat de pat. Vedeai din zi în zi cum îi scad puterile. Era însă liniștit și cu fața senină ca oricare om cu conștiința împăcată, că viața și activitatea sa le-a pus în serviciul unor idei mai înalte, netrecătoare”. În acele zile Pumnul vorbea adesea cu I. G. Sbiera, care ne-a lăsat în scris amintiri despre conținutul discuțiilor lor pe care le-a preluat ca pe un testament: „...mă informa despre caracterele oamenilor în lupta lor pentru un trai mai bun și plăcut; îmi spunea că nu trebuie să mă aștept din partea lor la nici un sprijin și *ajutoriu desinteresat* (subl. noastră); să caut ca să fiu întru toate cu precauțiune și cu multă prudență; să am încredere numai în Dumnezeu și în puterile proprii redeșteptate prin el; mă îmbărbăta neîncetat pentru lupta ce mă așteaptă, și-mi da de grijă să nu mă dau bătut din calea pornită, și să nu-mi părăsesc patria, decât doară când nu voi mai putea exista cu folos în ea”. Presupunem că aceleași sfaturi testamentare i le-a dat și lui Mihai Eminescu.

În ziua de 24 ianuarie 1866, Aron Pumnul moare. Între cei îndurerăți era și Mihai Eminescu. Bunul său prieten, Theodor Ștefanelli, aflând despre moartea profesorului iubit, veni și el la casa lui Pumnul. Găsim în scrierile lui următoarele: „Doliu era mare în toată Bucovina și între studenți, iar Eminescu era neconsolat, pentru că ținea mult la acest rar bărbat și îl iubea ca pe un tată. Când am auzit despre moartea lui Pumnul, am alergat la locuința sa, ca să-l văd pe iubitul meu profesor cea din urmă oară. Am intrat întâi în camera lui Eminescu. El îmi povesti

despre ultimele momente ale acestui mare apostol al românilor din Bucovina și acum îl văzui pe Eminescu întâiași dată vărsând lacrimi de durere. Seara m-am dus iarăși la Eminescu și l-am aflat scriind o poezie...”.

Sicriul cu corpul neînsuflețit al profesorului a fost depus în Catedrala din Cernăuți, în semn de omagiu suprem. Aici a avut loc ceremonia funebră, oficiată de episcopul Bucovinei Eugenie Hacman. Erau prezenți prieteni, cunoscuți, învățăcei, colegi, reprezentanți ai tuturor păturilor sociale, cu toții veniți să-l conducă pe ultimul drum. Spre mormânt l-a condus și corul de țărani din Mahala, dirijat de către directorul școlii Dimitrie Scalat. L-au petrecut în ultimul său drum românii recunoscători, elevi, funcționari, preoți etc. în frunte cu episcopul Eugenie Hacman, transformând înmormântarea lui într-o manifestare de mare simpatie. În „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina” au fost publicate cuvântările funebre ale lui Alecu Hurmuzaki, Mihai Călinescu, Al. Leșca și discursul lui Eudoxiu Hurmuzaki, rostit în 29 februarie 1866, în Dieta Bucovinei. Societatea pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina a hotărât să creeze „Fundăciunea Pumnuleană”, pentru colectarea de fonduri pentru ridicarea unui monument pe mormântul lui Aron Pumnul și pentru sprijinirea elevilor care doreau să-și continue studiile. Aceeași Societate a editat în 1889 cartea lui Ioan Gheorghe Sbiera *A. Pumnul, voci asupra vieții și însemnătății lui* (392 de pagini). Cartea este importantă și prin faptul că include manuscrisele lui Aron Pumnul, și documentele referitoare la înființarea Catedrei de Literatura Română la Liceul German din Cernăuți (Landsgymnasium).

Istoricul Nicolae Iorga a scris despre influența pe care a avut-o Aron Pumnul asupra formării personalității poetului Miha Eminescu: *„Eminescu și-a făcut studiile la Cernăuți. Astfel, el, născut în marginea Moldovei, s-a desfășurat de această Moldovă, ca să trăiască în altă lume românească, unde a găsit amintirea lui Aron Pumnul. Bucovina era mai mult moldovenească: ea invita pe Alecsandri, dar Alecsandri nu exercita o influență mai adâncă asupra Bucovinei, pe când spiritul lui Aron Pumnul a trăit timp de două generații acolo. Dar aceasta înseamnă Ardealul, revoluția de la 1848 în Ardeal. Vedeți: prin constatarea unor astfel de legături se poate scrie viața lui Eminescu, iar nu adunând tot felul de zvonuri, fără să rezulte de acolo nici o putință de a reconstitui ceea ce a fost Eminescu într-adevăr. Învățat deci la Aron Pumnul, și, ca școlar, a făcut și o bucată frumoasă la moartea lui”.*

Activitatea lui Aron Pumnul a fost discutată încă în timpul vieții și imediat după moartea sa, însă opera dedicată cultivării sentimentului românesc în Bucovina s-a uitat destul de repede. „Trebuie să constatăm, scria istoricul literar bucovinean Constantin Loghin în cartea sa *Aron Pumnul – Mihai Eminescu*, că memoria lui Aron Pumnul a fost salvată

de completă uitare de către elevul său Mihai Eminescu, că marele dascăl bucovinean a continuat să trăiască prin marele său elev. Se poate spune că, dacă n-ar fi fost Eminescu elevul lui Aron Pumnul, n-ar fi fost azi cel din urmă decât un simplu nume fără nici o rezonanță” (*Ibidem*, p. 8).

Amintirea despre Aron Pumnul a fost ștersă în memoria școlarilor de astăzi.

Ca profesor, Aron Pumnul și-a inaugurat cursurile de limba română la Cernăuți la 28 februarie 1849, unde a profesat 17 ani. I. G. Sbiera își amintea: „Chiar de la prima sa apariție la catedră, Aron Pumnul a fărâșat inimile auzitorilor...”

Aron Pumnul a fost un strălucit dascăl, autor de manuale, promotor al unor concepții lingvistice referitoare la ortografia și evoluția limbii române publicând importante studii dedicate literaturii române. Când gimnaziul din Cernăuți s-a transformat într-un liceu cu 8 clase, Aron Pumnul a fost obligat să predea doar 5 ore pe săptămână. „El însă a reușit, scria I. G. Sbiera, să propună graiul românesc în toate clasele noului gimnaziu superior și să extindă numărul orelor pe săptămână de la cinci obligatorii la 16”.

Când și-a început activitatea la catedră A. Pumnul nu a avut la îndemână nici o gramatică a limbii române. Elevii se foloseau de caietele lui Eminescu care copiaseră conspectele profesorului și care le împrumutau colegilor săi cerându-le să nu le facă „urechi de măgar”, adică să le îndoie colțurile.

La Cernăuți Aron Pumnul a scris mai multe lucrări. A publicat în 1864 *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen*, editat la Viena; *Privire repede peste 267 din proprietățile așa numite moșiile mănăstirești*, (Cernăuți, 1865); *Lepturariile* etc.

Sub influența activității și a *Lepturariilor* lui Aron Pumnul în Bucovina a crescut o generație nouă, o generație fanatizată în tot ce este autentic românesc și care s-a opus cu îndârjire tendințelor de înstrăinare a sufletului românesc, așa că în ciuda acestor tendințe de înstrăinare, caracterul românesc al acestei provincii s-a păstrat.

Numărul lucrărilor pe care Aron Pumnul le-a lăsat posterității se ridică la peste 35. Multe dintre ele au fost consacrate problemelor de limbă. În calitate de profesor, timp de 18 ani, el a desfășurat o rodnică activitate didactică și de educație națională. A colaborat cu frații Hurmuzaki la opera de renaștere națională a românilor din Bucovina.

LA MORMÂNTUL LUI ARON PUMNUL

Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină,
Cu cipru verde-ncinge antică fruntea ta;
C-acuma din pleiada-ți auroasă și senină
Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină,
Se stinse-o dalbă stea!

Metalica, vibrânda a clopotelor jale
Vuieste în cadență și sună întristat;
Căci, ah! geniul mare al deșteptării tale
Păși, se duse-acuma pe-a nemuririi cale
Și-n urmă-i ne-a lăsat!

Te-ai dus, te-ai dus din lume, o! geniu nalt și mare,
Colo unde te-așteaptă toți îngerii în cor,
Ce-ntoană tainic, dulce a sferelor cântare
Și-ți împletesc ghirlande, cununi mirositoare,
Cununi de albe flori!

Te plânge Bucovina, te plânge-n voce tare,
Te plânge-n tânguire și locul tău natal;
Căci umbra ta măreață în falnica-i zburare
O urmă-ncet cu ochiul în tristă lăcrimare
Ce-i simț național!

Urmeze încă-n cale-ți și lacrima duioasă,
Ce junii toți o varsă pe trist mormântul tău,
Urmeze-ți ea prin zboru-ți în cânturi tânguioase,
În cânturi răsunânde, suspine-armonioase,
Colo, în Eliseu!...

Mihai Eminescu, *Opere, Poezii*
(Ediție îngrijită de D. Vatamaniuc
Prefață de Eugen Simion,
București, 1999)

MIHAI EMINESCU DESPRE *LEPTURARIILE* LUI ARON PUMNUL

Fiecare epocă se impune cu judecățile ei, căci istoria își lasă amprenta asupra cugetării noastre, a modului de a recepta și a aprecia, în sfârșit de a asimila un patrimoniu cultural rămas nouă în moștenire. Pentru înțelegerea, receptarea și interpretarea operei eminesciene, dominate, într-o măsură mai mare sau mai mică, de experiențele trăite de noi astăzi, este evidentă necesitatea de a cunoaște și a recunoaște etapele formării unei personalități de geniu. În acest sens, cercetătoarea Zoe Dumitrescu-Bușulenga a folosit în studiile sale o instrumentație variată a analizei literare psihologice, punând în aplicație principii ale antropologiei fiziologice și sugestii genetice. Exegeței fenomenului Eminescu i-a reușit astfel „intrarea în timpul și spațiul eminescian”, în miezul culturii populare prin care s-a format viitorul poet și gânditor, în universul lui istoric, mitic și filozofic.

Încercând o valorificare, încă timidă la această etapă, a lucrărilor eminescologilor bucovineni și a amintirilor colegilor lui cernăuțeni, cu care a parcurs și etapa vieneză, putem afirma cu toată responsabilitatea, că Ipoteștiul copilăriei sale și perioada de studii la Cernăuți au fost decisive pentru formarea personalității poetului.

Mihai Eminescu, ca cel mai iubit dintre învățăceii lui Aron Pumnul, având acces la manuscrisele profesorului său, manuscise care au fost publicate de abia după moartea lui de către un alt renumit elev al său, Ioan Gh. Sbiera, în cartea *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însemnătății lui*. (op. cit.).

În *Cursul de literatură*, Aron Pumnul a publicat, în această lucrare, valoroasă pentru cunoașterea activității și competenței profesorului, și capitolul *Forma den afară a poeziei române* (I.G.Sbiera, op. cit., p. 357-363), în care sunt prezentate elemente de prozodie: „poezia și felurile ei, elementele formei den afară a poeziei, măsura încheieturilor (a silabelor – n.n.), nălțimea și josimea încheieturilor în cuvinte de mai multe încheie turi, piciorul, viersul sau șirul viersual, însușietățile versurilor mari și mici, felurile viersurilor în privința cădinței ori a țărniciei (a rimei n.n.), întorsura”. Prin urmare, Eminescu a cunoscut primele elemente de prozodie tot de la profesorul Aron Pumnul.

Aron Pumnul, după cum se scrie în cartea alcătuită de elevul și continuatorul concepției de istorie literară, Ioan G. Sbiera, a propus o istorie a națiunii și literaturii române dezvăluind „tesaurele cele mai prețioase ale literaturii noastre române, ne îndulci cu armonia dulcii noastre limbi, încunoscîndu-ni cu ființa ei advărată, cu regularitatea și frumusețea ei, cu care întrece ea toate limbile lumii...”. În continuare se scrie despre Aron Pumnul în comunicatul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovină că el „ni deșteptă din amorțire simțul național, și așa ne reînvia spre o viață nouă națională” (Voci..., p.12). Tot

aici sunt descrise calitățile morale ale profesorului: „...bărbat pătruns de religiozitate și moralitate, învăpăiat de amoare creștinească, de simțăminte nobile și naționale, adăpat cu științe înalte și adânci, înfocat de un zel neobosit întru răspândirea lor”.

Cu deosebit elan Aron Pumnul s-a angajat la elaborarea și editarea *Lepturariului românesc* (Viena, 1862-1865), care cuprinde un bogat material informativ despre scriitorii români de până la el și este prima antologie a scrisului românesc, care cuprinde 2020 de pagini. Prin această vastă lucrare el se impune și ca istoric literar, elaborând o didactică proprie. *Lepturariul* este un manual de istorie al literaturii române, destinat învățăcelilor din teritoriile austro-ungare. Acest scop a determinat și selecția scriitorilor, despre care a avut numai cuvinte de laudă. El nu-i critică chiar și pe „scriptorii” fără valoare estetică, evidențiind însă activitatea lor națională și patriotică, introducând, alături de nume de rezonanță precum V. Alecsandri, D. Bolintineanu, Ioan Heliade Rădulescu etc., și scriitori ocazionali, numele cărora se cunoaște astăzi doar din *Lepturariile* lui Aron Pumnul. Unii dintre ei sunt cunoscuți și din poezia *Epigonii* a lui Mihai Eminescu.

Titu Maiorescu a criticat nu numai limba, dar și metodologia *Lepturariilor*, considerând că Pumnul a confundat „cantitatea cu calitatea”, el critică notițele biografice ale unor astfel de scriitori ca Ion Pralea, Daniil Scavinschi etc., făcând abstracție de faptul că A. Pumnul avea ca scop prioritar să creeze, în condițiile unei provincii românești austriece anexate, un volum patriotic și nu a făcut o selecție estetică exigentă a scriitorilor. *Lepturariile* fuseseră destinate învățăcelilor dintr-un gimnaziu austriac, iar autorul lui dorea ca aceștia să citească cât mai mult românește.

Mihai Eminescu s-a născut cu o personalitate puternică, cu un suflet mare și bun, cu un spirit ce aspira spre libertatea cunoașterii. Pornind de la calitățile cu care poetul a fost înzestrat din naștere, Zoe Dumitrescu-Bușulenga a încercat să ne transmită înțelegerea destinului deosebit al poetului, legându-l de ambianța satului natal și a familiei, de evenimentele istorice decisive, care au hotărât soarta Principatelor Române și a Bucovinei, care devenise Ducat și care au condiționat atmosfera social-politică din Cernăuți.

Bucovineanul Leca Morariu, care pe nedrept a fost uitat și care a suferit, ca și alți bucovineni, savanți și scriitori, – fiind îndepărtat de la catedră, nevoit să-și câștige existența cântând la violoncel la unul din restaurantele din Râmnicu Vâlcea – începe demersul său analitic de la cercetarea calităților morale și psihologice ale membrilor familiei Eminovici, în primul rând ale părinților. El afirmă că „Eminovicii făceau parte din categoria *originalilor*, ceea ce va să zică: erau ca nealții sau cel puțin ca majoritatea celorlalți. Dar cele mai precoce simptome ale originalității par a se fi manifestat mai cu osebire la copilul Mihai Eminovici”.

Sunt memorabile cuvintele lui Mihai Eminescu despre însemnătatea *Lepturariilor* lui Aron Pumnul: „Nu râdeți, domnilor de „Lepturariu”. Dacă a exagerat în laude asupra unor oameni ce nu mai sunt, apoi aceia, mulți din ei, au fost pionieri perseverenți ai naționalității și ai românismului, care însă, dacă nu erau genii, erau cel puțin oameni de o erudițiune vastă, așa precum nu există în capetele junilor noștri dandy” (Mihai Eminescu, *Scriseri politice și literare*, vol. I, (1870-1877), ediție critică cu introducere de Ion Scurtu, Minerva, 1905, p. 72). Într-o altă lucrare, *Austro-Ungaria. Cărți românești interzise pentru Ungaria*, Eminescu a urmărit soarta *Lepturariilor*, care se numărau printre cărțile românești interzise în Transilvania și Ungaria, „ca să se vadă cum gospodăresc frații maghiari cu naționalitățile în școlile de pe teritoriul fericitului regat al Sfântului Ștefan”. Poetul precizează în continuare: „Între cărțile românești, vedem figurând chiar „cartea de lectură a lui Pumnul, aprobată de ministerul din Viena și tipărită în chiar Tipografia statului. Dar ceea ce la Viena nu-i periculos, în Ungaria e, din contra, un sămbure de distrugere a statului unguresc, când, precum se știe, *Lepturariul*, în aparență inocent, al lui Pumnul îi oprește pe românii din Transilvania și Ungaria de-a se face maghiari” (Mihai Eminescu, *Scriseri pedagogice*, Editura Junimea, 1977, p. 137-139). În polemica cu Dimitrie Petrino, Eminescu îl susține pe Pumnul, numindu-l „nemuritor și mare”, argumentând că el „e personificarea unui principiu, sufletul – nemuritor neapărat – care a dat consistență națională maselor și a făcut din ele o națiune”. Aceste aprecieri pot fi considerate și ca răspuns la critica lui Titu Maiorescu la alcătuirea didactică a *Lepturariului*.

George Călinescu, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (București, 1982), în care a acordat, nepermis de puțină informație despre Aron Pumnul, constata: „Între profesorii români, în afară de „popa Veniamin Iliuț”, care „pârlea”, se remarcă Aron Pumnul. Era un mare patriot care înlesnea copiilor citirea de cărți românești și se purta prietenos cu studenții, cu care bătea chiar mingea. Eminescu îl iubea în chip deosebit, îi devoră *Lepturariul* cu toate ciudățeniile lui” (George Clinescu, *Istoria literaturii...*, p. 443).

Acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, în lucrarea *O ipoteză cu privire la Epigonii* menționează că pentru Eminescu *Lepturariul* a fost cartea care l-a învățat să cunoască și să iubească producția poetică a predecesorilor săi, mai mari sau mai mici, iar *Epigonii*, cum bine se știe, este o adevărată apărare a *Lepturariului*, atacat în *Observațiile polemice* ale lui T. Maiorescu” (Analele Universității, București, Seria științe sociale, filologice, XI, 1962, p. 561).

Epigonii: poezia a apărut în 15 august 1870 în „Convorbieri Literare” însă ea a fost concepută anterior. Ceea ce ne uimește până astăzi este admirabila orientare a poetului de numai 16 ani în istoria literaturii române. De unde cunoștea atât de bine literatura română?

Chichindeal – gură de aur

Mumulean glas de durere

Prale, firea cea întoarsă

Prale: „Este născut în Basarabia în satul Volcinețul-Răzeși, în târgul Sorocei; a fost un bărbat genial și ciudat în felul său; cu un spirit plin de artele frumoase; poet, muzician, arhitect, croitor, ciubotar și aflător de lucruri noi; spiritul lui ținea la universalitate, ca probă ne poate servi unlitere (alfabet), ce făcuse cu cifre universale, cum sunt numerii arabici, ca să se citească în toate limbile cu aceeași însemnătate; - cunoștea și limba greacă veche; la 1819 călătorește la Peterburg cu episcopul Varlaam, când s-a tipărit acolo biblia românească a lui Clain și Micul; - a compus toată psaltirea în versuri nu prea nimerite după măsura poetică, și după curățenia limbii; a viețuit la Iași, unde a repausat, după spusa unui nepot al lui, pe la anul 1847”.

Daniil cel trist și mic

Văcărescu cântând dulce a iubirii primăvară

Cantemir croind în planuri de cuțite și pahară

Dimitrie Cantemir: „Domnitorul Moldovei, Dimitrie Cantemir, după departul său din Moldova, a fost cel mai credincios, mai folositor și mai priincios sfetnic al lui Petru cel Mare, în trebile politice și luminării Rusiei; el a fost întemeietorul academiei științelor în Rusia, al căreia așezăminte și statute le-a făcut după planul marelui filosof Leibnitiu. Învățătura cea înaltă a principelui Cantemir, sentimentele lui cele nobile, zelul lui spre înaintarea științelor și nemărginita lui iubire, ce a avut-o către națiunea noastră română sufla cu înfocare din numeroasele lui produse literare, carile au fost și sunt încă și astăzi laudate cu gura în toată lumea învățată”. (vezi nrl. XXIII, & din tomul III al Lepturariului).

În Tomul III pentru lasa V. și VI. a gimnaziului de sus (1862)

Demetriu Cantemir, Domnul Moldovei (1710-1711, anii vieții lui: 1673-1723.

„S-a născut la Odorheiu în 26 ctombrie 1673, când tatăl său Constantin era încă sârdar. Tatăl său se făcu Domn Moldovei la anul 1684 și se îndatoră să trimită pe unul din fii săi ostatici la Constantinopol: el trimise pe fiul său cel mai mare, pe Antioh cu șase fii de boieri. Dar după trei ani, la 1687 mere Demetrie să-și schimbe pe frate-său Antioh. Demetriu a petrecut în Constantinopol până în 1691, în care răstimp se ocupă cu limba și mai ales cu muzica turcească, pe care el a adus-o mai întâi la oarecare deplinătate, puind-o în note, de care era lipsită până atunci. În anul 1693, murind tată-său, se învoiră boierii să-l aleagă Domn Moldovei în locul lui tătâne-său, însă nu izbutiră. La 1700 s-a însurat cu Casandra, fata solnicului Șerban Cantacuzino, fostul Domn al României (1678-1688). Curând după aceea, detoându-se frate-său Antiohie din Dmnia Moldovei, merse cu dânsul la Constantinopole, unde petrecu până în 1710, când Petru, țarul Rusiei declară război

Turcilor. Sultanul află a trimite în asemeni împrejurări pe Demetriu Cantemir Domn Moldovei, în locul lui Nicolae Mavrocordat. Cantemir primi Domnia mai mult din îndemnul lui Devlet Girei hanul Tătarilor, amicul său, și mai ales câștigând de la marele Vezir Băltași Mahomet promisiunea că nu se vor cere dările cele mari, ce se îndătinau a se plăti la numirea Domnilor. Însă abia sosi la Iași, și îndată îi și veni poruncă de la Vezirul, ca să trimită banii pentru Domnie.

Astă nestatornicie din partea Turcilor supără pe Pe Demetriu Cantemir într-atâta, cât îndată a intrat în trătăciune cu Petru împăratul Rusiei, prin doctorul grec Policala pe care i-l trimise Petru înadins, și făcu învoială cu el, ca să se desfacă de Turci, și încheie alianță cu Petru. În urma acestei legături, Cantemir îl înștiință pe Petru despre toate mișcărilor Turcilor, și întârzie înaintea facerea podului peste Dunăre, cum avea poruncă de la vizirul. Cu toate acestea, Petru veni cu oștile prea târziu; Turcii trecuseră Dunărea și ocupaseră Țara de Jos. De aceea Petru pierdu bătălia de la Prut și răscumpără pacea de la Turci cu nodoarele împărătesei. Cantemir trecu cu Petru în Rusia. Petru îi fu destul de recunoscător, căci printr-un uric dat din 1 August din Movileu, numi pe Demetrie Cantemir, și pe toți urmașii lui Cneji rusești, cu titlul de „*prea înalți*” îi făcu pensiuni însemnate îi dăruî moșii întinse în Ucraina. Cantemir se așeză cu locuința în Harikov, unde petrecu până în 1713, ocupându-se cu literatura. La 1713 merse la Moscova, unde-i răpăusă soția Casandra. La 1714 fu chemat la San-Peterburg, unde fiul lui, Șerban, fu primit în garda împărătească. Aici petrecu Demetriu până la 1715, când se întoarse la moșiile sale, unde sfârși istoria turcească, începută încă la Constantinopole.

În 1718 se însură de a doua oară cu fata Cneazului Trubețkoi, și petrecu la San-Peterburg până în 1720, când însoți pe împăratul în războiul cu Perșii. În acest războiu purta Demetrie Cantemir și Tolstoi grija trebilor politice. În iulie 1721 sosiră în Astrahann. De atunci a început Cantemir a simți durere la rărunchi, împreunate cu friguri ascunse care-l uneori la atâta slăbiciune, încât nu se putea scula din pat câte trei, patru zile. În Auguste, merse în Persia; dar boala îi mergea tot crescând; de aceea își făcu testamentul, și-l încredință împăratului. După aceea se întoarse la moșiile sale, unde se ocupă cu zidirea unei biserici, până în 1723, când la 21 August se mută din viața pământească.

Demetriu Cantemir era la stat de mijloc, mai mult slab, decât gras; pururea vesel; vorba lui era foarte blândă și plăcută; se scula de dimineată și se ocupa cu literatura până la amiază-zi. El știa limbile: româneasca, latina, italiana, greaca, ruseasca, arabica, turceasca și perseasca, și înțelegea bine: elenica, franțuzeasca și slavonna. Se ocupa mai mult cu istoria, deși îi plăcea foarte mult filosofia, matematica și mecanica.

Ca literatoriu ocupă loc între cei întâi învățați ai veacului său. Pentru români are el un preț îndoit, și ca Domnitor Moldovei, și ca

istoric, căci nimeni n-a scris mai cu foc pentru Români și mai cu iubire decât el, cum arată „*cronicul Românilor*” *compus de dânsul*”.

„**Antioh Cantemir**, fiul lui Dumitru Cantemir a fost cel mai mare poet al Rusiei pe timpul său, despre carele și Farni cel mai adânc cunoscător al literaturii slavone, încă zice că „el a fost întâiul întemeietor al adevăratei poezii rusești”. Mai presus de Antioh Cantemir nu a fost nici Lomonosov. Ei pot fi de o potrivă, și au fost mari după înrâuririle lor asupra literaturii rusești”.

„Tot fiu de rumân al Moldovei a fost și **Herescul**, bărbat neuitat în istoria luminării Rusiei carele a fost și literatoriu și întâiul curătoriu al Universității din Moscovia”.

„Iată nobili români! Cum ne convinge istoria Moldovei, că străbunii noștri au fost pururea oameni mari, întemeitori de științe și de cultură nu numai pentru sine și în țara sa, dar au fost și învățătorii, liminătorii și ai altor țări. Adică a tuturor țărilor, unde i-a alungat soarta vieții”.

Beldiman vestind în stihuri de războiul inamic

„Alesandru Beldiman boieriu moldav, vornic mare, a fost unul din însemnații literatori români din răstimpul renașterii naționale și literare a Românilor, încă, de pe la anul 1821, ale căruia evenimente atât de însemnate pentru Români din Principatele dunărene le-a văzut cu ochii, și le-a descris în versuri...”.

„Liră de argint Sihleanu

S-a dus Pan fiul Pepelei, cel isteț ca un proverb

Eliad zidea din versuri și din basme seculare

Boliac cânta iobagul și-a lui lanțuri der aramă

Și ca Byron, treaz de vântul cel sălbatec al durerii

Și din liră curgeau note și din ochi lacrimi amare,

Și astfel Bolintineanu începu cântecul său

Mureșeanu scutură lanțul cu-a lui voce ruginită

Iar Negruzzi șterge colbul de pe cronice bătrâne”.

(M. Eminescu)

Ca și profesorul său în *Lepturarii* Eminescu a ridicat în slavă pe toți scriitorii epocii sale. Poetul își justifică punctul său de vedere: „Când ieu în mână pe Daniil Scavinschi sau Alecu Donici sau cine ar fi din scriitorii vechi, cu toată neadâncimea simțirii sau cugetării, cu toată lipsa de gust estetic chiar pentru formă, dacă nu am totdeauna mulțămire, cel puțin nu simt nemulțămire, pe când dacă ieu pe toți modernii... simt deja iritarea de la întâia linie, un desgust ce nu pot descrie”

Donici Alesandru. „Poet moldav, s-a născut în Iași către finele secolului trecut; fu educat în Rusia după o datină prea răspândită pe atuncea între boierii acestui răstimp. Devenind la cunoștința tendințelor cuceritoare, ce le nutrea Rusia asupra principatelor dunărene, și a înrâuririi celei mari, ce o avea ea prin boierii români crescuți în sânul său, s-a ridicat mai târziu acest obicei, trimițându-și fiii săi în educațiune

la Paris și sfătuind și pe alții spre aceasta. El a scris două volume de fabule, carile au devenit rare pentru critica cea mușcătoare, ce o cuprindea asupra boierilor și administrațiunii lor. A fost un român foarte zelos: moralitatea era era un odor scump înaintea lui, pe care o păstra cu acuratețe, precum și fabulele sale erau îndreptate contra călătorilor ei; a șerbit în judecătorie, fiind lung timp asesor, și pe urmă președinte la divanul de apel”.

Au fost publicate în Lepturariu: *Vulturul și albina*, *Lupul și cucul*, *Gâștele*, *Vulpea și bursucul*, *Vulpea și măgarul*, *Țăranul și galbenul*.

Ioan Eliade: „Născut pe la începutul veacului acestuia (XIX) în Târgoviște și-a făcut studiile la București. D. Ioan Eliade este unul din cei mai însemnați literatori români, care au lucrat la renașterea literaturii și naționalității române în răstimpul acesta mai nou. Înzestrat cu talente mari și cu o inimă simțitoare, după mântuirea studiilor în etate de 20 de ani se făcu profesor de matematică, și traduce în românește matematica lui Francior. El însuși și-a însuși toate ideile lui Lazăr despre renașterea națională și științifică, și începu îndată a le împărtăși învățăceilor săi. Lucrativitatea lui a fost neadormită: în anul 1828 a publicat gramatica limbii române, și prin aceasta a introdus la români învățătura limbii naționale; a început tot în acel an a publica întâia gazetă română, pe care a prourmat-o apoi până la 1848; prin aceasta a făcut începutul la răstimpul al III-lea al literaturii române, și prin gazete a pus pe români în cunoașterea științelor și culturilor cu toată lumea. Prin lucrările sale literare a smuls pe români din totala letargie și amorțeală a neștiinței, în care zăceau până atunci cufundați de nefericitele împrejurări ale timpului trecut. Produsele lui literare cele multe și bine alese, arată pe tot locul cumplita luptă ce o avea cu neștiința mulțimii, cu rugina veche, și cu străinismul. Precuvântările la gramatici, la fabulele lui Țichindeal, la traducerea lui Omer, și la vocabularul la vorbe străine, adevărate cele zise mai sus, și vor rămâne modele de precuvântări pentru totdeauna. El a produs în România gustul de citire în limba română, și a adus pe Românla dorința de a duce o viață națională spirituală.

La anul 1848 s-a pus în fruntea mișcării constituționale din România, și a condus-o până la căderea ei. De atunci a cam părăsit câmpul literaturii, și a apucat pe cel politic, pe carel merge lucrul cu mult mai greu, și rezultat se vede adese prea puțin, ori poate chiar contrariu dorinței”.

Dumitru Țichindeal (cam pe la 1778-1814). „*Despre literatură se zice, că este răspicăciunea societății: tot așa și scriitorul este nu numai mădularul unei societăți, dar și un ins (inivid) singuratic. Deci orice scriere oglindește nu numai societatea, dar totodată și însulătatea autorului ei. Scriitorul cu sentimente nu ne înfățișează numai societatea sa așa precum se află ea, ci ne dă și o alăturăciune a societății aieva cu acea societate, al căreia ideal stă înaintea minții lui. De aceea orice*

carte ar fi numai înfățișarea societății, cum se află ea în fapte: atunci am fi nevoiți să încheiem că produsele literare nu pot concurge la înreptăciunea, deplinăciunea și civiliciunea societăților omanești. Însă la aceasta ni se opun mii de exemple. Azi enciclopediștii francezi n-au produs alta nimica, decât au zugrăvit societatea pecum era pre timpyl lor? Au Voltaire ne înfățișează în produsele sle literare numai spiritul de îndoială, de neîncredere, și de luare în răs al timpului său? Au nu este el unul din părinții mișcării celei mari, care e cunoscută sub numele de revoluțiunea franceză, și care noi o vom numi revoluția minții omanești contra sclaviei, în care fu încătușată veacuri întregi atât omenirea cât și mintea ei?...

...Desfășurând acest adevăr, ca să putem judeca bine pre Dumitru Țichindeal întâiul fabulist român, ne aflăm nevoiți a însemna aici tot ce am putut afla despre dânsul, ca ins singularic, ca mădulariu al societății, și mai presus de toate ca apostol al românismului.

Dumitru Țichindeal, s-a născut în Banatul Timișoarei în satul Bechicercul-Mic în cei de pe urmă 25 de ani ai veacului XVIII, carele este veacul triumfului dreptului asupra despotismului. Țichindeal, născut pe lume odată cu noul drept al Europei, se pare că a supt, împreună cu laptele mamei sale, iubirea acelor drepturi, și dorul de a le vedea proprietate și a Românilor, conaționalilor săi.

La aceasta a lucrat din cei mai fragezi ani ai vieții sale. În tristele împrejurări, ce despărteau pre Rumunii din Ardeal și Ungaria din cauza religiunii, Țichindeal, sâmtînd, puindu-și înaintea, cum zice el în fabulă „ce dulceată și fericire ar fi, a vedea așa număr mare de Români (Banat, Ungaria, Ardeal, România, Moldova și Bucovina), că se iubesc ca frații și se omenesc”, se pare a-și fi impus de misiune, a fi solul păcii, de a aduce între frați ramul de oliv. Într-adevăr, el întrebuiță toate mijloacele ertate, ce-i stăteau în putință, prin carele i se părea că va ajunge mai sigur acest scop înalt și binefăcătoriu. Nutrind în sine, cum se vede mai în toate fabulele lui, ca și Micul, Șincai și Petru Maior iealul născînd al Românismului, se făcu apostol mistic al acestui ideal. Eliade zice în precuvântarea la fabulele lui Țichindeal, edate la 1838: „între bărbații, ce au slujit nației românești, și s-au jertfit pe sine-și folosului obștesc, precum Petru Maior, Șincai, și alții, a fost Țichindeal unul din cei mai însemnați.”

Țichindeal, pentru că chiar și în mijlocul certurilor pentru religiune încă să poată da apelurilor sale de înfrățire puterea religiunii, se făcu, ca și istoricii români numiți mai sus, ministru altariului lui Crist, la care înge nunchin cu religiozitate să poată striga cu cuvintele cele mai străbătătive: „că aici nu e nici grec, nici latin, nici unit, nici neunit, ci numai Român!”

Astfel aflăm pe Țichindeal pe la anul 1812 paroh la biserica din Bechicercul-Mic, luptându-se cu tot zelul contra neștiinței, înfruntând

bigotismul și supersticiunea, învățând că „scânteia preoției nu stă în haine lungi, nici în barbe lungi!” După aceea fu Țichindeal profesoriu, mai întâi la Berecson, apoi la Belinți și în urmă la Arad la Școala preparandie română, înființate de către Împăratul Austriei, Frâncisc, pentru formarea învățătorilor români la școalele satești. Într-astă dregătorie rămase Țichindeal statornic în neobositul său zel, și credincios apostolatului său pentru românism, și pentru orice este drept, adevăr, bun și frumos. El, asemenea plugarului cel bun, căut să însutească sămânța cea bună a științei, religiozității, moralității și naționalității, semănând-o în toate părțile, unde a aflat pământ bun, curățit de buruiene înădușitoare, ori unde a aflat inimi primitoare, scutite de neghina patimilor și a răutății.

Neînserații luceferi ai literaturii române: Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai, precum zice preanimerit D. I. Eliade, sparseră acum, asemenea lui Moise, marea întunericului, care ținea pre Români de-coace de pământul conștiinței naționale, și-i făcură să treacă dincolo de Egiptul neștiinței, și să-și cunoască adevărul său început. Țichindeal apucă din mâna acestor genii ai Românismului făclia, care amenință să o stingă dușmanii, care se speriaseră de deșteptarea Românului provenită din cunoștința străbunilor săi și a mărețelor fapte ale acestora.

Prigonințele pornite asupra istoricilor români deveneau din ce în ce mai aprige asupra oricăruia ar cerca a intra în calea acelora. Țichindeal ca să se ferească din calea de ast fulger al amenințărilor, și totuși să-și ajungă scopul, îmbrăcase propuințele sale într-o formă nevinovată, nebatătoare la ochi, el le propse în veșmântul fabulei: și așa pe când spionul trimis de dușmani își punea urechea la ușa școalei, în care își ținea Țichindeal prelegerile, nu auzea nici o învățătură stricăcioasă și tulburătoare, precum aștepta, ci niște convorbiri simple, nevinovate, firești, naive între lup și oaie, între vulpe și momițe, și între alte animale nevinovate.

Cu toate acestea tot nu putu scăpa Țichindeal de progonirile ațintite asupra-i căci curând după ce-și tipări la Buda în anul 1814 întâile fabule, căzu victimă intrigilor pornite asupra-i din partea dușmanilor Românului, se puse la închisoare sub cuvânt de învățături nereligioase, și curând după aceea răpăusă, ca un adevărat martir al națiunii românești.

În D. Țichindeal au exemplul demn de urmat toți preoții și profesorii români, ca lucrători în via Domnului și a neamului său”.

Toader Racocia: „Este născut în Bucovina; a, fost traducător român în guberniul galițian din Lemberg. Deși a scris puțin, totuși este Racocia însemnat în literatura noastră pentru că el este cel întâiu care a înființat la anul 1817 publicațiunea „*Crestomaticul românesc*”; din care însă, pentru lipsa sprijinirii din partea publicului român, carele pe atunci era amorțit cu totul a putut ieși broșura întâia numai în anul 1820; și apoi cu astă broșură se vede că a și încetat, căci altele următoare nu se mai află...”.

*„Liră de argint Sihleanu
S-a dus Pan fiul Pepelei, cel isteț ca un proverb
Eliad zidea din versuri și din basme seculare
Boliac cânta iobagul și-a lui lanțuri der aramă
Și ca Byron, treaz de vântul cel sălbatec al durerii
Și din liră curgeau note și din ochi lacrimi amare,
Și astfel Bolintineanu începu cântecul său
Mureșeanu scutură lanțul cu-a lui voce ruginită
Iar Negruzzi șterge colbul de pe cronice bătrâne...”*
(M. Eminescu)

Ca și profesorul său în Lepturarii Eminescu a ridicat în slavă pe toți scriitorii epocii sale. El își justifică punctul său de vedere: „Când ieu în mână pe Daniil Scavinschi sau Alecu Donici sau cine ar fi din scriitorii vechi, cu toată neadâncimea simțirii sau cugetării, cu toată lipsa de gust estetic chiar pentru formă, dacă nu am totdeauna mulțămire, cel puțin nu simt nemulțămire, pe când dacă ieu pe toți modernii... simt deja iritarea de la întâia linie, un desgust ce nu pot descrie”.

CU PRIVIRE LA MORMÂNTUL LUI ARON PUMNUL

Ilie Luceac

Este unanim cunoscut faptul că mormântul lui Aron Pumnul, dascălul lui Mihai Eminescu de la Obergymnasium-ul din capitala Bucovinei istorice, se află în cimitirul vechi (de la Horecea) al orașului Cernăuți.

Cu toată recunoștința pe care o poartă orice român bucovinean profesorului Aron Pumnul, foarte puțin sau aproape deloc nu se cunoaște faptul că mormântul dascălului ardelean nu a fost inițial pe locul unde se află în prezent. S-au rostit, se rostesc și astăzi cuvântări înflăcărâte lângă actualul mormânt al cărturarului, unde se invocă momente de reculegere în amintirea pașilor poetului, care au călcat pe lângă lespedea funerară, vărsându-și lacrimile pe proaspătul pământ care acoperea sicriul profesorului iubit. Cu toate acestea, cel ce avea să devină poetul național de mai târziu își rostea prima sa vibrație poetică „*Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină, / Cu cipru verde-ncinge antică fruntea ta...*” cu totul în alt loc, decât unde se află astăzi lăcașul de odihnă veșnică al lui Aron Pumnul.

Descoperirea nu ne aparține, faptul a mai fost semnalat de către eminescologi și cercetători care s-au ocupat amănunțit de studierea vieții și operei lui Eminescu.

Noi intenționăm doar să aducem câteva informații în legătură cu locul unde se afla cimitirul orașenesc înainte și după încorporarea Bucovinei la Austria și, respectiv, unde a fost înhumat inițial Aron Pumnul, în iarna anului 1866, când s-a stins din viață. De asemenea, considerăm importante documentele din care aflăm cum s-a desfășurat procedura de reînhumare a dascălului ardelean, cum au decurs pregătirile pentru instalarea monumentului pe mormântul lui Pumnul și cine a suportat cheltuielile respective.

Administrația austriacă a găsit cimitirele orașului în preajma bisericilor: „La ocupația austriacă, Cernăuții n-aveau încă înfățișarea unui oraș. Așezarea lui începea cam de la gara principală de astăzi, cuprindea partea de nord a orașului cu vechiul cartier evreiesc, Fântâna Turcească și ajungea spre sud până la biserica Sf. Paraschiva. Centrul acestei vechi seliști a Cernăuților, locuită aproape exclusiv de moldoveni, era biserica Sfântul Nicolae, care există și astăzi.

Mai spre sud de această linie, locurile erau nelocuite. În Piața Unirii de astăzi începea un întins imaș, la est se întindea vestita țarină, unde se vânau rațe sălbatice, iar în pădurile nepătrunse din spatele Universității și ale Teatrului național de astăzi țineau popas lupii, care în nopțile de iarnă înfiorau populația cu urletele lor.

Încă în 1787 cimitirul oraşului se mută în spatele Teatrului naţional de astăzi, deci afară de oraş...”.

Mai există şi astăzi în Cernăuţi martori, care ştiu că cimitirul oraşului a fost cândva în spatele Teatrului dramatic „O. Kobyleanska”, cam pe locul unde se află astăzi sediul Bibliotecii universitare.

Prin anii 1956-1957, atunci când se efectua săpături cu scopul gazificării oraşului, pe porţiunile de lângă Biblioteca universităţii şi ale Facultăţii de chimie-biologie, în timpul săpăturilor, odată cu lutul din pământ se scoteau crani şi oase omeneşti, ceea ce denotă cert că pe aceste locuri a fost cândva cimitir.

În acest cimitir a şi fost îngropat iniţial Aron Pumnul. Aici a vibrat pentru prima dată lira eminesciană, la mormântul profesorului iubit. „La 27 ianuarie 1866, sicriul cu trupul neînsufleţit al lui Aron Pumnul este depus în Catedrala din Cernăuţi, în semn de omagiu suprem. Aici are loc ceremonia funebră, oficiată de însuşi episcopul Bucovinei, Eugenie Hacman... Lângă sicriu se puteau vedea: văduva lui Pumnul, Catinca, Alecu şi George Hurmuzachi, Stephan Wolf, directorul liceului, preotul Leon Popescul, profesorii I. Gh. Sbiera şi Mihai Călinescu. Nu departe se afla grupul de învăţăcei, între care se distingeau Mihai Eminoviciu, Şt. Ştefureac, I. Ieremievici, E. Franzos, B. Erlich şi alţii”. După slujba bisericească, corpul neînsufleţit al profesorului Pumnul a fost transportat la cimitirul parohial ortodox al oraşului, deci cel din spatele Teatrului dramatic de astăzi. „Ceremonia funebră a continuat, pe un timp geros, cu alte trei panegirice. Aici, la cimitir, primul care a luat cuvântul a fost Alecu Hurmuzachi... După ceilalţi vorbitori, preotul Leon Popescul a sfinţit groapa, a rostit o rugăciune, după care bulgării grei, de pământ, au acoperit sicriul cu trupul măcinat de boală şi suferinţă al lui Aron Pumnul”.

Chiar în seara zilei de 24 ianuarie 1866 se întruneşte Comitetul *Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina*, sub preşedinţia lui George Hurmuzaki. Alecu Hurmuzaki propune primul o subscripţie publică, din care să se ridice un monument pe mormântul răposatului. Astfel va lua naştere *Fundăciunea Pumnuleană*. Cu un an mai târziu, în vara lui 1867, în „Foaia Societăţii...” va apare un articol intitulat *Monumentul lui A. Pumnul*, semnat de Comitetul Societăţii. Încă o dovadă că se insistă asupra obligaţiei morale, pe care o avea Societatea pentru cultură faţă de înveşnicirea memoriei profesorului Aron Pumnul.

Această dorinţă a Societăţii se va realiza abia în 1888, deci după 22 de ani. În articolul publicat de Aurel C. Domşa, în 1889, citim: „Zilele trecute se împlini anul, de când fraţii bucovineni şi în specie *Societatea pentru literatura şi cultura română în Bucovina*, au ridicat un monument pe mormântul marelui lor apostol Aron Pumnul, în semn de recunoştinţă pentru neobositele sale năzuinţe de a deştepta spiritul naţional pe care el şi-l însuşise încă la casa părintească din Cuciulata”. Şi alte publicaţii

semnalează acest eveniment. De exemplu, cartea comemorativă a lui I. Gh. Sbiera. În 1943, profesorul Constantin Loghin scrie în istoricul său despre Societatea pentru cultură: „În anul 1888 Societatea aranjează o mare serbare pentru românii din Bucovina: se sfințește monumentul ridicat pe mormântul lui A. Pumnul în cimitirul central din Cernăuți”.

Iar acum, citând din *Procesele verbale* ale Societății, să urmărim cum s-au desfășurat lucrurile în realitate. În 1886, în ședința Comitetului Societății de la 28 mai/9 iunie 1886, la punctul 1 al ordinei de zi „*secretarul comunică, că cripta pentru așezarea osemintelor dezgropate ale lui Pumnul este gata și face deci propunerea, ca acelea să se transporteze joi, în 29 maiu (10 iunie) la 8 ore dimineata în prezența prezidiului, iară vineri sara, înainte de Sâmbăta morților să se lumineze mormântul și să se depună o cunună pe spelele Soțietății*”.

Această informație este esențială. Din ea aflăm că osemintele lui Aron Pumnul au fost deshumate și transportate de la cimitirul vechi al orașului la cel central, de la Horecea. Reînhumarea a avut loc în dimineata zilei de joi, 29 mai/10 iunie 1886. Peste două zile, în Sâmbăta morților, s-a luminat mormântul (s-a sfințit) și s-a depus o cunună de flori din partea Societății. Deci, în vara anului 1886 rămășițele pământești ale lui Pumnul se odihneau de acum în cimitirul nou al Cernăuțiului. Nu avem nici o știre fixată în Arhiva Societății care să contrazică această afirmație. Cât privește monumentul, mai trebuiau să treacă doi ani până ce se va înălța pe mormântul profesorului, cu toate că înălțarea lui a fost planificată imediat după reînhumarea osemintelor lui Aron Pumnul. Confirmarea o găsim tot în *Procesele verbale* ale Societății, unde citim: „*Planul monumentului l-a executat dl. E. Kolbenhayer, arhitect și profesor la școala de meserii (s-a decis ca chipul feței lui Pumnul în forma medalionului din bronz să se execute la artistul propus de Kolbenhayer și grilajul să se comande la meșterul Schuster din Cernăuți)*”.

Cercetătorul clujean Ilie Rad descrie cu lux de amănunte în monografia sa despre Aron Pumnul despre desfășurarea evenimentului. Amintim doar că între persoanele oficiale care au luat parte la ceremonia sfințirii mormântului, pe lângă mitropolitul Silvestru Morariu-Andrieuici, care a ținut două cuvântări memorabile – una în Catedrală și alta la mormânt – se aflau și consilierul gubernial Orest Reney de Herseni, baronul Doxută Hurmuzaki, președintele Tribunalului Țării Mihai Pitei, Dr. Constantin Tomașciuc, primul Rector al Universității din Cernăuți – pentru ca să enumerăm doar câțiva din membrii marcant ai Societății, la ale cărei începuturi a muncit cu atâta abnegație acela, pe care în vara anului 1888 îl comemora toată intelectualitatea Bucovinei.

EPIGONII (fragment)

Când privesc zilele de-aur a scripturelor române,
Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine
Și în jur parcă-mi colindă dulci și mândre primăveri,
Sau văd nopți ce-ntind deasupra-mi oceanele de stele,
Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele,
Cu izvoare-ale gândirii și cu râuri de cântări.
Văd poeți ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere:
Cichindeal gură de aur, Mumulean glas de durere,
Prale firea cea întoarsă, Daniil cel trist și mic,
Văcărescu cântând dulce a iubirii primăvară,
Cantemir croind la planuri din cuțite și pahară,
Beldiman vestind în stihuri pe războiul inimic.
Liră de argint, Sihleanu – Donici cuib de-nțelepciune,
Care, cum rar se întâmplă, ca să mediteze pune
Urechile ce-s prea lungе ori coarnele de la cerb;
Unde-i boul lui cuminte, unde-i vulpea diplomată?
S-au dus toți, s-au dus cu toate pe o cale nenturnată.
S-a dus Pann, finul Pepei, cel isteț ca un proverb.
Eliad zidea din visuri și din basme seculare
Delta biblicelor sante, profețiilor amare,
Adevăr scaldat în mite, sfînx pătrunsă de-nteles;
Munte cu capul de piatră de furtune detunată,
Stă și azi în fața lumii o enigmă nesplicată
Și vegheaz-o stîncă arsă dintre nouri de eres.
Bolliac cânta iobagul ș-a lui lanțuri de aramă;
L-ale țării flamuri negre Cârlova oștirea cheamă,
În prezent vrăjește umbre dintr-al secolilor plan;
Și ca Byron, treaz de vîntul cel sălbatic al durerii,
Palid stinge-Alexandrescu sînta candel-a sperării,
Descifrînd eternitatea din ruina unui an.
Pe-un pat alb ca un lințoliu zace lebăda murindă,
Zace palida vergină cu lungi gene, voce blîndă –
Viața-i fu o primăvară, moartea-o părere de rău;
Iar poetul ei cel tînăr o privea cu îmbătare,
Și din liră curgeau note și din ochi lacrimi amare
Și astfel Bolintineanu începu cîntecul său.
Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită,
Rumpe coarde de aramă cu o mână amorțită,
Cheamă piatra să învie ca și miticul poet,
Smulge munților durerea, brazilor destinul spune,
Și bogat în sărăcia-i ca un astru el apune,

Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet.
 Iar Negruzzi șterge colbul de pe cronice bătrâne,
 Căci pe mucedele pagini stau domniile române,
 Scrise de mâna cea veche a-nvățaților mireni;
 Moaie pana în coloarea unor vremi de mult trecute,
 Zugrăvește din nou iarăși pânzele posomorâte,
 Ce-arătau faptele crunte unor domni tirani, vicleni.
 Ș-acel rege-al poeziei, vecinie tânăr și ferice,
 Ce din frunze îți doinește, ce cu fluierul îți zice,
 Ce cu basmul povestește – veselul Alecsandri,
 Ce-nșirând mărgăritare pe a stelei blondă rază,
 Acum secolii străbate, o minune luminoasă,
 Acum râde printre lacrimi când o cântă pe Dridri.
 Sau visând o umbră dulce cu de-argint aripe albe,
 Cu doi ochi ca două basme mistice, adânce, dalbe,
 Cu zâmbirea de vergină, cu glas blând, duios, încet,
 El îi pune pe-a ei frunte mândru diadem de stele,
 O așează-n tron de aur, să domnească lumi rebele,
 Și iubind-o fără margini, scrie: „visul de poet”.
 Sau visând cu doina tristă a voinicului de munte,
 Visul apelor adânce și a stâncelor cărunte,
 Visul selbelor bătrâne de pe umerii de deal,
 El deșteaptă-n sânul nostru dorul țării cei străbune,
 El revoacă-n dulci icoane a istoriei minune,
 Vremea lui Ștefan cel Mare, zimbrul sombru și regal.
 Iară noi? noi, epigonii?... Simțiri reci, harfe zdrobite,
 Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrâne, urâte,
 Măști râzânde, puse bine pe-un caracter inimic;
 Dumnezeuul nostru: umbră, patria noastră: o frază;
 În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază;
 Voi credeți în scrisul vostru, noi nu credem în nimic!
 Și de-aceea spusa voastră era sântă și frumoasă,
 Căci de minți era gândită, căci din inimi era scoasă,
 Inimi mari, tinere încă, deși voi sunteți bătrâni.
 S-a întors mașina lumii, cu voi viitorul trece;
 Noi suntem iarăși trecutul, fără inimi, trist și rece;
 Noi în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin!
 Voi, pierduți în gânduri sante, convorbeați cu idealuri;
 Noi câmpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri,
 Căci al nostru-i sur și rece – marea noastră-i de îngheț.
 Voi urmați cu răpejune cugetările regine,
 Când, plutind pe aripi sante printre stelele senine,
 Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergeți.
 Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune,

Cu zâmbirea ei regală, ca o stea ce nu apune,
Lumina a vieții voastre drum de roze semănat.
Sufletul vostru: un înger, inima voastră: o liră,
Ce la vântul cald ce-o mișcă cântări molcome respiră;
Ochiul vostru vedea-n lume de icoane un palat.
Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează,
Ce tablourile minte, ce simțirea simulează,
Privim reci la lumea asta – vă numim vizionari.
O convenție e totul; ce-i azi drept mâne-i minciună;
Ați luptat luptă deșartă, ați vânat țință nebună,
Ați visat zile de aur pe-astă lume de amar.
„Moartea succede vieții, viața succede la moarte”,
Alt sens n-are lumea asta, n-are alt scop, altă soarte;
Oamenii din toate cele fac icoană și simbol;
Numesc sânt, frumos și bine ce nimic nu însemnează,
Împărtesc a lor gândire pe sisteme numeroase
Și pun haine de imagini pe cadavrul trist și gol.
Ce e cugetarea sacră? Combinare măiestrită
Unor lucruri nexistente; carte tristă și-ncălcită,
Ce mai mult o încifrează cel ce vrea a descifra.
Ce e poezia? înger palid cu priviri curate,
Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate,
Strai de purpură și aur peste țărâna cea grea.
Rămâneți tiară cu bine, sânte firi vizionare,
Ce faceați valul să cânte, ce puneți steaua să zboare,
Ce creați o altă lume pe-astă lume de noroi;
Noi reducem tot la pravul azi în noi, mâni în ruină,
Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină –
Toate-s praf... Lumea-i cum este... și ca dânsa suntem noi.

Mihai Eminescu, *Opere, Poezii*
(Ediție îngrijită de D. Vatamaniuc
Prefață de Eugen Simion,
București, 1999)

FRAGMENTE DIN MANUSCRISELE LUI ARON PUMNUL

Au fost publicate de Ioan Gh. Sbiera în cartea Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însemnătății lui, dimpreună cu documentele relative la înființarea catederei de limba și literatura românească la gimnasiul superior din Cernăuți, precum și scrierile lui mărunte și fragmentare, publicate de Dr-ul Ion al lui G. Sbiera, profesor la universitatea din Cernăuți, membru al Academiei Române din București, membru onorariu sau fondatoriu al mai multor societăți literare.

Cuvînt de E. Hurmuzachi, ținut în Dieta Țării în 29 Ianuariu 1866

Fie'mi ertat a face amintire de un obiect care privesce onoarea morală a acestei case.

Orice pierdere esențială care nimeresce țara, nasce un eco dureros sunătoriu și în înșăși dieta, care nu e alta decît un organ sensibil, legal al țării. O asemenea pierdere adînc deploraveră poporul indigeau au avut, cînd asupra profesorului gimnasial Aron Pumnul, care nu demult adormi în Domnul, se închise prea de timpuriu mormîntul. Escelinte ca învățătoriu și pedagog, ca amic al omenirii și ca patriot, ca filolog și scriitoriu, bărbatul acesta cu un zel rar și circumspecțiune rară au sporit esențial cultura științială și morală a poporului principal din țara aceasta, și aș știut rădica și întări, curăți și nobilă conștiința ei cea umană și națională. Mai ales junimea, în ale cărui inimi fragede aș sădit el o sămînță mult promițătoare, și care venerează în el un model nobil, i-au păstrat o memorie mulțămitoare, și eră pătrunzătoriu de a privi, cu ce durere adîncă, cu ce dragoste fiească numeroșii lui discipuli și amici stă împrejurul mormîntului său și se întreceau pentru onoarea de a dovedi mult iubitorului învățătoriu stima pămîntească cea de pe urmă. Dreptatea așadară, care 'i-a dat'o o junime intusiastică cu atîta liberalitate, această dreptate nu va voi să'i rețîiă nici dieta în mijlocul prudenții sale mai reci. Meritului coroana, și noaia de bună samă ni se cuvine, la judecata morții, a aduce și a răspica acea judecată care, la înștiințarea tristă despre pierderea aceasta, aș rostit'o întreaga țară prea apriat au adevărit'o pretutindenea. Cuget așa dară cumcă pot apelă, cu tot dreptul, la simțul moral al întregii înalte case, dacă învit această înaltă adunare, de a adevări recunoștința meritelor de timpuriu repausatului profesor gimnasial Pumnul prin sculare, și de a onora prin aceasta memoria lui. (Toată adunarea se scoală). „Meritele lui sînt recunoscute unanim, memoria lui înalt onorată. (Protocolul stenografic, pag. 190).

Emisul guvernului î. r. al țării din Leina dintr'a 6. Septemvre 1848 Nr. 64966, prin care se notifică că, în urma cererii mai multor locuitori notabili din Bucovina, ministeriul este aplecător de a înființa la institutul de studii filosofice din Cernăuți o catedră de limba și literatura românească pe spesele fondului religionariu, și se cere părerea corpului profesoral. Actul s'a presintat și s'a înregistrat în protocolul de gestiune al institutului într'a 18. Sept. 1848 sub Nr. 116.

(Traducere din limba germană)

De la guvernul î. r. al țării Nr. 64966.

Ministeriul î. r. de înterne descoperi Ministeriului de înstrucțiune publică că într-o petițiune dela cei mai respectabili locuitori din Bucovina, adresată către presidiul înaltei adunări constituante imperiale și presintată ei de către presidiul î. r. al țării Galiției, se află, între altele, și cererea, ca la despărțămîntul filosofic din Cernăuți să se înfiinzeze o catedră de limba și literatura românească pe spesele bogatului fond religionariu greco-neunit din Bucovina. Voind susnumitul înalt Ministeriu a da acestei cereri considerațiunea cuviincioasă cînd va lua în pertratare organisarea proieptată pentru diferitele despărțăminte de studiu, provocă pre acest guvern î. r. al țării ca să cerceteze, ori de se poate admite înființarea numitei catedre pe spesele fondului amintit, și ori de nu stau alte piedici încontra cererii făcute. Corpul profesoral al institutului de studii filosofice trebuie așadară cu cea mai mare grabă să se pronunțe asupra acestor întrebări puse și asupra necesității unei atari catedre, și să își dea totodată și părerea, cît salariu anual ar fi să se ficeze pentru un învățătoriu de aceste obiepte, carele să curèspondă tuturor Dela guvernul î. r. al țării cerinților. Leina într'a 6. Septemvre 1848. Nr. 64, 966.

Corpului profesoral î. r. al institutului de studii filosofice în Cernăuți. Presintat într'a 18. Sept. 1848 Nr. 116*)

Scrisoarea corpului profesoral dela institutul de studii filosofice din Cernăuți dintr'a 19. Septemvre 1848, înregistrată în protocolul de gestiune sub Nr. 116, prin care cere dela presidiul districtului Bucovinei din Cernăuți ca să-i mijlocească dela casieria districtuală un raport asupra stării finanțiare a fondului religionariu ort. or. din Bucovina în anii din urmă.

(Traducere din limba germană)

Notă. În urma mandatului ministerial și a ordonanței guvernului țării dintr'a 6. Septemvre 1848 Nr. 64,966 trebuie cu cea mai mare grabă să raportăm, între altele, și despre aceasta, ori de se poate admite, și întru cît, înființarea unei catedre la institutul de studii filosofice de

aici, pe spesele fondului religionariu gr. n. u. din Bucovina, și ori de nu mai stă încă și vreo altă pîdică încontra? Însă, deoarece numitul fond religionariu are să se în trebuințeze, după prescriptele esistente, înăainte de toate la întreținerea mănăstirilor și a bisericilor, ear' pentru școale numai întru atîta întru cît rămîne îndeajuns, de aceea poftim pre lăudatul oficiu î. r. districtual ca să binevoiească a provoca pre casieriea î. r. districtuală de aici, ca să ni facă cunoscut, cît de mari au fost în anii din urmă veniturile fondului religionariu gr. n. u. din Bucovina, cari dotațiuni ordinare și asemnări străordinare s'aũ făcut și s'aũ prestat din el în acești ani, apoi ori de a mai remas din aceste venituri vreun prisos și cît?

Cernăuți într'a 19. Septemvre 1848. Umlauff m./p. Cătră lăudatul presidiu î. r. al oficiului districtual de aice.

S'a espediat într'a 20. Septemvre 1848. Nr. 116.

Emisul presidiului î. r. al țării Galiției din Leina dintr'a 15. Decemvre 1848 Nr. 16,135, prin care comunică că ministrul a făcut la împăratul propunerea pentru înființarea catedrei de limba și literatura romînească, că se așteaptă aprobarea preainnaltă și că de aceea dă împuternicirea ca prelegerile asupra limbii și literaturii romînesci să se înceapă cu anul școlastic 1848-1849, de un suplent, remunerat deocamdată din fondul galițian de studii, și apoi provoacă corpul profesoral ca în conțelegere cu consistoriul episcopesc ort. răs. din Cernăuți să propună presidiului țării o persoană aptă ca suplent.

(Traducere din limba germană)

Precum ni se spune prin emisul dintr'a 18. Noemvre 848 Nr. 6763, înnaltul Ministeriũ, luînd în considerare propunerea directoratului de studii filosofice, sprijinită de presidiul țării, cătră Maiestatea Sa.

Î. r. pentru sistemisarea unei catedre de limba și literatura romînească la institutul de studii filosofice din Cernăuți cu un salariu anual de 600 fl. m.c., a făcut raportul său preasupus, și considerînd mai departe că trebuința învțăămîntului în limba și literatura romînească eră înfățișată ca foarte urgentă, și sperînd aprobarea preainnaltă a propunerii amintite, a dat împuternicirea ca propunerile despre limba și literatura romînească să se înceapă fără întărziare și chiar în anul școlastic curent 1848-1849 pe calea supleturii și cu tacsă normală de substituire, ear' speșele să se iae deocamdată din fondul galițian de studiu pînăce se vor aduce la capet pertrătările începute în privința aceasta.

Dînd de scire corpului profesoral despre aceasta, îl provoc ca îndată, în conțelegere cu consistoriul gr. n. u. din Cernăuți, căruia îl împărțășesc totîntruna cuprinsul citatului emis ministerial, să propună

presidiului țării un suplent capabil pentru a ține prelegeri asupra limbii și literaturii rominesci. Leina într'a 15. Decemvre 1848. Zaleski m./p. i. r. al țării Nr. 16,135.

Cătră corpul profesoral al studiilor filosofice, din oficiu, în Cernăuți. Dela presidiul Presîntat într'a 24. Decemvre 1848 Nr. 127.

Emisul presidiului țării Galiției din Leina dintr'a 10. Ianuariu 1849 Nr. 239, prin care se aduce la cunoscînța corpului profesoral, că Maiestatea Sa, prin rezoluțiunea prea înnaltă dintr'a 20. Decemvre 1848, comunicată prin emisul ministerial dintr'a 26. Decemvre 1848 Nr. 8306, a aprobat înființarea catedrei de limba și literatura romînească la institutul de studii filosofice din Cernăuți. Presîntat într'a 23. Ianuariu 1849 Nr. 163.

(Traducere din limba germană)

Nr. 239. Precum spune emisul înnaltului ministeriu de învățămînt dintr'a 26. a lunei trecute (Decemvre 1848) Nr. 8306, Maiestatea Sa î r. a binevoit a aprobă preagrațios, cu rezoluțiunea preainnaltă dintr'a 20 a lunei trecute Decemvre 1848), propunerea preasupusă a domnului ministru de învățămînt pentru înființarea unei catedre de limba și literatura romînească la institutul de studii filosofice din Cernăuți, cu un salariu de șese sute de florini.

Aceasta se aduce la cunoscînța corpului profesoral ca un adaus la emisul presidial dintr'a 15. a lunei trecute (Dec. 1848) Nr. 16,135.

Îndătoririle noului profesor ce se va denumi aŭ să constee în cinci oare de învățămînt pe săptămînă, dintre carile trei sînt destinate pentru gramatică și doauă pentru literatură.

Deci se și escrie concursul pentru această catedră cu publicațiunea alăturată aici în cinci esîmplare, pentru a cărîia vestire, prin lipirea ei de zidul institutului, are să grijască corpul profesoral.

Ce se atinge mai departe de dotațiunea de 100 fl. (o sută de florini) propusă de corpul profesoral pentru cumpărarea de cărți romînesci, s'a observat în citatul emis ministerial că pentru biblioteca institutului de studii filosofice din Cernăuți se află o dotațiune proprie anuală, care are menirea a procură mijloacele ajutoriale sciîntifice necesare pentru toate catedrele, prin urmare și pentru aceasta noauă de limba romînească. Cînd n'ar ajunge mijloacele ce staŭ la dispozițiune, atunci este treaba corpulul profesoral ca, demonstrînd acurat trebuința, să facă propunere pentru mărirea dotațiunii, saŭ pentru o subvențiune estraordinară timpurală.

Aceasta se vestesce corpului profesoral cu privire la raportul său dintr'a 28. Septemvre anul trecut (1848) Nr. 117 sciîntă și conformare

cu acel adaus ca noaŭa chieltueală isvorită pentru înființarea acestei catedre să se poarte de fondul religionariu Bucovinean gr. n. u. și că cererile competenților, ce vor încurge pentru ocuparea acestei catedre, se vor trimete la timpul său corpului profesoral spre a face propunerea de ocupare în înțelegere cu ordinariatul gr. n. u. din Cernăuți, carele tot întruna se însciințeadă despre cuprinsul acestui emis ministerial.

Cu toate acestea, în conformitate cu emisul presidial dintr'a 15, a luni trecute (Decemvre, 1848) Nr. 16,135, are corpul profesoral să propună, fără întârziare, un suplent pentru ocuparea catedrei de limba și literatura românească. Zalesky m./p.

Leina într'a 10. Ianuarius 1849. Dela presidiul î. r. al țărit Nr. 239.

Cătră corpul profesoral al studiilor filosofice, ex offo, în Cernăuț. 5 Alegate. Presîntată într'a 23. Ianuarlă 1849. Nr. 163.

SCRIERI MĂRUNTE ȘI FRAGMENTARE DE ALE LUI ARON PUMNUL. NEATÎRNAREA LIMBEI ROMÎNESCI ÎN DESVOLTAREA SA ȘI ÎN MODUL DE A O SCRIE (ÎNCHINATĂ JUNIMEI ROMÎNE)

Națiunea e cuprinsul unui popor de acelaș sânge care vorbesce aceeaș limbă și are aceleaș datine. Poporul este trupul națiunii, ear' limba este sufletul ei. Pentru aceea, precum trupul fără suflet e mort: așa e moartă și națiunea fără limbă. Națiunalitatea este dumnezeescul, eternul, înnăscutul și neînstrăinabilul drept de a'și întrebuința limba sa în toate trebuințele vieței: în casă, în beserică, în scoală și administrățiune.

Mintea omenească sfărmă în anii din urmă, cu nereșinibilă repeziune, cătușele domniei străine, în care dăceă ferecată din evul de mijloc și pîn'acum; deștepta mai toate popoarele Europei din adînca amorțire, le făcù să'și cunoască demnitatea sa de oameni, adecă de ființe cu minte înnaltă, făcute după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, să 'și-o prețuească și să 'și-o apere din toate puterile; le aduse într'o mișcare ca aceea cît dela o margine a Europei și mai pînă la cealaltă nu se aude alta resunînd decît detunătoarele și pătrunzătoarele cuvinte: dreptate! națiunalitate! acele înalte și sînte cuvinte, al căror răsunset, ajungînd la auzul nenumarabilei mulțimi, desmorțesce, deșteaptă și încălzesce și cele mai amorțite și mai înghețate inime, li însuflă spirit de viață, le farmecă și le face ca, pentru recîștigarea și păstrarea dreptății și națiunalității, să'și consacre și avere și viață și tot ce au mai sfînt!

Dreptate și națiunalitate strigă popoarele Europei; dreptate și națiunalitate strigăm și noi împreună cu ele, pentrucă aceste doauē sînt singurele și neapărabilele condițiuni ale fericirii națiunilor. Pentrucă mintea cea sănătoasă ni spune luminat, că la fericire putem ajunge numai prin adevărata cultură înțelesuală și morală, adlecă, deacă ni cîștigăm

cunoscințe adevărate despre natură, despre creatoriul ei, despre ființa și demnitatea omului, despre drepturile noastre cele eterne, înăscute și neînstrăinabile, despre sînțenicia și nevătămăbilitatea acelor drepturi. Însă la acea cultură numai așa putem ajunge deacă va fi dreptate, va să zică deacă'i se va da fiecăruia ce'i se cuvine, și, prin urmare, mintea încă'i se va recunoasce dreptul de a cerca adevărul neîmpedecata, și deacă națiunei fiecăreia îi va fi ertat, precum se cuvine, să'și întrebuințeze limba în toate trebuințele vieții: în beserică, în școală și în administrațiune, pentrucă sciința numai prin limbă se poate învăța, apoi o națiune întreagă nu scie fără limba sa proprie care o suge deodată cu laptele nutricei, car' o limbă straină nice o poate învăța națiunea întreagă, și, dupa drept, nice se poate îndetoră spre aceea.

Cine se mai îndoesce despre acest neînfingibil adevăr, deschidă cartea întîmplărilor (istoria) lumii, și o întrebe: în ce limbă au ajuns Egiptenii, Grecii, Romanii, Germanii, Înglii, Francii la cultură înțelesuală și morală? au nu fiecare prin limba carea o au supt deodată cu laptele nutricei? Întrebe-o: oare ce au fost causa, de popoarēle Europei în evul de mijloc nu numai n'au făcut nicio propășire în sciințe și cultură, ci au recăzut încă și dela cultura și sciințele ce se aflaū la Greci și la Romani mai năinte, și s'au cufundat în înfiorătoriul întuneric al nesciinței și sălbătăciei? Întrebe-o: de ce n'ai propășit pe atu ici Germanii, Francii și Înglii, cari astădi se dispută pentru întietatea în cultură și sciință? Întrebe-o, zic, și eată că ea îi dă scurtul, însă tristul răspuns: pentrucă popoarēle asiatice, care în acel timp se revērsară în Europa, luară parte limba latină, parte cea grecească și în beserică și în administrațiune și în școală, pe unde se mai află vreuna. Aceste limbe însă eră, precum este și astăzi, cu neputință ca să le învețe toată națiunea, și pentru acele sciințele se mărginiră la un prea neînsēmabil număr de bărbați, ear' mulțimea remase în cea mai groasă nesciință, selbătăcie și barbarie; și pentru aceea nu'și mai îndreptă faptele după lumina cea adevărată a minței, căci aceea era stinsă cu totul, ci numai după poftele trupesci ale simțualității; de aici urma apoi că nici recunoscea alt drept decît dreptul celui mai tare. Puterea trupească începū a domni fără țarmurire cu toată furia așa cît nice mîntuitoarea învățatură creștinească încă nu putū aduce popoarēle la cunoscința adevărului și a eternului drept firesc. Spedițiunile cruciate, purtate contra Asiaților, în care periră optsprăzece milioane de Europeni, spedițiunile cruciate pornite de cătră papii dela Roma prin regii Ungariei asupra Romînilor, străbunilor noștri, pentrucă aceștia au fost venit sub patriarcatul dela Constantinopole, înfiorătoriul tribunal de cercare (inqui-sitio) în contra ereticilor și în contra tuturor carii nu cugetaū ca călugării evului de mijloc, resbelul treidecenial al Germanilor între sine, obăgirea seaū robirea tuturor națiunilor din Europa,

careia ținū pînă la 1848, sînt esimple înfiorătoare și neînfringibile despre zisul adevăr, sînt triste rezultate ale barbariei și selbătăciei urmate din degradarea limbei naționale! Cartea întîmplărilor ni arată că Germanii, Francii, Înglii au început a se nălța din acea selbătăcie numai decînd au început a învêță sciințele în limba lor proprie.

Să deschidem acum și cartea întîmplărilor (istoria) națiunei romîne, să vedem pentru ce nu propîși ea în sciințe și cultură alătura cu Germanii, Francii, ș. a.? și ea ni răspunde și aici: pentrucă națiunea romînă n’au avut limba sa în școală, în administrațiunea politică și besericească, ci în răstimp de 1334 de ani, adecă dela 105 pînă la 1439 au avut limba lătinească și în beserică și în administrațiune; în 204 de ani, adecă dela 1439 pînă la 1643 au avut cea sîrbească; în 1643 au întrods, ce e drept, limba romînească în beserică, ba în Moldova și Tara Rominească se întroduse încă și în administrațiunea, însă împregiurările cele tulburoase și amenințătoare cu supunere totală din partea Turcilor nu’i suferiră a’și întemeia școale; apoi dela 1716 și pînă la 1816 gemură numitele principate sub Fanarioții Grecei, carii nădușiră earăș limba romînească așă cît numai dela 1816, seaū mai bine zicînd, dela 1828 se întemeiară acolo școale în care, după regulămîntul organic, ar fi fost să se propună toate sciințele în limba națională romînească, însă întrigile străine care nu puteau și nu pot suferi prea bucuroase deșteptarea Romînilor, sciură țese uneltiri și aici spre împedecarea năintării și a desvoltării, sciură întroduce, în loc de profesori luminați, nisce șărlătani străini, carii sfășiară și chinuiră limba romînească, ca și Evreii pe Cristos, discredet ca acela cît cătră anul 1847 ‘i se decretă scoaterea din școalele mai nalte și întroducerea celei franțuzesci!... – și o aduseră întrun discredet ca acela cît cătră anul 1847 ‘i se descret scoaterea din școalele mai nalte și întroducerea celei franțudesci!

Romîinii din Ungaria și Transilvaniaia întroduseră în 1643 limba romînească în beserică, însă numai acolo au și rémas, pentrucă școale pe atunci nici n’aveau, nice li eră ertat să aibă, și mai tîrzior cînd ‘și-au înființat școale, chiar și în celea dela Blaj curat naționale, care au dat națiunei mulți bărbați luminați, au fost siliți să întroducă limba latină pînă cînd cătră 1847 – eră mai pe aci să li împuiă Ungurii fanatici cea ungurească nu numai în școală și administrațiune, da chiar și în beserică. Ear’ Romîinii din Bucovina au în toată administrațiunea politică și parte și în cea besericească limba germană, tot aceea școale, dela cele mai nalte și pînă la cele începătoare, așă cît numai în anul trecut s’au întrodus în școalele teologice cea romînească, ear’ în gimnasiu se înființa o profesură pentru limba și literatura romînească; și se începū din est an a se întroduce și în clase ca un obiept obligat, să se învețe adecă, precum se învață, spre esîmplu, și cea grecească și lătinească, însă nu ca să se

propună științele în ea. De aici se vede că cea mai mare cauză, pentru care Românii n'au năintat în cultură și știință, a fost aceea că n'au avut limba românească în școală, nici libertatea de a învăța. Putem să arătăm cuiva că, spre împedecarea Românilor în cultură, au conferit mai mult alte împregiurări asupra lor; însă esemplul Ungurilor ni stă înaintea ochilor și adevăratele zise noastre preste toate; căci ei au avut stare politică neatârnată, au avut școale și au învățat, și totuși n'au propășit în cultură, și pentru ce? pentru că cei din Ungaria au avut limba latină în școală până către 1844, iar cei din Transilvania până către 1847, care limbă poporul nu o înțelegea nicidecum, ba și dintre cei ce învățau la școală cite 14 ani, prea puțini o înțelegeau bine.

Deci dară libertatea de a învăța, și limba națională sînt singurele condițiuni spre cultură și fericire, acelea sînt sfințite de mîna dumnezeirii atunci cînd le-au produs, acelea le rechemă firea omului, care năzuesce spre fericire, le rechemă statul și biserica, care poftesc să fim cetățeni buni și religioși luminați, iar nu deșertcredincioși; le rechemă națiunea și patria, care doresc fericirea tuturor fiilor săi și, prin urmare, cer ca să fim naționaliști și patrioți zeloși; și pentru aceea, precum nu se poate scoate nime de sub datoria de a fi religios, cetățean bun și de omenie, patriot și naționalist zelos: chiar așa nu se poate subtrage nici de sub datoria de a-și înființa școale în limba națională cu orișice consăcrare (jărtfă), pentru că în acelea este întemeiată fericirea sufletească carea este mai prețioasă decît cea trupească, pentru că scris este: «Ce-i va folosi omului de ar cîștigă lumea întreagă și-i va p'erde sufletul său?»

Pentru aceea Românilor din 'împériul austriac încă nu li se mai poate denega dreptul de a avea universitate, chiar în acel chip în care vor avea și celelalte națiuni; și cel ce ar mai avea fruntea a denega Românilor acest drept și a li concede numai gimnasiu, iar științele cele adevărate: filosofice, teologice, iuridice, medice, 'i-ar mîna să le învețe la universități străine: acela ar condamna pe națiunea Romînă spre o eternă nesciință și sîlbătăcie, acela ar fi un al doilea Coșut, care ar vrî să ucidă sufletul al lor trei milioane de Romîni, seau cel puțin a-l năduși ca să nu se poată desvoltă, nici ajunge la cultură și desăvîrșire. Însă aceea ar fi o crimă chiar în contra dumnezeirii, pentru că sufletul este o pîrticea din dumnezeire; apoi acea crimă, precum ne învață istoria, o pedepsește Dumnezeu mai curînd seau mai târziu.

Însă spiritul seculului este cu mult mai năintat decît să mai poată avea loc vreo asemenea asupra a spiritului națiunilor, și noi n'am produs acestea din ceva temere, ci numai ca să poată vedea luminat fiecare Romîn neestimabilul preț al limbei romînesce, pentru păstrarea căreia străbunii noștri 'și-au consacrat nu numai averea, dar 'și-au vîrsat și

sîngele într'un răstimp de 1574 de ani, adecă dela 274 și pînă în zilele noastre, pentrucă Bonficiu ni spune în istoria sa, că «romîinii, străbunii noștri, așa s'aŭ luptat ca să nu'și părăsească limba sa romînească, cît se pare a se fi luptat mai mult pentru păstrarea liberă decît pentru apărarea vieței, și pentru păstrarea căreia în cești doi ani mai din urmă, trei deci de mii din tații, mamele, frații, sororile, fii și ficele noastre, ca strănepoți vrednici de străbunii lor, 'și-aŭ vërsat sîngele în străbunescul pămînt din Ungaria și Transilvania!

Deci, dacă străbunii noștri și noi ni-am știut prețu suflului națiunii, adecă limba romînească mai mult decît sîngele nostru, acum cînd, cel puțin la părere, aŭ încetat lupta mortală a străinismului contra ei, cînd constituțiunea imperială din 4 Martiu 1849 recunoaște ca dogmă fundămîntală „egala îndreptățire a tuturor naționalităților”, cînd s'aŭ deschis unele școale, precum cele preparandale, și se apropie oara ca să se deschidă și altele mai nalte pentru învățarea tuturor științelor în limba romînească; acum, zic, parcă aud cum șoptește fiecăru Romîn un cuvînt oarecare ascuns din lăuntru, întrebîndu-l: în ce stare se află acum, după luptă, limba romînească ? Oare cu ce veșminte, adecă litere, este îmbrăcată ? Oare sînt acele veșminte ale ei proprie, croite după trupul său, sau doară sînt veșminte străine, care ea le-aŭ luat de pe dușmanul său învins? Oare propune-se și desvoltează-se limba romînească în toate școalele romînesce atît în cele din Principate, cît și în cele preparandale dela Orlat, Năsăud, în cea preparandală, cea pentru limba și literatura romînească din Cernăuți, și în celealalte din Ungaria și Bănat, oare propune-se, zic, în toate acestea limba romînească tot după acelaș principie, scrie-se după aceeaș ortografie și cu acelaș litere? La aceste întrebări așa de firești și așa de strîns legate de suflul națiunii romîne, de desvoltarea și fericirea ei, încă nu am vëzut nice un răspuns; și pentru aceea mai întrebăm încă: oare să nu fie sosit timpul ca să ni scriem limba cu literele ei proprie, făcute după trupul și firea ei, adecă cu literele străbunesci romane? și să o vorbim, să o scriem și să o formăm cu toții după trupul său, sau doară sînt veșminte străine, care ea le-aŭ luat de pe dușmanul său învins? Oare propune-se și desvoltează-se limba romînească în toate școalele romînesce atît în cele din Principate, cît și în cele preparandale dela Orlat, Năsăud, în cea preparandală, cea pentru limba și literatura romînească din Cernăuți, și în celealalte diu Ungaria și Bănat, oare propune-se, din, în toate acestea limba romînească tot după acelaș principie, scrie-se după aceeaș ortografie și cu acelaș litere? La aceste întrebări așa de firești și așa de strîns legate de suflul națiunii romîne, de desvoltarea și fericirea ei, încă nu am vëzut nice un răspuns; și pentru aceea mai întrebăm încă: oare să nu fie sosit timpul ca să ni scriem limba cu literele ei proprie, făcute după trupul și firea ei, adecă cu

literele străbunesci romane? și să o vorbim, să o scriem și să o formăm cu toții după aceleași legi, scoase din firea și organismul ei? Oare nu au sosit timpul ca să dăm în mîna copiilor romîni cărți tipărite cu literele străbunesci? Aū doară pentru aceea ‘și-au vîrsat străbuniîr noștri și noi sîngele pentru apărarea limbei, ca apoi să ni-o bajocorim noi înși-ni, să o îmbrăcăm în trențele de buchi cirilice, în care apoi nime nu o mai poate cunoaște că este romînească? De așă ceva ne-aū ferit Dumnezeuū, și Romîinii așteaptă cu sete sosirea zilei în care să prochiemăm lăpădarea buchilor, și întroducerea literelor romînesci; această zi va fi cea mai glorioasă în istoria literaturii romînesci și, după mii de ani, încă se va sîrbă cu relegiositate de cătră strănepoții noștri romîni ca „ziua mintuirii limbei romînesci din robiea buchinică – cirilică”.

Așă este! Romîinii toți așteaptă ziua mintuinței limbei sale din robiea „buchinică-cirilică“, documînt despre aceasta sînt scrisorile ce vin din toate părțile, scrise cu litere romane, dintre care unele provocară pe redigători să tipărească și gazeta cu litere. Bine, însă noi pîn’ acum n’avem ortografie primită de publicul întreg, și, după drept, nime nu’i poate impune vreuna fără învoia lui; pentru aceea, ca să se facă destul dorinței publice și să conferesc și eu, după putință, spre liberarea limbei noastre, înfățișez publicului romîn „neatîrnarea limbei romînesci în desvoltarea sa și în modul de a o scrie“; și, ca să fie lucrul mai chiar, voi propune: 1. principiul cel mai nalt în vorbirea și scrierea limbei romînesci; 2. literele corîspunzătoare firei limbei romînesci, și modul de a scrie cu ele 3. legile desvoltării limbei romînesci, scoase din organismul ei, și înavușirea ei prin împrumutare; 4. neatîrnarea limbei romînescî în ființa sa dela alte limbe, și referința ei cătră celealalte limbe romanice.

ÎNDREPTARIUL CEL MAI NALT ÎN VORBIREA, SCRIEREA ȘI FORMAREA LIMBEI ROMÎNESCI

Noi avem una și aceeași limbă în vorbire, în beserică și literatură, și totuș în scrierea și formarea ei nu ne unim, nice o scriem cu literele rîspunzătoare firei ei. Această neînvoire în scriere și formare, ca și în orice lucrare, vine numai de acolo că seaū urmăm îndreptarie diferite, seaū, ce s’aū întîmplat mai adeseori, scriem și formăm orbesce fără niciun îndreptariū; pentrucă omul, care nu lucră după ceva îndreptariū, este așă zicînd, ca și acela care îmblă întrun tunec fără lumină nice își poate dă cuvînt pentru lucrarea sa. Pentru aceea scrietorii romîni de astăzi și recunosc că avem trebuință neapărabilă de un principiu seaū îndreptariū, căruia să’i urmăm cu toții în vorbirea și scrierea limbei; numai cît ei susțin că acel îndreptariū trebuie să se formeze după rostirea și îndătinarea cea mai bună, după firea și derivățiunea limbeî,

aşa Cîmpeanu în grămatică (faşa 233-234); ear' alîit vor să ia drept îndreptariu cărţile vechie şi cele noaue. Noi însă nu precepem cum s'ar pute lua de îndreptarin seau rostînţa şi îndătinarea cea mai bună, seau cărţile vechie şi noaue, petrucă nice rostînţa şi îndătinarea nu se află undeva de tot bună, ci într-o provinţă bună, ear' într' alta rea; nici în cărţile cele vechie şi în cele noaue sînt toate bine scrise, ci unele bine şi altele reu, şi se poate, ba trebuie să se întreb: „pentru ce rostînţa şi îndătinarea din cutare provinţă este bună, ear' cea din celealalte provinţe este rea?” – „pentru ce unele cuvinte sînt bine scrise în cărţile cele vechie şi în cele noaue, ear' altele reu?” – „şi de pe ce semne putem noi cunoasce, care este rostînţa, îndătinarca şi scrierea cea mai bună?” Eată că aceste toate rămîn nedeterminate, şi aşa ar pute zice fiecare provinţă locuită de Romîni, că rostînţa şi îndătinarea ei este cea mai bună, fiindcă fiecărui om îi mai place aceea cu ce s'aŭ dat, şi fiecare scrietoriu ar pute susţine că el scrie limba foarte bine, chiar de ar scrie-o cel mal reu. Principiul seau îndreptariul cel mai nalt trebuie să fie pus mai năinte de toate acestea şi să stea mai sus decît ele; petrucă după acel îndreptariu trebuie să se judece apoi rostirea şi scrierea fiecărui cuvînt, fie el în cărţile cele vechie seau în cele vechime seau în cele noaue, seau numai în gura poporului. Principiul în oricare sciinţă, şi prin urmare şi în sciinţa limbei, este cuvîntul minţii curate, este sufletul sciinţei, şi cu îndătinarea n'are de a face nemică, petrucă aceasta se ţine numai de partea materială saŭ simţuală a omului, carea încă trebuie să fie condusă de legile propuse de mintea curată, de nu voiesce să rătăcească.

Îndreptariul cel mai nalt în limba romînească nu poate fi alt ceva decît voinţa şi cuvîntul minţii naţiunii întregi, în care este cuprinsă mintea fiecărui Romîn; şi chiar pentru aceea acel îndreptariu va răspica voinţa tuturor Romînilor.

Ca să putem noi descoperi acel îndreptarii, să cugetăm mai de aproape limba şi referinţele ei către noi şi către cugetările însemnate prin ea.

Limba, în înţeles strîns luată, este cuprinsul sunetelor prin oare ni descoperim unii altora cugetările şi simţurile din lontru. Sunetele simple seau compuse, care sîmnează cugetări anumite, se numesc cuvinte; deci, cuvintele sînt icoanele cugetelor noastre, seau sînt înse'şi cugetele noastre întrupate. Cînd voim să ni împărtăşim cugetările noastre cu alţii, atunci producem, prin împingerea aerului din plămîni, sunetele care sîmnează acele cugetări, adecă vorbim, şi cel ce aude ne înţelege, (de scie limba în care vorbim), adecă leagă cu ele chiar acele cugetări care le-am legat noi cînd am vorbit. Însă cu cei ce sînt depărtaţi de noi cu mai multe mile de loc, şi cu cei ce se vor nasce după moartea noastră, nu ni putem împărtăşi cugetările prin vorbire, petrucă nu ni-ar auzi oricît

am vorbi de tare; pentru această întâmplare aș aflat mintea omenească nisce semne care să înfățișeze sunetele din limbă; facerea acestor semne pre vreo materie se numește scriere. Dintre semnele acestea, precum ni spune istoria, unele înfățișează cuvinte sau judecăți întregi, și se numesc ieroglife (scobituri sfinte), ear' facerea lor pre vreo materie se zice „serie ieroglifică”; ear' alte semne înfățișează sunetele cele simple din limbă, și se numesc litere) (la Sloveni „slope” sea „buchi”), și formarea lor pre vreo materie se cheamă „scriere literară” (la Sloveni „scriere buchică sau slovnica”); așadar literele sînt semnele sau icoanele sunetelor celor simple din limbă, și pentru aceea trebuie să fie chiar ași precum sînt și sunetele cele simple înseși.

Limba, încît trebuie să o învățăm, se cere să fie regulare ca cu atîta să o putem învăța mai ușor; organele de vorbit cer ca să fie ușoară de rostit; auzul cere ca să fie dulce sunătoare; încît semnează cugetările noastre, se cere să fie atîtea cuvinte în ea, cîte cugetări poate omul aște, și fiecare cuvînt să aibă atîtea forme, cîte referințe are cugetarea semnată prin el, și în urmă să fie defaptă, adică, fiecare cuvînt să semneze numai o cugetare anumită, și fiecare formă să înfățișeze numai o referință de cugetare; deci limba după scopul spre care e produsă de mintea omenească, se cere să fie „regulare, ușoară de rostit, dulce sunătoare, avută și defaptă în cuvinte și forme”. Aceasta este deplinătatea limbei, și pentru aceea limba, care se apropiă mai tare de ea (căci pîn'acum încă niciuna nu'î răspunde în toate), aceea este mai firească, mai plăcută și mai deplină; și cătră această deplinătate trebuie să năzuească fiecare limbă în desvoltarea sa.

Readunînd cele zise pînă aci despre limbă, că adică cuvintele sînt înseși cugetările noastre întrupate, formele sînt referințele cugetărilor întrupate, ear' scrisoarea este întruparea cuvintelor noastre, adăugînd și deplinătatea limbii, și respicîndu-le toate într-o propusăciune, devenim firesce la cel mai nalt îndreptariu al limbei care zice: cugetă bine, adică după legile cugetămîntului (logice); respică fiecare cugetare prin cuvînt anumit, și fie care referință de cugetare prin formă anumită, ear' de n'ai cuvînt și formă pentru vreo cugetare și pentru vreo referință de cugetare, formează-le amîndoaule; scrie cum vorbești; însă vorbește, scrie și formează fiecare cuvînt așa ca să fie regulariu, ușor de rostit și dulce sunătoriu. Precum se vede în această propusăciune, regulăritatea, ușurătatea în rostire și dulcea sunare aș asemenea însemnătate, și pentru aceea cînd ar veni în contrarietate așa cît să nu se poată face destul la toate trei, atunci se va trece cu vederea aceea care ar pătîmi mai puțin. S'ar pute pără cuiva că noi am trecut cu vederea analogia care este regula cea mai strînsă în formarea cuvintelor; nicidecum, ci noi aceasta am luat-o în regularitate; din cauză că regularitatea este însuși organismul

limbii, regularitatea în formarea cuvintelor din rădăcinile lor și scoaterea rădăcinilor din cuvintele deduse este organismul cel din lontru, ear' organismul cel din afară stă în regularitatea schimbării finalului cuvintelor și a țeșeturei cuvintelor în judecări drepte. Pentru aceea neregularitatea în deducerea cuvintelor din rădăcinile lor este ruperea organismului celui din lontru al limbei, car' neregularitatea în străinutarea finalului și în țeșetura cuvintelor este ruperea organismului ei celui din afară. Însă dacă se rumpe organismul oarecărei ființe, atunci ea este morboasă (bolnavă); chiar așa este și limba cîndu'i este organismul rupt, adecă cînd este neregularie. Organismul limbei însă este cu mult mai subțire și mai nalt decît al oarecărui corp material, petrucă în organismul limbei este încarnată însa și mintea omenească.

Eată, pentru aceea se cere ca să se păzească regularitatea în deducerea și strămutarea cuvintelor, ba încă să se aducă la regularitate pe cît se pot și acele cuvinte despre organismul limbei, le-au format și strămutat fără nicio regulă.

Încît am putut noi străbate lucrul, acesta ar fi îndreptariul după care să se judece și să se îndreptede în desvoltarea sa orișice limbă, și după care să judecăm rostirea și scrierea limber romînesci din orice provincă și din orice carte, fie vechie seaă noaă, precum și care litere sînt corăspunzătoare firei ei, deci prin acest îndreptariu seaă principiu ne nălțăm peste toate provincialismele și particularitățile și, de'l vom urmă cu toții, vom ajunge în rostirea și scrierea cuvintelor la uniformitatea care o cere însă și unitatea limbei.

Literele corăspunzătoare firei limbei romînesci și modul de a scrie cu ele

Înfățoșînd îndreptariul cel mai nalt al vorbirei, scrierei și formărei limbei, trecem la cercetarea veșmîntului ei. Limba romînească se scrie astăzi și se tipăresce parte cu nisce semne făurite de părintele Ciril pentru Sloveni, care pentru aceea se și numese „slove” seaă „buchi cirilice”, „parte cu litere romane”, pe care unii le numesc lătine. Însă cum că limba romînească numai cu litere romane se poate scrie și tipări bine, este recunoscut nu numai de cătră Romîni, ci chiar și de cătră străini. Pentru aceea nice se mai află cineva care să apere slovele seau buchile cirilice pentru limba romînească, fără numai aceia carii nu ‘și-au învățat limba cu temeiu din carte, ci s’au dedat din tinerețe numai cu bietele buchi; aceștia se cam amăresc cînd aud de scrierea limbei romînesci cu literele sale proprie, nu pentru alta cevă, ci se tem că ei încă vor fi doară nevoiți a scrie cu litere pe care nu le cunosc, ba de le și cunosc, nu le știu întrebuința. Dar' mulțămită cerîului că tinerimea romînă este înțeleaptă în propusul său, și nu voăresce a răpi buchiarilor amoarea (dragostea)

ce o au ei cătră buchi, ci'î lasă să scriă cu ele. Romîinii vîd că cărțile ce le avem pîn'acum, sînt tipărite mai toate cu buchi cirilice, și că unii Romîini încă nu știu scrie cu litere, cu carii însă nu putem întrerupe toată corespundința; pentru aceea, precum ni s'au scris din toate părțile locuite de Romîini, s'au primit propunerea ca, așe – dindu-se ortografia, să se tipărească un abecedariu (bucoavnă) jumătate cu litere, jumătate cu buchi, ca așe tinerimea să învețe și buchile, ea să poată ceti cărțile vechie și corespunde cu cei ce n'ar cunoaște literele; ear' celealalte cărți scolastice să se tipărească toate cu litere romane. Deci noi ne grăbim a înfătoșă publicului ortografia care, după a noastră convingățiune, este formată după firea limbei romînesce. Aceasta o facem cu scop ca să se hotărească cît mai curînd ortografia care să se primească de toți, pentrucă, pînă n'avem ortografia hotărîtă, nu putem produce cărțile scolastice de care avem trebuință.

Cine dorește ca se știă ce nefericire au adus buchile cirilice în cărțile romînesce și pentru ce vreă Romîinii acum a le lăpêdă și a relua literele proprie romane: acela își află răspuns deplin în «convorbința» între un tată și între fiul lui asupra literelor, ce se tipărește chiar acum la Cernăuți. Într'aceea se vede că buchile cirilice le-au format părintele Ciril cătră anul 862 pentru Sloveni, și numai Slovenii au scris cu ele, Romîinii însă, străbunii noștri, au avut limba latină învățată și în beserica și în administrațiune; ear' la anul 1439 fanatismul religios întruduse în beserica și administrațiunea romînească limba sîrbească cu buchi, unde s'au ținut pînă la 1643; așadară buchile cirilice s'au vîrît mai întîiu în beserica și numa mai târziu în limba romînească. Noi reproducem din acea convorbință următoarele:

Tatăl. Cînd au început Romîinii a scrie romînesce?

Fiiul. Cînd vor fi început străbunii noștri mai întîiu a scrie și în limba latină poporală, adecă în cea romînească, nu se scie. Cărțile cele mai întîiu tipărite în această limbă sînt din seculul al 16; ci pînă atunci Romîinii trebuiră să mai treacă prin o înfiorătoare întîmplare în privința limbei. Scii că pînă cătră seculul al 11. beserica creștinească dreptcredincioasă eră numai una, ear' atunci se făcù desbinarea ei în cea dela apus, carea recunosce pe papa dela Roma cap al său, și în cea răsăriteană, carea au rămas sub administrațiunea celor patru patriarci. De atunci încoace se întîmplă pentru Romîini multe certe între patriarul dela Constantinopolea și între papa dela Roma. Patriarul voia să 'și'i păstreze, ear' papa să'i aducă sub domnirea sa, pînă cătră seculul al 15. Pe atunci Turcii se apropiă tot mai tare de. Constantinopolea și'i amerință peire. Ioan Paleologul, împăratul dela Constantinopolea, și patriarul Iosif, fratele împăratului, hotărîră să se unească cu beserica apuseană, sperînd că prin aceea vor cîștiga dela papa și dela apuseni

ajutoriu în contra Turcilor. Pentru aceea și trimiseră soli la patriarhia dela Ierusalim, Antiohia, Alesandria și la principele și mitropolitul Moldovei, ca să meargă cu toții la sinodul dela Florența. Merseră cu toții, alții în persoană, alții își trimiseră solii. În 6. Iuliu 1439 subscrise, împreună cu alții, și Metrofan, mitropolitul Moldovei, că recunoaște unirea bisericii grecesci cu cea latină. Singur Marcu, Arceiepiscopul dela Efes, nu voi să subscrie, și se depărtă de acolo. Însă Grecii au așteptat numai în deșert ajutoriu dela apuseni contra Turcilor, căci nu li se trăsese; pentru aceea s'au și lăpădat de unirea cu biserica Romei, și pe următorii lui Iosif, pe patriarcul Genadiu, l-au depus din patriarhie pentru că el tot mai voia să recunoască unirea făcută cu biserica latină. Metrofan, mitropolitul Moldovei, auzind că principele Iliș au reprobato cu cuvinte foarte aspre subscrierea lui la unirea cu biserica Romei, n'au cutozat a se mai întoarce în patrie. Marcu, arceiepiscopul dela Efes, cel mai înfocat apărătoriu al dreptcredincioasei biserice răsăritene, au trimes în Moldova pe arcidiaconul său, pe Teoctist Bulgarul, cu recomandățiune ca Moldovenii să'l aleagă mitropolit în locul lui Metrofan; ce se și întâmplă. Acum închipuiesce și nespusa ură și prigonire între biserica apusului și a răsăritului!

Teoctist, noul mitropolit al Moldovei, ca să și poată apăra pre credincioși săi de către Lătini, dede poruncă ca limba lătimească să se lapede din biserică, din judecătorie și din școală, ca nu țin d această limbă, să poată ceti cărțile scrise de Lătini și să se amăgească de dogmele lor, ear' în locul aceleia să introducă cea sîrbească. Poporului în privința limbii îi eră tot atîta, pentru că el din limba lătină învățată nu precepea nemica ca și din cea sîrbească; și pentru aceea se întrecea cum să ardă mai iute cărțile bisericesci scrise în limba lătină învățată, cugetînd că prin aceea aduc consecrațiune (jărtfă) plăcută năntea lui Dumnezeu! Așa se întroduse la 1439 limba sîrbească în biserica romînească în Moldova, de care pe atunci se ținea Bucovina și Basarabia, în Țara Romînească, de care se ținea pe atunci și Bănatul, în Ungaria și Transilvania. Inima Romînului sângerează, mintea 'i se întunecă și l cuprind fiori prin tot trupul cînd cugetă la acea întâmplare, prin care Romîni înși și au înfipt cuțitul în inima națiunei romîne ca să o ucidă pentru totdeauna! Atunci îngerul păzitoriu al națiunei Romîne începă a plînge necurmat, desperînd de a mai pute apăra de totală perire pe națiunea lui încredințată!

Tatăl. Și cînd au lăpădat Romîni limba sîrbească din biserică și au reluat cea romînească?

Filul. Romîni au avut în biserică limba sîrbească în 204 de ani, adecă dela 1439 pînă la 1643. Într'acel răstimp au plîns necurmat îngerul păzitoriu al națiunei romîne, vîzînd că Romîni, ei înși și, se aruncară cu vocea în întunerecul nesciinței, și așa pîșesc cu pas iute

spre a sa totală perire și spre stingerea numelui român. Căci, dacă au primit limba sîrbească în beserică, atunci ușor s'ar fi putut întîmpla ca să'și uite limba romînească și să primească pe cea sîrbească și în vorbire; apoi atunci n'ar fi mai fost Romîni, pentrucă națiune fără limbă nu poate fi din cauză că limba e sufletul națiunii. Deci, precum trupul fără suflet e mort, așa e moartă și națiunea fără limbă. Pentru aceea îngerul păzitoriu al națiunei romîne s'au nevoit ne'ncetat ca cu ajutoriul provedinței ceresci să îndrepteze împrejurările Romînilor așa cît ei să întruducă limba romînească în beserică, în școală și administrățiune, și să se scape de totala perire. Aceasta s'au întîmplat într'un chip mirabil al provedinței. Adecă în seculul al 17 străbătū calvinismul și luteranismul și în Transilvania, și principii unguri din Transilvania au întrebuițat toate mijloacele și țăriile ce li-au stat în putință ca să facă pe Romîni să primească calvinismul și așa apoŗ să'i poată face Unguri. Ci Romîinii, cu toate că doi mitropoliți ai lor fuseră uciși în modul cel mai crîncen de cătră Ungurii calvini; că protopopii și preuții lor eră puși la prinsoare, chinuiți și întrebuițați la lucrurile publice cele mai înjositoare; besericesci eră supuse superintendentului (episcopului) calvin, pe care patru protopopi romîni erau siliți a'l duce pe umere în sinod, unde acela președeă și li dictă toate rînduețele cîte voia el ca Romîinii să le întruducă în beserica lor; cu toate că sinoadele din mandatul (porunca) acelui episcop calvin episcop se dede un catehism cu dogmele calvinesci în limba romînească, care erau siliți Romîinii, cu mici cu mari, ca să'l învețe; cu toate aceste tirânii nemaiauzite, totuș bravii noștri străbuni rămaseră neclătiți în străbuneasca lor religiune saū credință creștinească răsăriteană. În urmă, vîzind principii calvini că nici într'un chip nu pot abate pre Romîni dela adevărata lor credință străbunească, cugetară că Romîinii numai pentru aceea nu'și părăsesc credința pentrucă, avînd limbă sîrbească în beserică, nu înțeleg nemica din toate cîte se cetesc acolo; deci au mandat mitropolitului dela Alba Iulia (Belgrad) ca să silească pre preuții Romîni a servi (sluji) cele dumnezeesci de aci nainte toate în limba romînească; și credere-ai, preuții fiind dedați acum atît amar de timp numai cu limba sîbească, – totuș, luînd principii lucrul cu mare asprime, mai în urmă se învoiră a servi toate cele dumnezeesci în limba romînească. Tot pe acel timp, adecă în anul 1642 s'au ținut sinod mare la Iași, în care s'au decretat ca limba sîrbească să se lapede din beserică și să se întruducă cea romînească. Și așa în anul 1643 se întruduse limba romînească în beserică în toate provinciile dincoace de Dunăre unde se aflaū Romîni. Ai vîzut în ce mod mirabil s'au întîmplat această mîntuință a Romînilor, adecă: precum provedința dumnezească au îndreptat lucrul cu Iosif cel vîndut de frații săi lui Faraon să li fie acelora spre mîntuire, chiar așa au îndreptat lucrul și cu prigonirea ce o

suferiau Românii din partea Ungurilor calvini, ca adecă acea prigonire să se prefacă în mîntuință. Așa lucră nevezibila mîna a providinței! Deci Românii au învățat în 204 de ani, adecă dela 1439 pînă la 1643, numai sîrbesce cu buchi cirilice. Acum te întreb: oare cu ce litere au fost ei siliți să scriă limba romînească?

Tatăl. Cu buchi cirilice!

Fiiul. Și pentru ce nu cu litere romane?

Tatăl. Pentrucă, de ar fi scris cu litere romane, atunci preuții n'ar fi putut ceti mai mult sînta liturgie și celealalte serviițe (slujbe) dumnezeesci, fiindcă ei cunosceaū numai buchile cirilice, ear' nu și literele romane. Fiiul. Așa este! Deci Românii au scris pe la 1643 eu buchi cirilice numai pentrucă nu cunosceaū literele romane. De aici au venit și aceea că în cărțile besericesci, la rugăciuni și cîntări, s'au ținut titulele sîrbesci, cum: utrenie, vecernie, peasnă, blajenii, bogorodicină, ș.a. care toate se puteau zice și romînesce; însă să le fie pus îndată toate romînesce, atunci preuții, carii cunosceaū acele titule numai sîrbesce, s'ar fi încurcat în serviițele cele dumnezeesci și, în loc de sădealnă, ar fi cetit bogorodicina, în loc de bogorodicină sfetealna, ș. a. Aceasta au fost adevărata causă pentru care străbunii noștri au ținut buchile cirilice și titulele sîrbesci la cîntări și rugăciuni.

Tatăl. Bine! străbunii nostri au scris de necaz cu buchi cirilice, și care e cauza pentru care noi să le lăpędăm acum? Fiul. Eată-o! Buchile cirilice țin limba romînească ca ferecată în nisce cătușe de fier așa cît în ele nu se poate desvoltă și înflori; pentru aceea scrierea ei cu buchi cirilice se poate asemēnă cu starea Evreilor din captivitatea (robiea) Vavilonului, și ca să te convingi deplin despre aceasta, eată'ți aduc și esîmple. Limba romînească este întemeată toată pe armonia musică, adecă, sunetele cele simple din care stă ea, se schimbă după locul care'l țin în cuvinte; și, dacă sint să se rostească cu un ton mai înnalt, sună altmîntre, și altmîntre earăș cînd sint să se rostească cu un ton mai lăsat; așa unele sunete sună aspru cînd se vin lîngă sunete aspre, și earăș mai subțire cînd se vin lîngă alte sunete subțiri. Așa unul și acelaș sunet la mijlocul și în finea (firșitul) cuvintelor, cînd se rostesc cu ton înnalt, sună a, ear' cînd se rostesc cu ton lăsat sună z (ă), spre esîmplu: fac, făceam; a lucră, lucră; sparge, spărgă, ș. a. Așa alte sunete cînd staū lîngă sunetele aspre a, o, u sună ca d, s, t, ear' cînd staū lîngă sunetul subțire i sună și ele subțire d, ș, t, cum: scald, scaldi, scaldă; aude, auzim; ascuți, ascute, ascuțim; es, eși, ese, eșim; ș. a.

Deci limba romînească numai cu litere romane se poate scrie bine, și cauza cea adevărată pentru care Românii lapędă buchile cirilice și reprimesc literele străbunesci romane este că buchile nu sînt ale ei, ci străine, sînt Țapene și ni țin limba ca ferecată în nisce feare ca să nu

se poată desvoltă și înflori. Acestea nu le-am însemnat pentru junimea română și pentru Românii cei luminați, pentru că aceștia au îmbrățoșat cu toții literele romane cu mare căldură, ci pentru cei nefericiți frați Români, – dacă se mai află vreunii de aceia – carii învățară numai buchile cirilice și rămaseră buchiar, însă n’avură ocasiune de a’și învăța limba cu temei, nice istoria fatalităților care băgară în beserica românească limba sîrbească și buchile cirilice și, împreună cu acestea, și nesciința cea groasă și înfiorătoare, pentru aceștia sîngur am produs acele adevăruri neresturnabile ca să vadă cu ochi luminați că noi părăsim buchile cirilice și reluăm literele proprie romînesci pentru onoarea limbei noastre și pentru mîntuirea ei din amara robie în care se află, ca așa, cunoscînd adevărul, să’l primească și, de nu mai sînt ei în stare să’și învețe literele proprie, să nu împiedice cel puțin pre fiii săi dela aceea, ci să se bucure vîzînd că ei pișesc calea luminării, a năuitării și fericirii. Ear’ dacă după toate aceste adevăruri s’ar mai află vreunii frați nefericiți, carii să dorească buchile cirilice, ca și Evreii ceapa Egiptului, și să voiească a se ține morțiș de ele: de aceștia ni-ar fi milă și am simți o mare condurere și compătimire cătră ei, pentru că sînt frații noștri; însă noi sîntem suferitori și nu’i vom afurisi, nici îi vom blastemă pentru aceea, că destul sînt ei de afurisiți de rătăcirea, orbirea și robica nesciinței în carea se află; și ca să se convingă despre această bună voință a noastră cătră ei, eată li mărturisim că li poftim ca, de va fi cu puțință, să li lumineze Dumnezeu mintea ca să cunoască adevărul și să’l primească; ear’ de nu va fi aceea cu puțință, să reverse asupra lor binecuvîntarea întunerecului, a nesciinței și a nefericirii ce o aduseră buchile cirilice asupra limbei și națiunei romîne! Cu acestea lăsăm pre cei ce ar mai voi a se ține de buch, ca să se desfê tede în ele și să le guste fericirea , și ne întoarcem la literele romînesci răspundătoare limbei noastre .

Din cauzele aretate mai sus s’au apucat unii prea demni fii ai națiunei acum de mult și au produs mai multe moduri de a scrie limba romînească cu litere romane, așa cît astăz avem mai multe ortografii diferite una de alta.

Cele mai renumite de acelea sînt: a lui Samuil Clain, 1801; a lui Petru Maior, 1825; a lui A. Treboniu Laurianu, 1840; a lui I. Eliade, 184; și a lui Timotei Cipariu, 1847. Meritele acestor bărbați, dintre carii trei și astăzi se consacrează pentru fericirea națiunei, sînt mai presus decît ca o peană ca a noastră să le poată măcar adumbri, necum a le descrie după cuviință, și numele lor va străluci în etern în istoria națiunei și literaturii romîne; chiar pentru aceea sîntem convinși că și acești prea demni fii ai națiunei nu numai ne vor suferi a ni da modesta opiniune asupra ortografiei limbei romînesci, ci, judecînd „ceea ce se zice”, ear’ „nu cine zice”, vor avê bunătatea a ni reflectă, decumvâ am rătăci

undevă, ca așa să ajungem la o ortografie uniformă, curat românească, precum cere însă și unitatea limbii noastre.

Formarea literelor pre vreună materie se numesce scriere, ear' privirea literelor scrise și numirea sunetelor înfățișate prin ele se chieamă legere (cetire). Scrierea se face comun prin mână, ear' legerea prin vederea și numirea sunetelor scrise; deci legerea presupune scrierea, adecă scrierea trebuie să fie făcută mai înainte pentrucă altmintea n'ar fi ce să legem (cetim); pentru aceea noi încă voru propune mai întâiu legile scriinței drepte (ortografiei), după care să se scriă bine fiecare cuvînt, apoi ale leginței drepte (cetiri, ortoepiei), după care trebuie les (cetit) fiecare cuvînt chiar precum este scris.

a) Scriința dreaptă (ortografia).

Scrisoarea este icoana vorbirii, pentru aceea și trebuie scris fiecare cuvînt așa precum se rostesc, pentrucă, de s'ar scrie verună literă care nu s'ar lege, sau s'ar lăsa veruna carea ar trebui leasă sau rostită, atunci scrisoarea, ca icoană a vorbirii, ar fi minciunoasă. Pentru aceea dară litere duplicate să se scriă numai în acele cuvinte, în care se și rostesc duplicate, spre esîmplu: înnot, înnec, înnod, înmormintez; deci sîngur n și m se poate scrie duplicat în cuvintele romînesci, pentrucă sîngure acestea se aud duplicate în rostință. Și de s'ar scrie duplicate și acolo unde nu se aud, spre esîmplu în: suffer, applec, appun, afflu, addevăr, adduc, ș. a. aceasta chiar, atîta ar însemnă ca și cînd într'ună icoană s'ar află trei chipuri și am zice că sînt numai două, sau unul.

Literele sînt icoanele sunetelor sîmple din limbă, pentru aceea firea lor trebuie să fie chiar așa precum este și a sunetelor sîmple din limba care se scrie cu ele. În limba românească sînt 27 de sunete sîmple care, fiindcă la toți cetitorii sînt cunoscute buchile cirilice, le înfățișăm prin acelea cum urmează.

Închinăciunea

Prin „junimea romînă”, căreia îi închinăm această cercetare asupra neatîrnării seau eliberăei (desrobirei) limbii noastre; nu se înțeleg numai frații romîni carii sînt juni trupesce, ci toți aceia carii sînt tineri cu puterile sufletesci și doresc cu sete din adîncul inimei ca să cunoască și să primească adevărul, să'și libereze și desvoalte limba, carea este sufletul națiunei și singurul mijloc spre cîștigarea cunoscînțelor celor adevărate spre descoperirea adevărului și spre ajungerea la fericirea trupească și sufletească. Considerînd junetatea după acest punct de vedere, atunci aflăm că Romînul fiecare este june cu sufletul, dela cel acoperit cu căruntețe și îngreuia de anii bătrînețelor și pînă la cel ce abiă aû ajuns la anii preceperii și la ai cunoascerei binelui din rău, pentrucă el este blînd și plăcut în simțăminte și purtare, dulce în vorbire, nobil și generos în toată fiiința sa; acestea sînt semnele ființei romîne. Ună aruncătură

de ochiu asupra istoriei națiunei romîne dela început și pînă în ziua de astăzi este de ajuns ca să ne convingă deplin despre acest adevăr. Dar' ce să alergăm prin tâmplările seculilor, avînd esîmple înaintea ochilor; căci, cu toate că în privința națiunalității și a limbei romîne căzu aspra și amara vargă a fatalității asupra Bucovinei, și aceea mai greu decît asupra oricărei provincîe ei soroare romîne, cu toate că limba romînească nu se înveță pînă' n timpurile cestei mai de pre urmă nicidecum, nici măcar în teologie, unde ea fû și este de cea mai mare necesitate, cu toate că aû fost închisă cu muri chinezică decătră celealalte provincîe romîne ca nu cumvâ să străbată din acelea și în aceasta vreună rază de cultură, desvoltarea și propășirea ce aû făcut'o limba națiunalitatea romînă în celealalte provincîe romîne; ba cu toate că întrigele și uneltirile străine aduseră lucrul pînă la atîta cît Romînului bucovinean îi eră rușine să se mai numească Romîn și să vorbească dulcea sa limbă romînă: totuș, decînd s'aû schimbat împrejurările să vor prin mîntuitoarele eveneminte din anii cęsti din urmă, începû și Romînul bucovinean o altă vieață sufletească; măreț se înnalță azi pieptul lui de dulcile simțăminte națiunale, mîndru este el astăză cu limba și națiunalitatea sa cea romînă, și frupturile unor asemeni sacre simțăminte și începură acum a se ivi în cea mai frumoasă a lor verdeață, promițînd și peste curînd fiecărui Romîn bucovinean acea fericire națiunală, care numai însă'și se poate numi fericire și care apoi cu bună samă îl va desdăună de lipsele și suferințele cele trecute. Așă se ocupă unele capacități mai demne cu lucrarea și producerea cărților poporale și a altor sciințe în limba cărților poporale și națiunală romînească și ce e mai mult, cunoscînd ele marea scădere ce se pricinui limbei și dezvoltării literaturii romîne prin ghietoasele buchi cirilice, și străbătînd nerăsturnabilul adevăr, cumcă limbei și literaturii romîne respund numai literele cele ei proprie romane, o și scriu acum cu acestea, și aceea nu numai acei bărbați capabili și deștepți, nu numai junii școlari, ci și mulți din aceia cari, cum se zic, sînt din școala cea veche și carii nici nu visaû de literele romane în limba romînească, ba doară aveaû și ură asupra lor, pentrucă străinii, cariî voiaû să ne țîă în orbire și nesciință cu scop ca să ni poată usurpă drepturile noastre, ni șoptiaû că literele romane n'ar fi romane, ci lătine spurcate, și apoi, dacă le credeam noi aceea, mergea și mai departe și ziceau că noi nu sîntem Romîni, ci Dumnezeu mai scie ce săminție slovenească (? !); destul că Romîinii bucovineni, tineri și bătrîni, ear' mai virtos preuțimea care totdeauna aû fost esimplul poporului, aû plecat pe calea năntărei, își scriu limba romînească cu literele sale romane, și mai mult nu vor crede străinilor cari vreaû numai să'i înșele și amăgească, și aceasta li face cu atîta mai mare onoare, cu cît aû avut de a se luptă cu ună ursită mai aprigă decît frații lor din celealalte provincîe, și așă, precum aû zis Pavel

apostolul: „bună luptă m’am luptat și credința ‘ mi - am păzit!” chiar așa putem zice și noi Romînii bucovineni: „greă și amară luptă ne-am luptat, și prin lunga suferință credința, națiunalitatea și limba ni-am păstrat!”

Deci, Romînilor celor cu puteri june sufletesci, carii primesc adevărul cu plăcere, adecă tuturor adevăraților fii ai națiunei romîne din toate provinciile le închinăm această cercetare, din cauzele și cu cuvintele următoare:

„Juni romîni!

Limba romînească este cel mai sînt și mai prețios tesaur al națiunei romîne pentrucă este sufletul ei; pînă cînd se va vorbi limba romînească, pînă atunci supraviează națiunea romînă, ear’ apunînd limba, apune și națiunea însă-și. Goții, Gepidii, Avarii, Camanii, Pacinacii, ba chiar și Lătinii înșiși sînt esimple vorbitoare despre acest adevăr. Fatalitățile timpurilor, va să zică, străinismul, precum limbele: gotică, hunică, gepidică, avarică, cumanică, pacinacică, ungurică, sîrbică, greacă , turcică, germanică, se luptară într’un restîmpt de 1576 de ani, adecă dela 274 și pînă la 1850, și unele se luptă și în clipa de față cu toată furia ca să nemicească limba romînească și să o sîngă cu totul de pe suprafața pămîntului. Această luptă mortală o susțină limba romînească prin organismul său din lontru cel bine închiegat și prin sonureitatea sa, carea îndulcesce farmecă inimele auzitorilor și o susține încă și astăzi așa de fericite cît, apunînd unii din neamici (dușmanii) ei, precum limba gotică, hunică, gepidică, avarică, cumanică, pacinacică , și sîngîndu-se cu sunet de pe fața pămîntului, ea totuș rămase în vieață, însă rămase îmbrăcată în veșminte rupte străine, în trențele de buchii cirilice, pentrucă, fiind ea ocupată cu lupta necurmată, n’avù timp să’și facă veșminte proprie, rămase (ca oricare erou în luptă) sfășieată și rănită adînc în trupul său și despoiată de substătivitatea, libertatea și neațîrnarea sa, care i se cuvine după firea ei cea romanică.

Sfășieturile și ranele de pe trupul ei sînt cuvintele și foarmele cele străine, care ea dela străinii, cu carii s’au luptat, le-au luat în locul cuvintelor și foarmelor sale celor ce au căzut și au apus în acea luptă. Acesta e lucru firesc, pentrucă, de se luptă douăe oști ună cu alta pe moarte, de vëzut că trebuie să pice ostașii și de ună parte și de alta, și se răresc șirele; acum de are ună oaste de acelea alți frați de ajuns reservați, își deplinesce șirele rărîte cu ei, ear’ de n’are alți frați, atunci, de voiesce să continue a susține lupta, trebuie să adune străini cu plată, seaș să facă asalt asupra neamicului (dușmanului) său și să’i răpească ună parte de oaste; aceasta aș fost întîmplarea cu limba romînească , pentrucă ea aș fost atacată de toate laturile, deci aș trebuit să easă toți fiii (cuvintele) ei la cîmpul de luptă; deci, căzînd avut de unde’l supleni din fiii săi, ci aș trebuit să facă asalt asupra neamicilor săi și să ia din oastea lor atîția

cîți au fost căzut din șirele sale. Într>acest chip s'au vîrît cuvintele și foarmele străine în limba romîneasă.

Din acele cuvinte, foarme și buchi, vîrîte în limbă-ni, luară străinii ocaziune de a lăți falsa opiniune, că acele rane ale limbei romîne ar fi elementele ei de viață și, prin urmare, că limba romîneasă n'ar fi romîneasă, ci ună amestecătură seaș stricătură din lătina, gotica, tracică, și așa îi răpiră neatîrnarea ce i se cuvine și fără carea nu se poate desvâli, nice crește, ci se vesteșce și amorșce. Aleșii fii ai națiunei, carii nu se puteau lăpădă de ființa sa cea romîneasă, precum un Dosofteiu mitropolit al Moldovei, un Lazar, Petru Maior, ș.a. scoaseră limba de subț atîrnarea dela acele străine; însă, nesuferindu'i împrejurările a scutură orice jug străin, mai bine voriră a atîrnă singur dela limba lătină învățată. Însă speriința ce o făcură Romîni de atunci și pîn'acum, ne convinsedeplin că această atîrnare nu e mai fericitoare decît oricare alta, fie în limbă, fie în viața politică, bisericească seaș soțială. Fiindcă, dacă aș recunoscut nețarmurita atîrnare dela limba lătină, atunci orice ar fi voit să formeze în limbă-ni, trebuia să cîștige mai întîi învoința dela limba lătină; eată de aici urmă și urmează încă că grămaticile și ortografiile limbei romînesci, cîte se compuseră pîn' acum, toate sînt făcute după limba lătină mai mult seaș mai puțin, și că în formațiunea limbei, în loc de a se desvôltă din sine după legile organismului ei, se primiră și se primesc cuvintele latine, fără de a se turnă mai întîi în foarma limbei romînesci, prin care se înmulțesc materialul limbei, însă nu se închiagă în corpul ei din care trebuie să și tragă spiritul de viață. Deci acea speriință ne învață că nu este altă mîntuință, fără să ni scoatem limba de subț orice atîrnare dela alte limbe și de orice plac (autoritate) din afară, și să o supunem singur minții universale a națiunei romîne din care este născută, din aceea să scoatem îndreptariul cel mai nalt după care să o vorbim, formăm și scriem ce am și făcut. Dreptul acesta ni este noau înăscut și neînstrăinabil, pentru că este neatîrnarea și cuvenita libertate nețarmurita a sufletului întregi națiuni, însă voi, juri Romîni! sciți bine, ca și mine, cîți neamici (dușmani) avem în privința oricărei desvôltări libere, cu cît mai numeroși în privința liberei desvôltări a universalului nostru spirit național, și încontra atîtor neamici, noi, carii scriem acestea, singuri nu putem apără acest drept neînstrăinabil și înăscut al sufletului națiunei; pentru aceea dară ne apropiăm cu genunchiul plecat și cu reverință relegioasă de sacral altariu al națiunei, care este inima voastră, juri Romîni! și așezăm într>însul neînstrăinabilul drept al minții națiunei romîne de a și desvôltă limba neatîrnată de oricare alta, și de a o introduce în toate trebuințele vieței: în școală, în beserecă și în administrațiune. Loc mai sigur pentru păstrarea acestui drept în toată natura nu aflăm, pentru că altarele de peatră, de marmură și de altă materie le poate nemici într'ună clipă furia elementelor naturei, însă inemele junilor Romîni viează în etern, precum viează și națiunea

însă'și. Juni. Romîni! armata noastră mamă a tuturor, Națiunea romînă, carea ni-au dat vieața și sîngele romîn ce curge prin vinele noastre, ne-aû nutrit cu laptele său, carea, în timpurile fatale ne-aû susținut cu puținta sa mînă și ni-aû insuflat curagiu ca să nu desperăm, sîngerează amar pentru noi înși-ni din ranele căpătate în mortala luptă cu străinismul, și își îndreaptă blindul, dulcele și doiosul cuvînt cătră noi toți zicînd: Fiii mei! eû mama voastră, Națiunea romînă, vorbesc cătră voi, ascultați cuvintele mele! Eu vë amed (iubesc) pe voi și cunosc că, încît vi eartă împrejurările, voi încă mē amați. Eû vî doresc fericirea voastră, și pentru aceea vi zic: faceți-vî școale și învățați sciințele în limba romînească, carea v'am dat'o eu, pentrucă numai prin sciință puteți ajunge la fericire. Vindecați limba de sfășieturile și ranele înfpte într'însa prin străinism; luați de pe ea cătușile de buchii cirilice și o îmbrăcați cu veșminte (litere) proprie romîne, măsurate pe corpul ei, ca așa să se poată înfățișă în veșminte de nuntă la mărețul ospet al sciințelor și al civilizațiunei la care, subt președința dreptului firei, vor fi adunate filosofia, teologia, istoria universală, istoria mea a Națiunei romîne, istoria bisericească universală și a bisericei romîne, medicina, fizica, matematica, economia, arta militară, industria, comerțul, limbistica, poezia, retorica, musica, ș.a.! Cu aceea nu vë puteți mintui năntea mea, că doară fiii mei cei tineri n'ar cunoasce cu toții literele romane, pentrucă cei ce nu le cunosc, aceia sînt cu toții ne'nvetați și nefericiți, și aceasta nice poate fi altmintea, pentrucă unde sînt buchile cirilice, acolo este și nesciința cea groasă și nefericirea. Fiii mei cei tineri nu cunosc cu toții literele romane, pentrucă pîn'acum'i ați învățat numai cu trențele de buchii, căci, spuneți'mi: în care din toate țările locuite de fiii mei s'aû propus literele romane, și ei să nu le fie putut învăț? Spuneți! Eată voi nu răspundeți nemica, fiii mei Romîni! nu deñ că pîn'acum necăiri nu le-ați întrodus; dar' se și cunoasce, căci pîn'acum ați fost și în nesciință și nefericiți; pentrucă, spuneți voi înși-vî, ce ați făcut pîn'acum cu mintea cea ageră ce v'am dat'o eû? Ce sciințe originare ați propus voi cu aceea pîn'acum în dulcea limba romînească ? Spuneți, aû nu sînt drepturile voastre cele mai sînte și ne'nstrăinabile în mîinile străinilor, și strigați acum din adîncul inimei de prin toate părțile pentru recîștigarea aceloră ? Eată binecuvîntarea ce v'aû adus'o pagînele de buchii cirilice! Eu's mamă bună, vë amed și pentru aceea vi ert acest păcat, însă numai subt acea îndătorință ca de aci năntea să vî faceți școale romînesci în toate provințele locuite de voi, într'acelea să învățați toate sciințele și să introduceți, în toate, propriile litere romane, ear' trențele de buchii cirilice să le lasați altor sămînții străine pentru care sînt făurite. Voi sînteți buni cu toții, fiii mei Romîni! și pentru aceea sciù că mē ascultați, pentrucă toate cîte vi le spui sînt pentru fericetatea voastră; deci, defigeți ună zi în carea să dechierați că buchile cirilice se scot din limba romînească și se întroduc cele romane, aceea să se numească: din a mîntuirii limbei romînesci din robica cirilică buchească; acestea le faceți, și atunci binecuvîntarea

ceriului și a mea, a Națiunei romîne, mamei voastre, se va revêrsa peste voi; sciințele vi vor lumina mințea ca să vî cunoașteți drepturile și să vi le apêrați, ca să nu vi le mai usurpede străinii, atunci fericirea va locui în etern în casele și inimile voastre. Așa să fie !”

Ați auzit, juni Romini! cuvintele cele dulci ale mamei noastre a tuturor, căreia’ i se topește inima de dorința de a ne vedê pe noi, fiii săi, pe toți fericiți; și care să fie Romînul, căruia să nu’i salte inima de bucurie și să nu’i se împlă de mîngăiare auzind cuvintele mamei sale, care să nu grăbească a le împlini cît mai curînd îi este cu puțință? Un asemenea Romîn nu credem că se mai poate află; pentrucă noi scim cu toții, că fiii, cari ascultă de cuvintele părintesci, sînt fericiți, ear ‘ asupra celor ce nu le ascultă cade pedepsitiva vargă a dreptatei mai curînd seau mai tarziu. Aceasta am simțit’o și noi pîn’acum prea destul!

Împrejurările noastre nu ne sufer ca să facem ună adunare a Romînilor învățați din toate provințele spre așezarea acestui lucru, și pentru aceea am fost nevoiți a ne conțelege prin gazetă.

Juni Romîni! noi vom defige aceă sărbătoare în scurt timp. Aceă zi va fi cea mai glorioasă și mai strălucită în istoria limbei și literaturii romînesci, pentrucă aceea e ziua mîntuirii sufletului (limbei) Națiunei romîne din robiea în carea au gemut atît amar timp, și pentru aceea se va serba în tot anul cu cea mai mare sînțenie și cu cea mai dulee aducere aminte. Frați Romîni! adevêrul ce l-am propus, că adegă limba romînească și în modul de a scrie (precum am arătat), și în desvoltarea sa trebue să fie neatîrnată de alte limbe, și să substea numai subt universală minte a întregii națiuni romîne, adevêrul acela, zic, nu este numai opiniunea mea singulară, ci convingățiunea cea mai din lontru a fiecărui Romîn, pentrucă în mintea universală a națiunei este cuprinsă mintea fiecăruia în parte. Pentru aceea departe să fie de mine a pretinde dela voi să țineță de adevărate cele zise numai pentrucă le-am zis eû; din contră, vê prochiâm pre toți ca să le judecați și, de le veți află și voi așa, atunci să le țineță de adevărate pentrucă vi le-au spus mintea voastră, ear nu pentrucă le-am dis eû sau altul; ear de veți află că eu doară n’am înteles cuvîntul minței curate pe tot locul, ci am rătăcit dela adevêr, veți avê bunătatea frățească a’mi arêta rătăcirea, fiind gata a o îndreptă în toată oara și mulțămindu-vî pentru aceea. Pentru mine este de ajuns mîngăierea de a se fi reciștigat neînstrăinabilul drept al minței națiunei romîne de a defige modul scrierei limbei sale, și de a o desvoltă din sine, drept care’i’l usurpaseră pîn’acum unele limbe străine.

Arune Pumnul, profesoriu cesariû regiu de limba și literatura romînească.

Fragmente den literătura romînească

În literatura fiecărei națiuni este așezat produsul minței ei, va să zică, toată avuțiea ei cea sufletească. Ca să scim noi (ca fiecare națiune) cîte sciințe avem în limba noastră, pînă încît ni este deplinită fiecare

din acelea, pînă încît ni este desvoltată limba, și care sînt legile după care să se desvoalte ca să se poată propune într'însa deplinit orișice sciință la care au ajuns pîn'acum, și va ajunge după aceasta încă mintea omenească în descoperirea și încorporațiunea eternului adevăr, și pînă încît răspund dorintelor și trebuințelor noastre sufletesci sciințele ce le avem pîn'acum; ca să le putem cunoaște acestea toate, zic, s'ar cere neapărabil ca să avem înfățișate pe scurt toate sciințele la un loc și de judecate în toată privința, ca să scim pînă unde am venit cu ele, de unde avem să purcedem mai încolo, și în ce mod? Spre aceea însă ar fi de trebuință ca unul, care voiesce și este în stare să facă ună asemenea judecățiune, să aibă toate cărțile romînesci cite s'aū tipărit pîn'acum, însă aceasta ni este de tot cu neputință din lipsa mijloacelor materiale, și pentru aceea, ca să nu rămînă lucrul neurdit, facem începutul cu acelea ce le avem la mînă. Într'aceste fragmente nu se va urmă cursul timpului în care sînt tipărite cărțile, ci se va lua aminte mai de aproape la deplinătatea sciinței cuprinse în ele, și la desvoltarea limbei. Deci începem cu precuvîntarea din grămatica limbei romînesci compuse și edate la anul 1828 de mult meritatul literătoriu romîn Ioan Eliade, carea ni înfățișează cu colori foarte vie prejudețele ce le aveau Romîniile de pe atunci în privința buchilor și a altor semne de scris. Acea precuvîntare are ținoarea următoare:

Notă. Mai departe urmează precuvîntarea din citata gramatică, însă nu întreagă, ci numai acea parte dintru început (pg. V-XXIV) în care vorbesce Eliade întru buchilor și satirisează pre cei ce țineau morțiș la ele precum și la deprinderile învechite, și se opuneau din răsputeri la orice refoarmă și înnoituri. Cuprinsul acestei precuvîntări se potrivîia foarte bine cu împrejurările și oamenii de atunci din Bucovina. Și aice erau foarte mulți cari nu voiau să sciă nimic de nicio înnoire, de nicio refoarmă, de niciun progres, și cu deosebire nu voiau să audă nimic de folosirea literelor lătinesci în scrisoare. Pentru Pumnul, care se încerca pe atunci să introducă la învățaceii săi din gimnasiu literele latinesci în scrierea limbii romînesci, publicarea acestei precuvîntări în ziariul țării eră un mijloc de luptă întru contra celor ce'i se opuneau, și o întregire la articolul său despre neatîrnarea limbii romînesci». Încetarea neîntârziată a apărerii foi „Bucovina” a pus capăt și publicării mai departe a acestor fragmente literare.

Constituțiunea seaū așezămîntul bisericei romînesci

Precum se sciie de comun, Romîniile s'aū adus în Dacia de împărațiu Marcu Ulpiu Traian pe la anul 106 după Hr. spre a împopora această țară care, după mărturisirea lui Eutropiu, prin lungul răzbel al lui Decebal se deșertase de oameni. Între Romîniile cei mulți colonisați

în această țară vor fi venit, de bună seamă, mulți cu credința creștină cea răspândită pe acele timpuri în imperiul roman. Tertulian ni spune apriat că în seculul al 2 după Hr. se lățise creștinismul în Dacia. S’au supus credinței lui Hrist, Dumnezeului celui adevărat, diversele popoare ale Getulilor, Maurilor, Spanilor, și ale Galilor, locurile Britanilor cele neajunse de Romani, națiunile Sarmaților, Dacilor, Germanilor și ale Scuților, etc. Această credință lățită între Români când ei eră în floarea lor, se propăgă sub guvernul Goților și triumfă în fine sub marele Constantin care, după cinci deci și șese de ani dela retragerea miliției lui Aurelian, smulse earăș Dacia de sub domnia barbarilor, o alătură lângă provinciile imperiului, și o ridică la floarea de mai înainte. Subt Constantin, Goții cei învinși și scoși din Dacia fură siliți să primească și ei credința creștină, precum mărturisesce istoricul Socrate: „Constantin, sperînd în flamura (steagul) crucii, care este semnul propriu al creștinilor, atît de tare au învins pe Goți, încît nu numai au desființat tributul care se da barbarilor de împărătorii cei de mai înainte, ci și ei, răpiți de mirare pentru învingerea cea necrezută, au primit relegeiunea creștină, cu al cărei ajutoriu Constantin eșise învingătoriu”. Prin încurserile Unilor dela anul 376 încoace se turburără earăș Romîinii în țările noastre, însă sub marele Iustinian Dacia, sau toată sau încai cea australă și temișană, vini earăș sub guvernul Romanilor. Iustinian înălță locul nașcerii sale, Prima - Iustiniana, la rangul de arhiepiscopie, sau de primăție după limba de acum, și îi supuse provinciile Dardania, Macedonia secundă, Prevalitana, Mesica secundă, Panonia secundă, Dacia mediterană și Dacia rîpeană, și cetățile cele de pe sînga Dunerii, adecă din Dacia noastră. Venirea Avarilor, Bulgarilor și a Maghiarilor turburără de nou Dacia, însă aceia se goniră bătuți de Carol cel Mare, Bulgarii prin stăruințele Romînilor se creștinară pe la anul 865, asemenea și Maghiarii pe la anul 948, prin Ieroteiù episcopul Tran silvaniei, adus dela Constantinopolea prin ducele Ghiula. Cu modul acesta, după creștinarea barbarilor de carii era încunjurați Romîinii, deși nu amestecați cu dînșii, precum zice Gibbon, biserica lor cea apesată și persecutată își ridică capul. Dară nenorocita desbinare între biserica răsăritului și a apusului produse (prorupseră) acum lupte interne între creștini înșși. Stăruințele curții dela Roma de a aduce pe Romîni la unire cu biserica apusului sînt destul de cunoscute cititorilor noștri încît socotim a fi de prisos de a le mai înșiră aici. Romîinii, pe lângă toate acestea, își păstrară ritul și constituțiunea bisericii orientale. Stăruințele principilor calvinesci din Transilvania încă i năcăjiră numai, dară nu’i putură detoarce dela legea pîrintească. Cevă mai mare succes avură Iesuiții pe la sfîrșitul seculului al 17 și începutul seculului al 18, însă nici aceștia nu putură să schimbe nici ritul nici constituțiunea bisericii Romînilor.

Noi ne vom sili aici a desvoltă pe scurt constituțiunea bisericii romîne care, prin persecuțiuni și apăsări de tot felul, s’au vătămă de multe ori de inimizii ei interni și externi, însă cu toate acestea s’au păstrat pînă în ziua de astăzi.

Întroducere

Biserica Romîna, întemeiată pe canoanele celor șapte sinoade ecumenice, se numește una, sîntă, catolică și apostolică

Membrii ei sînt toți cei ce mărturisesc credința creștină, expresă prin simbolul apostolilor, sînt inițiați prin botez, și țin ritul și disciplina ei; cari, ca fii ai aceluiaș părinte ceresc și frați între sîne, au toți drepturi de o măsură, fără diferență de ani și de sexe, după cuvintele lui Hrist: «Cel mai mare dintre voi să fie cel mai mic, și cel mai mic să fie cel mai mare».

Cu toate acestea susținerea soțietății bisericesci din afară, ca a unei soțietăți vezibile, au produs pentru ușurarea celor neputincioși distingerea între membri activi și pasivi ai bisericii.

Activi sînt toți cei ce prin puterea, svatul și averea lor, sînt în stare de a contribui la susținerea bisericii ca a unei soțietăți vezibile, prin urmare toți bărbații în vîrstă (de comun de 20 de ani) cari se bucură de oarecare independență în soțietatea civilă. Pasivi se numesc cei ce trăesc din mila altora (cerșitorii).

Dregători bisericesci se numesc acei membri ai bisericii, cari s’au ales de biserică pentru administrarea ei, și se împart în două clase: a) dregători bisericesci hirotoniți după ritul prescriș, sau b) numai însărcinați cu oarecare oficiu pentru trebile bisericii. Dregători bisericesci hirotoniți cu caractere distinse sînt: presviterul, și episcopul.

Un grad mai mic decît presviter este diaconul și ipodiaconul; și mai mici sînt: lectoriul, cantorul, sacristanul, cămpănariul, ușieriul, cari vin sub numele general de paraclisiari.

Dintre mai mulți presviteri cel mai mare se numește protopresviter sau protopop sau arhipresviter; dintre mai mulți episcopi cel mai mare se numește arhiepiscop sau mitropolit.

Comunitatea bisericească simplă se numește parohie sau enorie, și capul ei se numește paroh care, în tagma bisericească, are gradul de presviter sau preot; mai multe comunități simple unite împreună fac un district bisericesc, și capul lor se numește protopop sau protopresviter. Totalitatea parohiilor simple și compuse (comunități și districte) formează o eparhie bisericească sau un episcopat, și capul lor se numește episcop; mai multe eparhii formează o mitropolie sau un arhiepiscopat sau o diecesă mitropolitană, și capul lor se numește mitropolit sau arhiepiscop. Atributele dregătorilor bisericesci:

Atributele dregătorilor bisericesci sînt precis însemnate în canoanele bisericesci; noi atingem aici pe scurt numai atributele dregătorilor hirotoniți, cari stau în fruntea comunităților bisericesci.

1. Parohul este administratorul și inspectorul parohiei sale; el, ca presviter, săvîrșește ceremoniile prescrise în euhologion; ca păstori, învață pe popor morala și religiunea, și-l povățuește prin purtarea sa cea morală și religioasă dînd tuturor esimplu bun; îngrijesce de săraci, bolnavi și neputincioși, parte el însuși, parte prin diaconii săi. Spre evedința stării bisericesci a parohiei sale ține protocoale acurate despre botezați, cununați și morți și despre toate relăciunile parohianilor săi cu biserica. El e președintele ordinariu al sinodului și consistoriului parohial; el înfățișează biserica sa din afară către autoritățile civile, și din lăuntru către superiorii săi bisericesci, și pune în lucrare toate ordinaciunile mai înalte.

2. Protopopul este administratorul și inspectorul districtului său bisericesc, de aceea trebuie, cel puțin odată pe an, să viziteze toate bisericile din districtul său, să țină protocoale spre evedința tuturor trebilor bisericesci din districtul său, să pună în lucrare toate ordinaciunile mai înalte, și să raporteze despre toate la episcopul său. El e președintele ordinariu al sinodului consistoriului districtual; el înfățișează districtul său bisericesc din afară către autoritățile civile, și din lăuntru către superiorii săi bisericesci; el propune pe aleșii diaconi și preuți spre hirotonire episcopului.

3. Episcopul este administratorul și inspectorul eparhiei sale, de aceea trebuie, cel puțin odată la patru ani, să viziteze toate bisericile din eparhia sa, să stăruască ca dregătorii bisericesci să-și îplinească datoriile sale după canoane, și să țină protocoale spre evedința tuturor trebilor din eparhia sa. El e președintele ordinariu al sinodului și consistoriului episcopal; el înfățișează biserica sa din afară către autoritățile civile, și din lăuntru către arhiepiscop, el săvîrșește ceremoniile prescrise în arhieratikon, prin urmare, hirotonesce pe diaconi și pe preuți și întărește pre protopopi.

4. Arhiepiscopul (mitropolitul) este inspectorul episcopatelor subordonate biserici mitropolitane, el o înfățișează din afară către autoritățile civile, și din lăuntru către demnitarii bisericesci, ține protocoale spre evedința arhiepiscopatului. El e președintele ordinariu al sinodului și consistoriului mitropolitan; el hirotonesce episcopi, însă n'are autoritate absolută peste ei; aceasta se esercitează numai de sinodul mitropolitan.

Sinoadele bisericesci.

Biserica, în înțelesul creștin, nu e altceva decît o adunare (eclesia); cu toate acestea, spre constituirea, organizarea și administrarea ei,

s'ău așezat adunări strîns definite sub numele de sinoade (aóvodoç). Sinoadele bisericesci se clasifică după comunitățile bisericesci, și sînt a) parohiale, b) districtuale, c) eparhiale, și d) mitropolitane.

a) Sinodul parohial se compune din toți membrii activi ai parohiei. Parohul e președintele ordinariu al sinodului parohial. Pentru trebile curente este consistoriul parohial, compus din 4 membri (curatori) sub președința parohului.

b) Sinodul districtual se compune din toți parohii și din cîte un deputat mirean din fiecare parohie, ales în sinodul parohial. Protopopul e președintele ordinariu al sinodului districtual; în lipsa lui suplinesce cel mai bătrîn paroh. Pentru trebile curente este consistoriul districtual, compus din 6 membri, 3, preuți și trei mireni, sub președința protopopului.

c) Sinodul eparhial (episcopal) se compune din toti protopopii, din cîte 2 deputați preuți și cîte 5 deputați mireni din fiecare district, aleși în sinodul districtual. Episcopul e președintele ordinariu al sinodului eparhial; în lipsa lui suplinesce cel mai bătrîn protopop. Pentru trebile curente este consistoriul episcopal, compus din 12 membri, 6 preuți și 6 mireni, sub președința episcopului.

d) Sinodul mitropolitan (arhiepiscopal) se compune din toți episcopii, toți protopopii, cîte un deputat mirean din fiecare episcopat, cîte un deputat prent și cîte 2 deputați mireni din fiecare district, aleși în sinoadele districtuale. Arhiepiscopul e președintele ordinariu al sinodului mitropolitan; în lipsa lui suplinesce cel mai bătrîn episcop.

Pentru trebile curente este consistoriul mitropolitan, compus din 16 membri: 8 preuți, 8 mireni, sub președința arhiepiscopului. Atributele sinoadelor.

1. Sinodul parohial

a) își alege pe dregătorii săi bisericesci pe paraclisiari, pe diaconi, pe paroh și pe curatori; b) își alege pe deputați la sinodul districtual; c) face dispusăciuni pentru zidirea bisericii, a institutelor filantropice și educătoare, pentru susținerea lor și a dregătorilor bisericesci; d) judecă pe paraclisiari; e) poate reclama încontra diaconilor și a parohului la sinodul districtual și eparhial; f) cere răciuni dela curatori (consistoriul parohial), cari trebuie să pună în lucrare toate dispusăciunile sinodului parohial. Ordinariu se ține odată pe lună, estraordinariu, după trebuință, la orinduirea parohului sau a protopopului. Consistoriul parohial administreadă averea parohiei, îngrijesce de institutele parohiale, și dă răciuni sinodului parohial. Se ține odată pe săptămîină.

2. Sinodul districtual (protopopul își alege pe protopop și consistoriul său; b) își alege pe deputati la sinodul eparhial mitropolitan; c) face dispusăciuni pentru așezămintele bisericesci, institutele filantropice și educătoare din tot districtul, pentru susținerea lor

protopopului și a consistoriului districtual; d) judecă cauzele. dregătorilor bisericesci apelate dela consistoriul la sinodul districtual; e) poate reclama în contra protopopului la sinodul eparhial; f) cere răciuni dela consistoriu, care trebuie să pună în lucrare toate dispunăciunile sinodului districtual. Ordinariu se ține odată la patru luni, în Octomvrie, Ianuarie și Maiu; estraordinariu, după trebuință, la orînduirea protopopului sau a episcopului. Consistoriul districtual administrează averea protopopiatului, îngrijesce de institutele districtuale, judecă cauzele de căsătorie și cauzele disciplinare ale dregătorilor bisericesci în prima instanță, și dă răciuni sinodului districtual. Se ține odată pe săptămînă.

3. Sinodul eparhial (episcopal) a) își alege pe episcop și consistoriul său; b) își alege pe deputații săi la sinodul mitropolitan; c) fac legi administrative, disciplinare și eclesiastice-economice pentru toată eparhia; d) îngrijesce pentru aședămintele episcopatului și susținerea lor, pentru susținerea clerului și crescerea lui; e) judecă cauzele dregătorilor bisericesci apelate dela consistoriul la sinodul eparhial; f) poate reclama în contra episcopului la sinodul mitropolitan; g) cere răciuni dela consistoriul episcopal, care trebuie să pună în lucrare toate depusăciunile sinodului eparhial.

Ordinariu se ține odată pe an în luna lui Noemvre, estraordinariu, după trebuință, la orînduirea episcopului sau a mitropolitului, sau la cererea protopopilor.

Consistoriul eparhial administrează averea episcopatului, îngrijesce de institutele episcopatului și de crescerea clerului în particularia; judecă cauzele de căsătorie în secunda instanță, și cauzele disciplinare ale dregătorilor bisericesci apelate dela sinoadele districtuale. Se ține cel puțin odată pe săptămîni.

4. Sinodul mitropolitan (arhiepiscopal) a) își alege pe mitropolitul și consistoriul său; b) face legi administrative, disciplinare și eclesiastice - economice pentru tot arhiepiscopatul; c) îngrijesce pentru toate aședămintele mitropolitane și susținerea lor, pentru susținerea clerului și crescerea lui, în speție a celui înalt; d) judecă cauzele persoanelor bisericesci în ultima instanță, prin urmare și pe episcop și pe mitropolit; cere răciuni dela consistoriul mitropolitan, care trebuie să pună în lucrare toate dispunăciunile sinodului mitropolitan. Ordinariu se ține odată la patru ani (la fiecare an bisect), estraordinariu, după trebuință, la orînduirea mitropolitului, sau la cererea episcopilor. Consistoriul mitropolitan administrează averea arhiepiscopatului îngrijesce de institutele mitropolitane și de crescerea clerului înalt; în particulariu, judecă cauzele de căsătorie în ultima instanță și cauzele disciplinare ale dregătorilor bisericesci apelate dela sinoadele eparhiale, însă în ale episcopilor face numai înstrucțiunea, care apoi o da sinodului mitropolitan.

Ținerile sinoadelor.

1. Ținerea sinodului parohial.

Tot parohul ține protocoale acurate despre botezați, cununați și morți. Pe fiecare an compune un catalog despre cei ce au ajuns în vîrstă de 20 de ani . Dintre aceștia subtrage pe femei și pe cei ce trăesc din mila altora (pe cerșitori), restul se însemnează în parte, și aceasta e lista membrilor activi ai parohiei, cari aū dreptul de a votă, de a alege și de a fi aleși. Cu o săptămînă înainte de a se ține sinod parohial, parohul anunță poporului în biserică că în cutare zi se va ține sinod parohial, la care să vină toți membrii activi al bisericei. În ziua anunțată se adună poporul în biserică, unde ascultă sînta liturgie. După liturgic parohul provoacă pe femei, pe tineri mai jos de 20 de ani, pe cei ce n'aū subsistență proprie, să se depărteze din biserică, sat, dacă e loc acomodat pentru aceasta, să se despartă de membrii activi ai bisericei. Făcându - se aceasta, parohul provoacă pe sinod (membrii activi) să'si aleagă pe vicepreședinte, 12 comisari, și 2 sau mai mulți secretari. Aceste alegeri se fac prin graiū și cît se poate mai simplu.

Parohul citește lista membrilor activi ai parohiei , și provoacă pe sinod să și facă observările sale. Observările făcute se decid după majoritatea voturilor, și se înseamnă la protocol. Lipsa vrunei membru nu împedecă ținerea sinodului, numai în cazul cînd ar lipsi mai mulți de a treia parte. Dup'aceasta se încep lucrările sinodului, după atributele sale.

La alegerea dregătorilor bisericesci și a deputaților se purcede cu modul următorii. Președintele, prin un cuvînt, deșteaptă luarea aminte a sinodului asupra calităților ce se cer dela cutare derogatoriu bisericesc al cărui loc e vacant, și'l provoacă ca să aleagă pe cel mai demn. (Lectorii se aleg dintre cel ce sciū citi, cantorii dintre cei ce sciū citi și cîntă, diaconii și parohul dintre cel ce au săvîrșit sciințele teologice, curatorii și deputații dintre oamenii cei mai pricepuți și mai onești). Fiecare membru activ are dreptul de a se dechieră liber. După finitul dechierăciunilor se începe votarea. Președintele, saū vicepreședintele, chiamă pe membri după listă ca să șă deă votul. Doi secretari scriu pe cîte o listă separată numele votătorilor și ale aleșilor. Cînd s'aū finit votarea, președintele citește listele de votare și rezultatul lor înainte poporului.

Cel ce are majoritatea absolută (adecă cu un vot mai mult decît jumătate de voturi din numărul total al voturilor) este alesul. Cînd n'ar eși majoritatea absolută, se votează de nou de atîtea ori pînă cînd ese aceasta. Cînd s'ar întimplă egalitate de voturi între doi sau mai mulți, se voteadă de nou asupra celor cu voturi egale, însă cînd și a treia oară s'ar nasce egalitate, se aruncă sorți. Protocolul alegerii, subscris de președinte, vice președinte, comisari și secretari, se trimete la protopop.

Protopopul întărește pe paraclisiari și pe curatori, ear în cazul de alegere de diacon și paroh trimete protocolul la episcop și recomandă pe aleși spre hirotonire; protocolul deputaților aleși la sinodul districtual se dă în mâinile sinodului. Este de însemnat că, în cadul de alegere de paroh, președe însuși protopopul la sinodul parohial.

În toate celealalte lucrări ce cad în sfera sinodului parohial, se purcede simplu; decisiunile se fac în majoritate sau unanimitate de voturi, și numai cînd majoritatea n'ar pute să se stime simplu, se purcede la votisare formală.

În cazul de a veni vrun membru al parohiel subt judecata sinodului, atunci se înțelege că acesta n'are vot în sinod, ei numai dreptul de a se apără.

2. Ținerea sinodului districtual (protopopul).

Cînd este determinat să se țină sinod districtual, protopopul însciitează pe toți parohii cu 15 zile mai înainte. Aceștia fac alegerile deputaților în sinoadele parohiale, și în protocoalele alegerilor se arată la ziua determinată la protopopiat. După sînta liturgie membrii presînți se adună (p.242) la locul destinat pentru ținerea ședintelor. Protopopul, sau locțiitorul lui, citește lista parohilor, și provoacă pe membrii adunați să'și aleagă pe vice președinte, 12 comisari, 2 sau mai mulți secretari. Aceste alegeri se fac prin grain, și cît se poate mai simplu. Vicepreședintele cu comisarii cercetează protocoalele parohiilor cu alegerile deputaților și le înseamnă la protocolul sinodului cu observaciunile ce socotesc a fi de trebuință, apoi îl citește înaintea sinodului. Nici parohii, nici deputații mireni ai vrunei parohii nu pot lipsi fără cauză binecuvîntată. Causa lipirii trebuie însemnată la protocol. Parohii, în cause binecuvîntate de a nu pute vini, pot să'și trimită substituiți, deputații nu. La sinodul districtual trebuie totdeauna să fie cel puțin 2, din toți membrii sinodului spre a pute conchide ceva.

Constituindu-se sinodul așa, se încep lucrările, după atributele sale. La alegerea protopopului, consistoriului districtual și a deputaților la sinodul eparhial și mitropolitan se purcede cu modul următoriu. Președintele, prin un cuvînt, deșteaptă luarea aminte a sinodului asupra calităților ce se cer dela cutare dregatoriu bisericesc al cărui loc e vacant, și'l provoacă să aleagă pe cel mai demn. Fiecare membru al sinodului are dreptul de a se dechieră liber. După finitul dechierărilor, președintele, sau vice președintele, citește lista membrilor prezenți, și provoacă să scrie pe o cidulă numele aceluia pe care voiesce să'l aleagă, și, cînd este chemat după lista sinodului, îl pune într-o urnă. După ce au votat toți, președintele scoate cidulele și le numără ca să vadă dacă sînt tocmai atîtea cîți votători sînt presînți, apoi le citește cîte una și le arată pe rînd la cei 12 comisari. Secretarii însemnează pe cîte o listă numele aleșilor,

mai pe urmă le numără și citesc rezultatul înaintea sinodului. Cel ce are majoritate absolută este alesul. Când n'ar eși majoritatea absolută, se votează de nou de atâtea ori pînă cînd ese aceasta.

Cînd s'ar întîmplă egalitate de voturi între doi sau mai mulți, se votează de nou asupra celor cu voturi egale, însă cînd și a treia oară s'ar nasce egalitate, se aruncă sorți. Protocolul alegerii, subscris de președinte, vicepreședinte, comisari și secretari, se trimite la episcop spre întărirea aleșilor. Protocolul deputaților aleși la sinodul eparhial sau mitropolitan se dă în mîna sinodului respectiv. Este de însemnat că la alegerile membrilor consistoriali și ale deputaților se poate votă deodată asupra mail multor nume, adecă cîți inși sînt de ales.

În toate celealalte lucrări ce cad în sfera sinodului districtual, se purcede simplu, decisiunile se fac cu unanimitate sau majoritate de voturi, și numai cînd majoritatea n'ar putè să se stime simplu, se purcede la votare formală.

În cadul de a veni vrun membru al sinodului subt judecată, atunci se înțelege că acesta n'are vot în sinod, ci numai dreptul de a se apèră.

3. Ținerea sinodului eparhial (episcopal).

Cînd este să se țină sinod eparhial, episcopul sau locuțiitoriul lui însciintează mai înaintea cu o lună de zile pe tot clerul ca să se facă alegerile deputaților pentru sinod. Parohiile aleg pe deputații lor la sinoadele districtuale (parohul cu un mirean); sinoadele districtuale aleg deputații lor la sinodul eparhial (protopopul cu 2 preuți și 3 mireni), după norma prescrisă. Aceștia, la ziua determinată, se arată la episcopat. După sînta liturgie membrii presinți se adună la locul destinat pentru ținerea ședințelor. Episcopul sau locuțiitoriul lui citește lista districtelor protopopale, și provoacă pe membrii adunați sa'și aleagă pe vicepreședinte, 12 comisari, 2 sau mai mulți secretari. Aceste alegeri se fac prin graiu și cît se poate mai simplu.

Vicepreședintele cu comisarii cercetează protocoalele sinoadelor districtuale cu alegerile deputaților și le însemnează la protocolul sinodului eparhial cu reflexiunile ce socotesc a fi de trebuință, apoi îl citește înaintea sinodului. Nici protopopul, nici deputați preuți sau mireni nu pot lipsi fară cauză binecuvîntată. Causa lipirii trebuie însemnată la protocol. Protopopii, în cauze binecuvîntate de a nu putè veni, pot să'și trimită substituiți, deputații nu. La sinodul eparhial trebuie totdeauna să fie cel puțin 2 din toți membrii sinodului spre a putè conchide cevă; la alegere de episcop trebuie să fie de față cel puțin 2/3, din toți membrii. Constituindu-se așa, se încep lucrările, după atributele sale.

La alegerea episcopului, consistoriului episcopal și a deputaților la sinodul mitropolitan se purcede cu modul următoriu. Președintele, prin un cuvînt, deșteaptă luarea aminte a sinodului asupra calităților ce se

cer dela cutare dregătorii bisericesc al cărui loc e vacant, și-l provoacă să-și aleagă pe cel mai demn. Fiecare membru al sinodului are dreptul de a se de chieră liber. După finitul dechieraciunilor, președintele, sau vicepreședintele, citește lista membrilor presinți, și-l provoacă să scrie pe o cidulă numele aceluia pe care voiesce si-l aleagă, și, cînd este chiebat după lista sinodului, îl pune într-o urnă. După ce au votat tot, președintele scoate cidulele și le numără, apoi le citește cîte una și le arată pe rînd la cei 12 comisari. Doi secretari însemnează pe cîte o listă numele aleșilor, mai pe urmă le numără și citește rezultatul înaintea sinodului. Cel ce are majoritate absolută este alesul. Cînd n'ar eși majoritate absolută, se votează de nou de atîte ori pînă cînd ese aceasta.

Cînd s'ar întîmpla egalitate de voturi între doi sau mai mulți, se votează din nou asupra celor cu voturi egale; însă cînd și la a treia votare s'ar nasce egalitate, se aruncă sorți. Protocolul alegerii, subscris de președinte, vicepreședinte, de comisari și secretari, cînd alesul este episcop, se trimite cu o represîntăciune formală la împărătoriul spre întărire sau denumire; împărătoriul trimete denumirea la sinod prin rescript, în cel mai scurt timp, însă în tot modul în spațiu de trei luni de zile. La venirea denumirii se strînge sinodul, și episcopul ales și denumit se ordonează după ritualul prescrist.

Cînd aleșii sînt consistoriali, protocolul alegerii, cu o comitivă, se trimite de episcop la guvern spre cunoscînță; cînd sînt deputați la sinodul mitropolitan, se dă în mîna deputaților, cari-l presînteadă sinodului mitropolitan spre legitimarea lor.

În toate celelalte lucrări ale sinodului se purcede simplu, decisiunile se fac cu unanimitate sau majoritate de voturi, și numai cînd majoritatea n'ar pute să se stime simplu, se trece la votare formală.

În cazul de a veni vrun membru al sinodului sub judecată, atunci se înțelege că acesta n'are vot în sinod, ci numai dreptul de a se aperi.

4. Ținerea sinodului mitropolitan (arhiepiscopal).

Cînd este să se țină sinod mitropolitan, arhiepiscopul sau locuțiitoriul lui însciînteadă mai înăainte cu 3 luni de zile pe toți episcopi, și aceștia cu 2 luni de zile pe tot clerul lor, ca să se facă alegerile pentru sinod. Parohiile aleg pe deputații lor la sinoadele districtuale (parohul cu un mirean), sinoadele districtuale aleg pe deputații lor la sinodul eparhial (protopopul cu 2 preuți și 3 mireni), și la sinodul mitropolitan (protopopul cu 1 preut și 2 mireni); sinoadele eparhiale aleg pe deputatul lor la sinodul mitropolitan după norma prescristă. Episcopii, protopopii și deputații, la ziua determinată, se arată la mitropolie. După sînta liturgie, membru presinți se adună la locul destinat pentru ținerea ședințelor. Arhiepiscopul, sau locuțiitoriul lui, citește lista eparhiilor și a protopopiatelor și provoacă pe membrii adunați să-și aleagă

vicepreședinte, 12 comisari, 2 sau mai mulți secretari. Aceste alegeri se fac cît se poate mai simplu.

În celealalte se purcede întocmai ca în sinoadele eparhiale. Alegerea de mitropolit se trimete cu o reprezentăciune formală la imperatoriul spre întărire sau denumire. Împereiul trimete denumirea, prin rescript, la sinod, în cel mai scurt timp, însă în tot modul în spațiu de 3 luni de dila. La venirea denumirii se strînge sinodul, și mitropolitul ales și denumit se ordonează după rital prescrist, dacă n'a fost episcop, dară dacă au fost episcop, se înstalează.

CURS DE LITERATURA ROMÎNEASCĂ. ÎNTRUDUCERE

I. Conceputul literaturii

Cuvîntul literatură este născut den literă, carea este un semn vezivër al unui sunet simplu numai auzivër. Semnul însă se ia de multe ori în loc de lucrul însemnat prentre'însul; de aceea se pot lua și se iaû în faptă și literele în loc de sunetele simple înfățișate pren ele în loc de cuvintele răsărinde den împreunăciunea sunetelor simple unul cu altul, și, pren urmare, și în loc de științele născute din așezăciunea cuvintelor în judecate drepte. În acest mod a căpëtat și cuvîntul latin „litterae” semnînța de „științe”. Deci literatura romînească, într'acest înțeles înseamnă cuprinsul tuturor scriptelor cîte s'au făcut în limba romînească decînd a început a se scrie într'însa și pînă astăzi – „Fiind literatura cuprinsul tuturor scriptelor romînesci, se poate numi drept romînescce cu mult mai nimerit scriptură”, pentrucă, „scriptură” înseamnă cuprinsul scriptelor. Literatura sau scriptura romînească, ca știință, are să înfățișeze într'un șir bine așezat, chiar și lămurit, toate acelea ce s'au scris seaû s'au tipărit în limba romînească, zecînd a început a se scrie într'însa, seaû a se tipări, și pînă în zilele noastre. Aceasta ar fi literătura romînească în înțeles obieptiv, ear' în înțeles subieptiv este cunoscînța ce și-o cîștigă fiecarele despre aceea

Scriptura românească făptă se începe cu anul den carele se află vero carte românească scrisă seaŭ tipărită; cu toate acestea nu se poate sustinere că ea nu s'ar întinde și mai departe în anii mai timpurii, pentru că aŭ putut să se pearză seaŭ să se nemicească mai multe scripte în anii turburoși al resbelelor înfuriate, despre carile vorbesc și pînă astăzi movilele cu carile e sămănată țara Romînilor; ba poate chiar și acum să se mai afle încă pren arcivele și bibliotecele statelor cărți și scripte romînesci den anii mai timpurii decît aceia din carii avem întîile scripte despre carile scim ceva.

Pentru ca să putem cuprinde lucrul mai ușor și precepe mai acurat, împărțim literatura românească în réstimpurile următoare, adecă: restîmpul întîu dela 1433-1780. II. 1780-1828. III. 1828-1850. Fiind

însă că despre fiecare lucru de care se vorbește se întreabă înaintea de toate, ce este? de aceea trebuie și în scriptura limbei românești, înainte de toate, să se deslege întrebăciunile: ce este limba românească? Căreia este urziciunea și vechietatea ei? Mai are ea cumnate între limbele de astăzi, și dacă are, în ce referință stă către acelea? Deslegăciunea acestei întrebăciuni, careia au încercat o foarte mulți bărbați renumiți pentru temeinica lor învățătură, ni va lămuri totodată și cauza pentru careia n'a putut începe scriptura românească mai curînd.

II. Diferitele opinii despre începutul limbilor românești

Strînsa cumnăție ce se află între limbele românești: italiană, românească, ispanică, portugaleză, franceză și provincială de o parte, iar de altă parte între latină învățată, a tras luarea aminte a multor bărbați învățați ca să cerceteze temeiul și cauza principală a acestei cumnății, și așa să defigă adevărata urdîntă a tuturor acestor limbe. Presupunerile, în puterea cărora se nevoiră pînă acum a defige fîntîna din careia ar fi ieșit toate limbele românești, afară de latină învățată, se diferesc foarte mult una de alta. Neci că ne putem mira de această diferență, căci cunoscut este că întîia urzîntă a limbilor, ca și a nașterilor înșeși, se pierde în profundul întunec al timpului străvechiu, în carele nu se află necio urmă de fapt timpătural, despre carele, voind a anumi și a defige ceva ca sigur, prea ușor ne putem amăgi de scornințele poezilor și de trădîntele veacurilor neciînte. Despre o astfel de urzîntă a limbei neci că poate fi vorba, ci singur despre urzîntă, despre careia avem fapte timpăturale puse afară de toată îndoeala. Presupunerile despre urzîntă a limbilor românești se pot reduce la următoarele:

1. Presupunerea careia vrî să deducă limba românească din tracea și corupciunea latinei;
2. Careia vrî să deducă toate limbele românești din graduală, însă totală corupciune a latinei învățate;
3. Careia le deduce din latină populară;
4. Care le deduce din mestecăciunea latinei cu goateca;
5. Care le urzesce din provincială (franceză meazăzuală);
6. Careia le scoate dintr-o limbă veche vorbită numai înainte răstimpului timpătorei, lătită foarte în Europa apuseană și meazăzuală, din careia s'a născut mai întîi limba celtecă, și apoi celelalte românești toate;

7. Careia susține că limba românească ar fi originară și are în sine semne de o vechietate cu mult mai mare decît latină învățată.

III. Presupunerea care deduce limba românească din tracea și din corupciunea latinei populare

Această presupunere e produsă de faimosul slăvist Copitar. El lua îndemn de a scrie de originea limbei și nașterii române de-a dreapta

și de-a stânga Dunării, precum și de originea limbei și săminției albanece, numai den cuvintele lui Tunman tîmplăturistului sved carele, în cercetările sale den 1774 asupra tîmplăturii popoarelor europene răsăritene, se plîngea, că dintre popoarele Europei neciunul nu este așa de necunoscut în privința originii, a tîmplăturii și a limbei ca Albanii și Vlachii. Deci Copitar, ca să facă destul dreptei dorințe a lui Tunman, publică în analele de Vieana un articol despre limba albanecă, vlacecă și bulgarecă, cu scop, precum zice, de a îndemna parte pre învățații Germani să se apuce de o cercetăciune decisivă asupra unei țări și năciuni faimoase încă den timpurile străvechie, ear' parte de a abate, încît va fi cu puțință, pre Romîni dela rătăcita cale pre carea aū apucat întru desvoltăciunea literăturii sale năciunale. Ce'l doare mai amar pre dl. Copitar este că literătorii români de pîn' atunci propuseră în scripte'și și lățiră între cunfrați și ideea, că limba romînească ar fi însași limba lătină poporală prourmată, schimbată cevă pren decursul timpului, și că în puterea acestei credințe ar dà cuvintele slavece afară den limbă': à>și și în locul lor introduce altele nu numai den latina țărănească (așa o numesce), ci chiar și den cea urbană. Această procesură a literătorilor romîni aduce pre dl. Copitar în cea mai mare turburare și desperăciune, deci li strigă să ia aminte la Italiani, Ispani, Portugali, Frânci și Angii, dintre carii neciunii nu lapedă cuvintele străine den limbă'și; deci să nu facă neci ei aceasta, pentrucă un cuvînt romîn bastaidd n'ar fi cu nemică mai bun decît unul (p. 273) slavec. După aceasta înfățișează ale 44 de slove cirilice, zicînd că acestea încă tot nu sînt chiar de ajuns, și că Romîinii ar face foarte bine să le țină și de aci înainte; apoi anumesce anii urzînței Romei 754, și a lăticiunii domnînței aceleia pînă la anul 1186, cînd Romîinii de dreapta Dunării întemeiară imperiul romîn-bulgar, zicînd că limba romînă s'ar fi început în 219 nainte de Cr. cînd ocupară Romanii Iliricul.

De aci încolo își începe șirul limbistec, al cărui înțeles este acesta. Zace în nătura lucrului ca limba cuceritoriului să se lătească și între învinși seaū cucerîți mai curînd seuu mai tarziu, mai mult seuu mai puțin, precum sînt împregiurările. La cucerînțele Romanilor mai eră spriginită această nătura a lucrului încă și prin o politecă măgeastră, căci în puntele mai însemnate den țările cucerite așează colonii romane, țările cucerite le legaū cu drumuri carile și astăzi ne pun la mirare, și întruduceaū preste tot locul admenestrăciune romană purtată în limba lătină. Într'acest mod se romăniră, după puține generaciuni, mai întîiu Galii den Italia de sus, apoi Ispanii, și pe urmă chiar Africanii, și încă mai mult decît se greciseră mai năinte pren Alesandru marele. Numai în marginile cele mai depărtate ale imperiului, în neapropiaverii munți, mai rămaseră limbele bărbarilor în vieață: basceca în Pirenei, galeca în Scoția și Iraldiea ,

cimreca în Vale, ear ilireca (albaneca) în munții ilireci. Ear' pren cetăți și sate domni limba romană atît urbană cît și țarană. Așa limba punecă mai trăia în Afreca pe la anul 400 d. Cr., pecînd Spanii și Galii își uitase limba pe timpul lui August. Mulți den scriptorii învățați lătini sînt Ispani, Gali, Iliri. Limbele de astăzi: ispaneca, portugala, frînceasca și chiar italiana n'au nemică den limbele de mai nainte ale țărilor lor, ci sînt un produs al limbei romane țărane, născut în cunversăciunea cu Germanii cuceritori, veniți mai tarziu. Numai proporționala înrîurîntă a limbei germane este temeiul marei asămănătăți a limbelor romanece născute în apus.

Însă nu așa merse limbei romane țărane în răsăritul mării adriatice, în peninsula muntelui Em; pentrucă, afară de aceea că aici prea puțin putu înrîuri asupra grecei mai cultivate, chiar neci ilireca den munții Albaniei încă nu i se supuse; de aceea se putu mărită numai cu limba pământeiană (tracecă), carea, de n'a fost doară detot una cu ilireca, totuș a fost cumnată aproape cu ea, cum se vă arătă mai tarziu. Den ast mărituș se născu un fel de limbă romană cu totul diferită de ale apusului, și aceasta este limba ... vlacecă! Deci începutul ei nu se poate dată numai dela veacul al 5-le, ci cu șese sute de ani mai năinte, adecă de pe cînd fipseră Romanii pecior țăpen pe țărmul răsăritean al mării adriatice, pînă la o sută de ani după Cr. pe cînd cucerii Traian pre Dacii den meazănoaptea Dunării, carii încă eră Traci. De aceea, în partea lătină a limbei, au Romîinii cuvinte alese (clasece) de pe timpul lui August cu mult mai multe (pag. 274) decît mai tinerelele limbe romanece apusene; apoi rosticiunea lui g ca g, pre care l-au mai păstrat și Ispanii, însă Frincii și Italianii' l-au muiat. Ear' cumcă partea limbei romînesci nelătină se ține de limba ilirecă (albanecă de astăzi) seau de o limbă foarte aproape cumnată cu aceasta, arată nu numai multe cuvinte de feliul acesta, carile aste doauă limbe – au comune una cu alta, ci încă mai mult și într'un mod decisiv aceeaș țesătură limbămîntală.

Așa dechinățivul (articulul) lipit la urma cuvintelor și nu prepus acelora, carele, ce e drept, îl mai întîmpinăm și în limba bască și scandinavă, însă necăire așa de asemenea ca între aste doauă popoare frățite, vecine, dentre carile unul în munte' și-a scăpat și foarma și materia limbei sale, ear' celalalt în vale a luat măterea romană, însă a turnat'o în foarma sa. Și foarma aceasta a fost după aceea așa de neștergiveră, cît, venind Bulgarii după închieiata migrăciunii popoarelor și așăzîndu-se numeroși în ținutul foastei limbe romane tracece, își schimbară singuri dentre toți Slavii limba, și, în loc de numeroasele foarme ale cazurilor slavece, luară dela Romîni datina de a pune dechinățivul la urma cuvintelor, așa cît dela meazănoaptea Dunării, în Bucovina, Moldova, Romîniea, Ardeal, Ungaria, mai încolò peste Dunăre în Bulgaria proprie, în tot muntele Emului, în cea mai întinsă semnîntă a acestui munte, dela mare pînă la

cealaltă, în munții Macedoniei, în Pind și în toată Albania, chiar pînă în ora de față, se află numai o foarmă de limbă, însă cu trei feliuri de materie, den carele numai unul este pămîntean, celelalte două străine, aduse dela răsărit și apus.

IV. Presupunerea carea deduce limbele romanece den graduala corupciune a latinet învățate

Este lucru cam deșănțat să fie cineva într-unul și acelaș lucru de două opinii cuntrarie. Unde se tîmplă aceasta, îndeșert cercăm adevărătate întemeiată. Chiar aceasta se tîmplă și învățatului slăvest Copitar, despre care fû vorba în numărul precedent; căci, dupăce' și-a încheiat șirul opiniunii sale, în carele susține că limba romînească este născută den lătina țărănească den carea și-a luat materia, și den traceca den carea își are toată forma și țesătura, se întoarce șiși descoapere sperința și dorința că scurta lui propunere în privinta aceasta va fi de ajuns pentru prețuiciunea limbei romane celei mai vechie și mai proprie, carea earăș den parte'și poate vîrsa lumină noaă asupra lătinei, mamei sale. Aici se afearmă că lătina e mama limbei romînesci fără să se desfășure măcar cît de puțin modul în carele s'ar fi tîmplat acest proces.

În puterea acestei presupuneri zic uni că limba romînească își are temeiul și materia den Italia încă năinte de Traian, ear' desvoltăciunea tipului cel are acum s'ar fi împlinit în Dacia sub înrîurînța lătinei; car' (p. 275) alții apără că limbele romanece toate s'ar fi născut den corupciunea lătinei și den limbele provinciiale, însă numai cam dela apunerea împeriului roman apusean. Întîia o operă prea învățatului Romîn A. T. Laurianul, a două Isidor de Sevila (†635) și Raynouard, ș. a. Cuvintele lui Laurianul sînt următoarele: „Ear' adevărata și neîndoita origine' și-o proabă (năciunea romînă) pren limba ce o vorbesce și pren carea se destinge mai ales de toate sămințiile ce o încungiură. Aceasta este proprie a sa, în cele mai multe asemenea cu limbele Italiei, ce încă adeveresce că cele mai multe colonii ale lui Traian au fost duse den Italia în Dacia, de și zice Eutropin spre arătăciunea mulțimii oamenilor că ar fi fost duse den tot împeriul roman”. În deslucînța tîmplăturală a elemintelor el se întîmpină aceleaș greutăți, cari le întîmpinară bărbații erudiți vrînd să scoată la lumină deriuăciunea celorlalte limbe devenitoare den lătina. Pentrucă, în care timp și-a stăverit ea foarma de astăzi, și în ce locuri, oare năinte de nobilul remn al lui Lătin precum pretind unii, au după sosînța lui Enea, sub patrii albani, seaș sub regii romani, seaș în decursul timpului republicei, seaș sub puterea nețărmurită a împăraților, au între murii Romei, seaș cel puțin în Italia, seaș doară în provincie înseși? din lipsa adevărîntelor tîmplăturale nu ne încumetăm a afermă; de și sîntem cunvinși că temeiul chiar tot fu pus încă în Italia nainte de timpurile lui Traian; pentrucă de unde s'ar pute

espică altminte asemănătatea aceea dintre limbele îmbelor provincie, vreu să zic a Italiei și a Daciei? precum și credem că desvoltăciunea mai departe, zidită pe acest temei, și-a căpătat cărăptierul propriu și deficiența deplină s'a făcut numai în provincie, pentru că de unde s'ar pute espică altminte acea neasemănătate în foaramele părțiale? Recugetînd acestea, și răsămîndu-ne pe adevărurile luate din natura limbei, nu cuncedem nici într'un chip că desvoltăciunea aceasta a limbei s'ar fi făcut pe timpul domniei barbarilor seacă sub jugul lor; pentru că, presupunînd aceasta, care bărbat învățat, din sperință, nu s'ar încumetă să închieie că ea trebuie să fie plină de respicări șerbile? Ce totuș chiar din cuntru s'a tîmplat; pentru că aceasta este așezată (gravis), dreaptă, fără întortocăture, ba încă oarecum împărătoare. Vorbirea îndreptată și către persoana singulară, pentru reverință, se respică în limba frîncească și înglească în persoana a două multarie, în cea ispănească și italecă într'a treia persoană singulară, prin carea însă nu se vorbește atîta către persoană, cît mai ales către demnătatea ei; ear în germana se respică chiar într'a treia persoană multarie, căriia, afară de aceea, i se mai adaugă cumplemîntarie foarte mari; și cine nu vede că această datină este intrudusă sub despotism? Însă Romînilor li este aceasta cu totul necunoscută, pentru că ei toată vorbirea către orîșicine o respică în persoana a două, (p.276) luînd aminte la număr precum cere învoicula cuvintelor între sine; Romînilor li sînt necunoscute, afară de aceea, toate formulele vorbinței umile, carele se află așa de numeroase în limbele de astăzi; cea mai mare titula în toată limba Romînului este domn, carea se dă numai domnitoriului, și abstrasul acestuia, domnie a ta, carea se dă și persoanelor mai bătrîne, de și nu dearîndul; dar, și aceasta, și-a pierdut toată greutatea prin adausul pronumelui poședățiv de persoană a două ta, și punînd zicămintul totdeauna în persoana a două singulară.

Acestea toate demustră destul de clar și învederat că limba lor s'a stăverit sub imperatoriilor proprii, însă nu sub regi barbari, și desvoltăciunea ei s'a făcut în cea mai mare parte în restîmpul libertății republicei, ear, nu sub jugul barbarilor.

Ear tîmplătural este probat că Romîni din îmbele Dacie, și-au vorbit limba sa poporală acum în seculul al 4-le. Pentru că despre lucrul acesta vorbește Prise Grămatecul – Priscuș Rhetor, legatio ad Attilam c.II §14 și 19, în soliea sa către regele Atila, carele locuia pe atunci pe lîngă riul Partisc, numînd destins în pămîntul acela limbele unica, gotica, și ausonica, și asta din urmă nu poate fi alta, decît cea romînească, pe carea o distinge apriat și de latina învățată și de greaca. Ear, în seculul al 6-le mărturesce Teofan în cronografia sa (Theophanes, chron. de anno 579) că limba romînească eră comună poporului. Căci acesta ni spune că, purtând Romîni în anul 579 sub imperatoriul Maurițiu rășbel

cu Avarii, Cominiol și Martin, ducii, porniră den selbele Emului pe la întâia veghiare de noapte cu o mînă de armați să se arunce asupra Avarilor, însă nevoințele lor remaseră deșerte pentru o tîmplare spețială; pentrucă, răsturnînd o cămilă sarcina den spate la pămînt, un alt ostaș strigă pre domnul cămilei în limba patriei ca să ridice sarcina răsturnată, zicînd: „Toarnă! toarnă frate!” și, de și domnul cămilei nu auzi, totuș auzindu-se strigarea de cătră celalalți, și cugetînd că dușmanii sînt în apropiare, acea mînă de ostași tăia fuga.

Apoi aceea este cu mult mai adevărată că propria foarmă a limbei dela seculul al 12-le și pînă în ziua de astăzi nu s'a mutat, afară de bărbărismlu introduși pren comerțul cu năciunile vecine den toate laturile, cari bărbărismlu, de și n'au avut necio înrîurîntă asupra foamei limbămîntale, totuș au spurcat prea destul curăția limbei. Aceasta se probă den asemănătatea limbei romîne de dencoace de Dunăre cu cea de dencolo, pentrucă, de și locuitorii acelor țări, dela irupciunea Turcilor, n'au mai avut neciun comerț între sine, seaș cel puțin au avut numai puținii privați unul cu altul, totuș așa li sînt limbele de asemeni, ca cum ar fi prourmat a trai tot într'aceeaș patrie. Ba încă, de ni este iertat a închieia într'aceiaș tip, alăturînd pe locuitorii Mărmureșului aflătoriu sub gradul 48 de lățime geografică cu locuitorii Pindului sub gradul 39 (distanță foarte mare aceasta de 135 de miliarie geografice), cari afară de aceea sînt despărțiți cu rîurile cele mai mari și cu munții cei mai nalți, și, vezînd că limba lor este tot aceeaș, de și dela timpul lui Aurelian încoace n'au avut necio cumenecăciune nemezlocită: ne aflăm nevoiți a închieia că limba aceasta, dela timpul lui Traian încoace, n'au pățit în temeiul său necio strămutăciune, afară, precum am zis mai sus, de bărbărismit den voarba de toate zilele; pentrucă, în privința acestora, se diferesc nu numai Aurelianidii de Traianidii, fiindcă aceia au multe cuvinte carile la aceștia sînt necunoscute, și întors, și prin aceea arată că sînt intouduse numai mai tărțiu dela vecini, ci se diferesc chiar și provinciile vecine una de alta; însă aceste cuvinte bărbare nu se ating necidecum de foarma limbei cea fundămîntală, ci numai de unele respicăciuni, și noi numai foarma o aperăm, ear'nu respicăciunile singuratece; apoi cumcă foarma limbei nu s'a schimbat de pe timpul lui Traian, se probă și se spriginesce de ajuns prin adusele adevărînte cumpenitoare.

Mai încolo propune rugăciunea Domnului (părintele nostru) în limba latină și patru formule de aceeaș în limba romînească, cu scop de a înfățișa modul în carele s'a trecut, în restîmpuri necunoscute, dela latina învățată la limba romînească. Apoi alăturînd modul dechinăciunii substăți velor și al unor pronume în limba romînească, italiană, ispanecă și frîncească, dice că numai în pronumele romînesci și italiene se mai află unele remășițe de - ale lătinei învățate. Mai departe numesce

limbele romanece: romina, italiana, ispana, frînca, ficele limbei lătine. Din acestea se vede luminat că dl. Laurianul deduce limba romînă din lătina învătă. De aceea se și nevoiesce în decursul limbămîntului a îndreptă toate foarmele limbei romîne după ale celei lătine; ear' unde nu se învoiese, acolo cearcă a schimbă foarmelē romînesci după ale lătinei învătate.

Ținoarea opiniunii episcopului ispanec Isidor de Sevila și a învătăului Raynouard este înființă următoarea : «Așezămîntul (syntaxis) limbei lătine, după înundăciunea împeriului roman de bărbari, s'a dat uitării, din causă mai ales, căci, fiind popoarele ocupate ne'ncetat numai cu armele, sciințele și învătătura se părăsiră mai cu totul. Deci, din nesciință începură a nu se mai obserbă regulile limbei latine învătate, referitivele verbale (praepositiones) se aplecară cu cazuri cuntrare, precum: sarica misticia cum manicas curtas... quod obvenit per donatione (Bruce Whyt, pag. 347-348); ad pede di turre extra portu ibis. Maurus clau dum extendit (p. 357); Foarmele cazurilor diferite periră pe'ncetul, și, în locul lor, se luă numai o foamnă, ear' spre respicăciunea referințelor (p. 278) prin foarme se luă alte cuvinte, mai ales referitive verbale. Isidor zice că aceasta s'ar fi început mai ales dela timpul lui Caracala, împărătoriului roman, care a dat ordenăciune în puterea cării să aibă drept de cetățean roman toți locuitorii liberi de pren provincē. Raynouard aduce spre adevericăciunea corupciunii limbei latine învătate faimoasa scrisoare a lui Gregoriu I ponteficelui roman (rēpausat la anul 604), carea sună așa: «Non metacismi collisionem fugio, non barbarismi coufusione[m] devito, hiatus motusque, etiam et praepositionum casus servare contemno; quia indignum vehementer existimo, ut verba coelestis oraculi restringam sub regulis Do nati; neque enim haec ab ullis interpretibus in scripturae sacrae auctori tate servati sunt».

Opiniunea d-lui Raynouard se va propune mai jos în toată întinderea sa. Credința despre nascerea limbelor romanece den lătina învătă este comună la toți carii nu s'au ocupat într'adins cu cercetăciunea acelora; de aceea vedem că și cei ce se ocupă cu alte sciințe, dacă li vine înainte verun cuvînt în vero limbă romanecă, carele are cît de puțină asemănătate cu un cuvînt lătin, îndată își rostesc judecata asupra nascerii aceuia den latina învătă. Aceasta o aflăm mai la toți limbămînteștii romînii, unde vine voarba de începutul oarecărui cuvînt. Ba se află și unii de aceia carii spun că ar fi aflat și pre bunica, nu numai pre mama limbei romînesci. Ei adecă susțin că limba greacă ar fi mama limbei lătine învătate, ear' lătina învătă mama limbei romînesci, prin urmare, greaca ar fi bunica limbei romînesci.

Ba mai toți aceia carii apără că limbele romanece ar fi deduse din limba lătină poporală, precînd aduc esimplete spre adevericăciunea zisei sale,

fac alăturăciune mai numai între limbele romanece și lătina învățată, anumind cari foarme din aceasta le-au păstrat, cari le-au pierdut seaū le-aū lăpădat. De aceea este cam cu greu a demărcă de ajuns zisa lor și a o înfățișă între marginile anumite ale verunui punct din cele propuse sub numărul II.

V. Presupunerea carea deduce limbele romanece den latina poporală, seaū țărană.

Această presupunere, ca una mai amăsurată firii lucrului, o susțin mai mulți scrietori romîni, italieni și germani, carii, în privința timpului începutului limbelor romanece și a unor schimbăciuni întruduse într-acelea, se diferesc în oarecîtvă în opiniuni și den acești bărbați sînt: Petru Maior, Timotei Cipariu, romani; Leonardo Bruni d'Arezzo, Bembo, Castelvetro, Salviati, Celso Cittadini, și Maffei, italieni; Diez și Fuchs, germani. Înțelesul opiniunilor și temeiele acelora sînt următoarele: P. Maior zice în cuvîntarea despre începutul limbei romîne, tipărită la capătul istoriei pentru începutul Romînilor, și în convorbința (dialogul) între nepot și unchiaș: Limba romînească este lătinească; de aceea cel ce vrè să cerce începutul limbei romînesci trebue să cunoască mai nainte întîmplările limbei lătine. Eutropiù (lib. I. de gestis Romanorum) spune că Lătin, regele, a îndreptat seaū cores limba lătină pe cînd cuprinseră Grecit Trofea , adevă în anul dela începutul lumii 4018, ear' năinte de urziciunea Romei 304, și pre popor' l-a numit după numele său. De aici urmează că și limba și-a luat numiciunea dela el. Tot aceasta ni arată și Văruine în cartea sa despre limba lătină cînd zice: «Nu se ve deă de cuviință a negrii cauza în cuvîntul format de Eniu, care îl formase mai năinte regele Lătin». În ce va fi stat corepciunea limbei latine, făcută de Lătin; ce va fi lăpădat den limba poporului și ce va fi mai adaus ce nu se află în limba poporală, nu se află însemnat în neciun scrietoriu, ale căroră scripte au ajuns pînă la noi. Den atinsul fapt timplatural urmează neapăravēr că limba lătină s'a depărtat pren corepciune de limba poporului, și că limba lătină scrisă este născută seaū produsă den limba poporului. Den clipa corepciunii înceace s'aū aflat doaū limbe în ținutul Latiului, cea coreasă care o sciaū numai aceia carii o învățau la scoală după regulele limbămîntale, și cea poporală care o învăță fiecare Lătin dela mamă-sa. De aceasta se află adevărînte la scriptorii lătini învățați, precum la Cicerone carele (lib. 3. de oratore) zice: «legile de a vorbi lătinesce le propune învățătura copilarie», și la Cintilian carele ni spune (lib. I. c. 10.) „că alta este a vorbi lătinesce (adevă poporal) și alta după limbămînt (adevă limba lătină învățată).

De la întemeieciunea Romei încoace se numi poporul lătin poporul Romei seaū poporul roman, și deveniră pe'ncetul, în decursul timpului, sub aceleași legi guvernămîntale nu numai vechiele popoare ale Italiei,

precum Etrusei, Oscii, Umbrii, Insubrii, Ligurii, ș. a. ci și cele venite acolo mai târziu, precum Frigi sub conducerea lui Eneea, și Arcadii sub a lui Evandru. Trăind aceste popoare diferite amestecate unele cu altele în Italia, eră peste puțină ca să nu înfriurească limbele lor ale tuturor mai mult seau mai puțin asupra lătimei populare, carea, nefiind scrisă și restrînsă între regulile limbămîntale scrise, nu putea fi scutită de o asemenea înfriurîntă străină; ea însă încă a înfriurit asupra acelor limbe. Cumcă limbele obsca, greaca, volsca, tusca, săbina, prenestina aū viețuit lung timp în Italia, mărturesc mai mulți scriitori lătini, așa A. Gelin (lib. 17. c. 17.): „C.Eniū se zice a avē trei inime, căce scie vorbi grecesce, oscesce și lătinesce”. Fest (den fabula lui Titinin): „cari vorbese obscesce și volscesce, pentrucă lătinesce nu sein. Liviū (lib. 40. c. 42.): „Cumanilor, cerînd, li s’a încuviințat să vorbească în public latinesce, și precuniū Străbune (lib. 5. geogr.): (șĕrbitorii publici) să aibă drept a vinde latinesce”. „Apunînd sămînția Oscilor, limba lor se află încă la Romanī, așa cît se produc pe scină unele versuri și mime, cu oareșicare întrecere, ce se serbează după așezămîntul mai marilor. Vărune (lib. 19, rerum human.): „Multae nu este cuvînt lătin, ci săbin; și acesta, după aducerea’mi aminte, a rămas în limba Samniților, cari’s născuți den Săbini”.

Ba încă se vede că neci lătina învățată nu eră scutită de înfriurînta numitelor limbe, pentrucă unii eraū aplecați a mai vîrî în lătina și cîte ceva den acele limbe, pe carii înfocații năciunăliști îi înfruntaū pentru aceea, ținînduși de cea mai mare onoare a scrie limba lătina învățată cît se poate mai curat; așa ni spune Cintilian zicînd (lib. I. inst. orat. c.9): „tac de Tusci, de Săbini și de Prenesti, pentrucă Luciliu înfruntă pre Veptiū ca trăitoriu cu acea limbă, precum defaimă Poliune patavinetate în Liviū”.

Deci limba romînească este acea limbă lătina populară, carea se vorbiă în Italia pe la începutul sutei a doaua d. Cr. pe cînd aduse Traian pre străbunii noștri den toată Italia în Dacia cea deșertată de locuitori pren cumpletele răsboaie.

Romîinii în Dacia aū trăit fără să se amestece pren căsătorii și alte legătuițe strînse în alte sămînții, de aceea și limba lor a remas neatinsă în ființa sa; însă în Italia se așezară mai târziu Longobarzii și Goții și domniră lung timp acolo; deci limba italiană, parte pentru înfriurînta limbei longobardece și gotece, parte pentru că înși învățații italieni o mai reformară, se schimba și se prefăcū foarte mult, și așa se depărtă dela ființa sa de mai năinte; pren aceea, însă se depărtă și dela asemănătatea ce o aveă cu limba romînească mai năinte. Aceasta o mărturesce și Sasul ardelean Topeltin, și Covaciu, zicînd (în cartea sa: Origines et occassus Transilvanorom, cap. 9.): Socot că, năinte de ce ar fi cumpus

Dante, Bocaciu și Petrarca această noaună limbă italiană frumoasă și mai dumnezească den bărbărisml Longobarzilor și ai Galilor, și den remășițele limbei lătime popórale, limba romínească a fost íntu toate asemenea celei italiáne. Și Covaciu a obserbat (în dial. de administr. Regni Transilv.) că limba Romínilor are în sine den limba romană și lătină mai mult decît italiană de astăzi.

Deci, limba romínească e mai lătinească decît italiană, și este lucru mai eu cădere a judecă den limba romínească cum a fost limba lătină poporală, decît den limba italiană. Cu toate acestea nu se poate presupune că, în decursul timpurilor, n'ar fi intrat den conviețuirea Romínilor cu Slavii și multe cuvinte slăvesci în limba romínească, ci atari cuvinte se ating numai de materialul, însă necidecum de foarma limbei, ce se cunoasce de acolo că foarma limbei romínesci este mai detot asemenea cu a celei italiáne; apoi e sciut că italiană n'a avut necio comunetate cu slăveasca. Ar fi totuș mare rătăcire a crede că cuvintele limbei romínesci, carile nu se află neci în lătină ínvățată, neci în italiană, ar fi slăvesci, pentrucă străbuni noștri nu s'aũ adus numai dentr'un ținut al Italiel, ci den toată Italia; apoi sciut este că în Italia aũ fost mai multe limbe, mai mult, mai puțin diferite de lătină. De aceea, unele cuvinte ca acelea se pot crede mai bine venite den vero limbă a Italiei, dacă nu este adeverință cunvingătoare despre cuntrariu. Aceasta cu atîta mai vîrtos se poate afermă cu cît e sciut că și în limba lătină s'aũ dat uitării, în decursul timpurilor, nu numai unele cuvinte, ci chiar și unele foarme. Așă în cele 12 table ale legilor se află foarma esfcit și escint în loc de est seaũ sit, sunt seaũ sint; acea foarmă nu se mai află la scriptorii lătină ínvęțați; însă în limba romínă se află pînă în ziua de astăzi și nu numai în persoana a 3-a, ci la cei de preste Dunăre în toate trei persoanele singurale și în a 3-a multară, precum: esc, esci, esce, ei esc; ear , la cei dencoace de Dunăre în persoana a 2-a și a 3-a singurală, cum: esci, esce.

Adeverință aceasta, că oarecînd și în lătină ínvęțată a trebuit să fie în toate trei persoanele singurale și în a treia multară; așă se lege într'o ínscripciune lătină den anul 260 cuvîntul intellegat în loc de intelliget, carele earăș se află numai în limba romínească pînă'n ziua de astăzi. Ființa cuvintelor romínesci și aseménătatea lor cu ale limbei lătime și ale celorlalte limbe romanece aũ íntunecat'o foarte mult literele cirilice, și dreptcă, pînă vor scrie Romínii cu literele cirilice, cari le íntrebuințeadă Sîrbii și Rușii, ...neceodată nu vor fi vederoase cuvintele lătime în limba romínă: cu atîta funingine aũ acoperit boiereașca lor față și le țin închise amar ca într'o capsă neagră fără sperîntă de scăpare! De cîte ori' mi s'a íntîmplat mie, de, índoindu-mă de vreun cuvînt, oare e lătinesc, cît' l-am scris cu litere latine, índată se vęzũ cu strălucire lătină'i față, și păreă că rîde asupra'mi de bucurie că l-am scăpat den sclăvie și de călicele petece cirilice!

Limba italiană nu și-a împrumutat dechinativul dela Goți, neci dela Longobarzi, pentrucă acela se află și în limba românească; apoi cumcă limba românească nu și-a împrumutat dechinativul dela Goți, se poate cunoasce de acolo, că Românii au avut ură nestîngiveră asupra limbei gotice; căci Românii din Ardeal trăesc cam de vro 700 de ani între Sași, fără să fie împrumutat dela dînșii verun cuvînt. Tot așa nu se poate cuncede că Românii și Italianii ar fi împrumutat dela străini datina de a întrebuiță timpuri compuse în zicămintе, pentrucă urme de aceasta se află și în lătina învțătă. Cam acesta este cuprinsul opiniunilor d-lui P. Maior; să vedem acum opiniunea d-lui T. Cipariu!

„Limba romînă este astăzi asemenea cu lătina învțătă în materialul cuvintelor și în foarma cea den lăuntru a acelora, ear' în foarma lor den afară și în țesătura așezămîntală (sintactică) se diferesc una de alta. Întru început însă au fost amindoaue asemeni întru toate. Limba romînă a remas cum a fost, ear' latina s'a prefăcut, și pren aceea s'a depărtat dela foarma sa cea dentru'nceput și, pren urmare, și dela asemnătatea cu limba romînească. Cumcă lătina s'a schimbat foarte mult, ni spun scriptorii lătini învțăți. Așa zice Polibiu (III . 22) că pe timpul său nu mai pot înțelege învoicala întîia făcută între Cărtăgineni și între Romani sub întăii consuli Juliă Brut și Marc Orațiu: „Limba lătină vechie așa e diferită de aceea cu care trăesc astăzi, cît unele și cei mai învțăți numai cu foarte întinsă luare aminte le pot înțelege”. Așa mărturesce și Orațiu (epist. lib. II . v. 86-87) că pe timpul său nu mai poate înțelege nemine versurile săritoriale făcute de Numa Pompiliu în onoarea deilor armelor, zicînd:

„Iam saliare Numae carmen qui laudat et illud
Quod mecum ignorat, solus vult scire videri, adecă:
Care laudă acum versul săritorial al lui Numa, și aceea
Ce nu precepe ca și mine, se laudă că singur ar sci - o”.

Den aceste mărturințe se vede că limba lătină învțătă s'a strămutat foarte mult. Însă cum și după ce îndreptariu? Căutînd mai de aproape la ea, aflăm că s'a strămutat în multe după limba greacă; căce strămutăciunile mai principale sînt următoarele: 1. adausul literelor s și m la finea unor cuvinte; 2. strămutăciunea lui u în o , a lui e în i; 3. scurtăciunea unor cuvinte în cazul subieptiv (nominativus); și 4. adausul închieieturei bu în finalul (dativus) multariu al numelor.

Împrumutăciunea nu numai a unor cuvinte, ci a unor foarme dela Greci eră la Latini cu atîta mai ușoară și mai firească, cu cît e sciut că Lătini învțără sciînțele dela Greci, și că la ei eră într'un timp datina de a'și învță copiii de mici grecesce, pentru carea îi înfruntă Cintilian (I. 1. 13), unde, cuncezînd să învețe și grecesce, adauge aceasta. „Totuș n'aș voi ca aceasta să se înțeleagă așa de reu ca să vorbească numai

grecesce precum aŭ foarte mulți datina; pentru că de aici vin cele mai multe smintele și în vorbire (în țesătura cuvintelor) și în roștință, stricată după limba străină; pentru că cine s'a datat odată cu figurile grecesce pren îndătinare îndelungată, acela se ține morțiș de foamele acelea și când vorbește într'altă limbă”.

Să trecem însă la schimbăciunile pre'nsemnate. Despre adausul lui s ni mărturesce Cicerone (în Oratore XLV, 153) „multi modis, vas argenteis, palmi et crinibus, lecti fractis” în loc de: multis modis, vasis argenteis, etc.; și (XLVIII, 161.): quin etiam, quod iam subrusticum vi detur, olim autem politius, eorum verborum, quorum caedem erant postremae duae litterae, quae sunt in optimus, postremam litteram detrahe bant, nisi vocalis insequatur. Ita non erat ea offensio in versibus, quam nunc fugiunt poëtae novi. Ita enim loquebamur: qui est omnibu que, non dignus”.

Despre adausul lui m mărturesce Orelli (nro. 552) în epitafiul Scipuinilor:

„Hanc oino ploirume consentiont romanei
Duonoro optumo fuisse viro
Luciom Scipione, filios Barbati.
Consol, censor, aedilis hic fuet apud vos
Hec cepit corsica aleriaque urbe
Dedit tempestatebus aide mereto:
Hunc unum plurimi consentiunt Romani
Bonorum optimum fuisse virum
Lucium Scipionem filium Barbati.
Consul, censor, aedilis hic fuit apud vos.
Hic cepit Corsicam Aleriamque urbem,
Dedit tempestatibus aedem merito”.

În acest epitafiu se vede obiectivul (accusativus) fără m, și e în loc de i. Despre strămutăciunea lui e în i mai mărturesc și alți Latini. Așa Cintilian (I, 4, 17.): „Quid ? non e quoque i loco fuit? ut Menerva, et leber, et magester, et diiove et veiove pro diiovi, veiiovi?”

Despre strămutăciunea lui u în o mărturesc Priscian (inst. gram. I. 6, 35): „Multa praeterea vetustissimi etiam in principalibus mutabant syllabis, gungrum pro gongrum; cunchin, pro conchin; humi nem pro hominem proferentes; futes pro fontes; frundes pro frondes.

Unde Lucretius I. lib. angustoque fretu rapidum mare dividit undis, pro fretu. Idem in III. lib. Atque ea nimirum quaecunque A cherunte profundo, pro Acheronte. Quae tamen a iunioribus repudiata sunt, quasi rustico more dicta. Și Lucretiu (I. 18): «Frundiferasque domos avium camposque virentes”. Despre scurtăciuni vorbesc earăș scriitorii latini; așa Priscian (VI. 4, 20): lac, lactis, quod antiquissimi etiam hoe lacte

protulisse inve niuntur, teste Capro, apud quem etiam exempla invenies. Eniù: mulier erubuit ceu lacte et purpura mista. - Ceciliù: quae non peperit, lacte non habet. Cătune: ubi coctum erit, lacte addat paulatim. Ear' pe o adegă: tablă de marmură den seculul al 2 - le de pe timpul lui Antonin Piul se află următoarele: „praesentibus dividerentur sportulae, vinu, pane sicut diebus... ii qui ad epulandum non convenissent, sportulae, et pane, et vinu eorum venirent, et praesentibus dividerentur”.

Aici se vede pane și vinu chiar cum este în limba noastră pînă în ziua de astăzi.

Mai încolo zice dl. Cipariu că în dechinăciunile latine s, m și bu sînt împrumutate dela Greci, carile depărtîndu-se dela cuvinte, rămîn cuvintele romînesci. Pentru aceea limba lătină întruncep ut a fost totuna, seau cel puțin foarte asemenea, cu a noastră, și numai prin reformăciunea înrîurită de limba greacă, s'a depărtat dela foarma sa originarie și dela asemănătatea cu cea romîneasă.

Dintre Italiani a fost cel întîiù (precum mărturesce Bruce-Whyt I. 11-12) Leonardo Bruni d'Arezzo, carele a format această presupunere, zicînd că o limbă asemenea italianei de astăzi ar fi fost în tot decursul tîmpului, concurînd cu lătina, la plasele de jos ale poporului Italiei. Însă Bembo, Castelvetro, Salviati și Celso Citadini, schimbară înțelesul presupunerii, susținînd că limba aceea întruncep ut n'a fost diferită întru nemică de latina, ci lătina, reformîndu-se, s'a abătut dela foarma sa și dela a itălianei. Maffei se oțeresce auzind pe cineva zicînd, că vero limbă bărbară ar fi adaus verun cuvînt la vorbăriul limbelor romanece. El crede că italiana e compusă din lătina țărăneasă și din vorba stricată a legiunilor militare (Verona illustrata, lib. II).

Învățatul bărbat Frideric Diez' și-a înfățișat opiniunea despre limbele romanece în cartea sa (Grammatik der romanischen Sprachen) limbămîntul limbelor romanece în trei tomi (tipărită la Bona 1836. I; 1838, II. 1844 III). În tomul I își propune părerea despre limbele romanece, istoria provinciilor astor limbe, și învățătura despre sunetele elemîntare ale fiecării limbe, și referința lor cătră lătina învățată, și în urmă referința sunetelor elemîntare, ale limbei germane; într'al doile ni înfățișeadă vorbămîntul (etimologia) limbelor acestora, adegă dechinăciunile, cunjugăciunile, deducăciunile și cumpusăciunile lor; ear' într'al 3 - le cercetează așezămîntul lor în privinta pusăciunii simple. Opiniunea lui Diez despre limbele romanece este următoarea:

„Limbe romanece sînt șese, două résăritene: italiana și romîneasca; două meadădinale apusene: ispaneca și portugaleca; două meazănoptiale apusene: provințiala și frînceasca, carile toate își au comuna și întila fîntîna în lătina atît de țesută încă și pînă'n ziua de astăzi cu cultura noastră. Unii țin că lătina însași ar fi o amestecătură

din alte limbe, după Niebur, din pelasgică (greaca) și oasceca (italeca), ear ‘ după Lassen ar fi latina originarie, avînd o parte comună cu limbele de semînția sa: greaca indeca veche și cu germana, care’ o parte proprie a sa, necomună cu neciuna de acelea), și carea este mai tineră. De s’ar putè descoperi și probă elemîntul acest mai nou, ar fi de mare ponderosătate și pentru nascerea limbelor romanece, deoarece în procesul mestecăciunii se așează unele eleminte necesariu, carile limba scrisă le lasă limber poporului. Limbele romanece nu eșiră den lătina învătăată cum o aflăm la scrietorii învătăți, ci, precum s’ă zis cu drept, den limba romană poporală care stete pe lîngă învătăta. Nece s’a, pregetat a se aduce adeverințe den scrietorii vechi despre estinta limbei poporale. Însă aceasta este de prisos, căce limba poporală, cel puțin ce se tine de Roma, este e așa desegur, cît s’ar cere adeverințe mai mult despre probaciunea contrariul ca despre abaterea dela o regulă generală. Numai cît sub limba romana orală să nu se înțeleagă nemic alta decît un mod mare de jos a vorbi, carele se arată într’o rosticiune leneșă a cuvintelor și a foarmei lor în întrăbuintăciunea unor cuvinte de jos lăpădate de scrietorii, și într’unele țesături de cuvinte proprie poporului; căce adeverințele produse den scrietorii vechi ne îndreptățesc numai spre aceasta. Cel mult se poate cuncede că, înțepenind cu totul lătina învătăată năntea apunerii împeriului roman apusean, diferența între lătina învătăată și între cea poporală deveni prea mare.

Deci, dacă estința limbei romane poporale este un fapt următoriu den temeie universale, atunci nascerea limbelor romanece den aceea încă nu este mai puțin segură, fiindcă lătina învătăată, ca un lucru măgestrit, produs și îngrijit numai de pătrici și de scrietorii, nu mai suferiă neciun produs nou; cînd, den cuntră, limba poporală, ca mai curgătoare, purtă în sine sîmburul spre o desvoltăciune adusă de împregiurările timpului. Deci, apunînd pătriciatul dempreună cu cultura lui pren cucerințele germanece, se stîmse de sine și lătina învătăată, ear ‘ limba poporală își prourmă acum drumul cu atîta mai iute, și în urmă deveni seaș se făcū foarte neasemene cu fîntîna den carea curse.

Mulți s’au nevoit a adună den scriptele vechie lătine urme de limba lătina poporală, pentru ca să le aibă ca alegate de adeverință pentru nascerea limbelor romanece. Aceste adunăciuni sînt de mare flos încît nu s’a smintit scopul aplecăciunii lor, căce den acelea se poate sci cam cari cuvinte, foarme și semnînțe s’au aflat în lătina poporală nainte de migrăciunea popoarelor, și cari se formară de sine seaș se primiră după aceea dela străîni; pren aceasta se căștigă deodată și mai mare lumină despre substătivătatea limbelor romanece. Unele cuvinte de ale limbei poporale se află și în scrietorii vechi, precum în Enit, Plaut, Vărune, Vitruviu. Însă numai în anii cei mai de pe urmă al împeriului apusean

începură – Lassen, Beiträge zur Deutung der eugubinschen Tafeln. străbate mai multe cuvinte den limba poporului în lătina învețată și se înmulțiră , mai ales în prosă â, tot de ce mai mult, pînăce scrierea curată lătina se stinse în totul â. Acest proces se năintă foarte mult pren aceâ împregiurare , căce adecă se dede tuturor locuitorilor provinciilor romane drept de cetățean roman . Scriptorii mai târzii, carii au vătēmat curățēia lătinei învețate, sîut Geliu, Paladiu, Tertulian, Petroniu, Celiu Aurelian, Arno biu, Iuliu Firmic Matern, Lampridiu â, Ausoniu â, Amian Marcelin, Vegetia, Sulpiciu Sever, Ieronim, Augustin, Marcian Capela â, Macrobiu, Sidoniu. Aceștia deschiseră, așa zicînd, poartă largă limbei poporale; ear'alți limbămîntești o făcură obiectul cercetărilor sale”.

Mai încolo înșiră dl. Diez 152 de cuvinte, carile parte scriptorii numiți mai sus le-au numit poporale, ear parte se pot lua drept poporale, pentrucă se vin foarte rar la scriptorii lătini, și mai ales la aceia carii nu obserbau prea cu mare acurățeață curățēia limbei lătine. Între cuvintele acestea zice el că se află numai romanesce; noi însă am aflat între acelea 36 de cuvinte romînesci. „Cuvintele lătine den limbele romanece se împart, după timp, în doauē plase; unele adecă ni sînt cunoscute pren literatura vechie, ear altele's primite den lătinatea mediocie. Vechietatea unui cuvînt nu se poate judecă totuș numai după ivirea lui la oarecare scriptoriu”.

„Cuvintele ivite în seculii întii după apunerea lătinei, carile le numesc eu cuvinte vechie romane, fac o parte însemnavēră den limbele romanece. Acestea nu le putem sci de pe atunci den limbele romanece, pentrucă acestea pe atunci nu se scriaū încă, ci le putem sci den așa numita lătina mezlocie, den limba statului, a bisericeii și a sciîntelor de pe atunci, carea este numai adunătură, fără de vero regulă formătivă, și carea, după partea sa nelătina, resfringe toate limbele romanesce, și pentru acelea, a căror scriptură nu ajunge destul de adînc în vechime, sînt de mare însemnătate. Peste tot vorbind, nu au eșit limbele romanece den lătina mediocie, ci aceasta den acelea.

În limbele romanece se află puțin material grec, însă foarte mult germanesc, carele se dătează dela mestecaciunea Goților rēsăriteni și a Longobarzilor cu Italianii; a Goților apuseni, a Burgundilor și Frîncilor cu Galii; a Suevilor și a Goților apuseni cu locuitorii Spaniei. Limba statului și a bisericeii rēmase tot latina, ear'limbele romanece și germanice staū amîndoaū sub lătina ca limbe ale poporului. Însă n'a fost aceasta cauza apunerii limbelor germanece, ci finala mestecăciune a îmbelor popoare, în carea precumpeni partea romană. Numai Înglisașii, carii nu ve vîră în atingere cu așa mare mulțime de poporăciune a țării, își scăpară limba proprie. Cuvintele germanece den limbele romanece se pot reduce la doauē plase în privința cursului timpului; unele staū

foarte aproape de foarma goatecă; carile aŭ a și i în loc de mai tardiul e; a în loc de al, ei; p, t, d în loc de f, z, t; și acestea sînt multe; ear' altele arată foarma mai tîrzie a limbei germanice, și acestea sînt mai puține. În frînceasca se mai află și a treia plasă de cuvinte germanece den romana, care popor se stîNSE numai prea curînd în Frîncea dempreună cu limbă'și cu tot.

În limbele romanece s'aŭ aflat pîn'acum la 700 de cuvinte germanece; însă numărul lor se poate luă de toată ori așa de mare. Den astă sumă de cuvinte germanece se află în frînceasca 500; în provințiala 233 ; în italiana 380 ; în ispaneca 300; tot atîtea și în portugaleca; cea mai meseră de cuvinte germanece este romîneasca, în care se află numai 70-80

Pren însușiciunea măterialului german nu suferiră limbele romanece necio turburăciune ființială în organismul lor, fiindcă ele învinseră binișor înrîurînta limbămîntului străin. Formăciunea cuvintelor den limbele romanece nu poate negă necedecum unele deducăciuni și cumpusăciuni germanece, și în așezămîntul cuvintelor lor încă se află unele urme germanece; însă aceste singurătăți dispar cu totul în toaletatea țesăturii limbei.

Limbele romanece își aŭ temeiul seaŭ fîntîna limba lătină poporală, suferiră însă den partea limbei grece înrîurînta ne'nsemnavără, ear' den partea germanei mestecăciune însemnavără; afară de aceea mai luară ele și alte eleminte den limbele popoarelor carile se aflaŭ mai năinte de dominînta romană în acele provințe, seaŭ se strecurară într'însele după apunerea domnînteii romane. Judecăturiul gradului mestecăciunii limbelor romanece n'are să cerceteze întrăfîta mulțimea cuvintelor străine den limbele romanece, încât mai vîrtos mulțimea limbelor străine și însușietatea lor, dentre carile unele se asemeneaază limbelor romanece cu mult mai puțin decît greaca și germana.

În meazăziua, răsăritul Europei, pe îmbele maluri ale Dunării, vorbesc mai mult de 3,000,000 de oameni o limbă carea, pren țesătura sa limbămîntală și pren materialul său, se arată ca eșită den lătină. Aceasta'i limba romîneasca. Oricît se pare e de mestecată și de sălbătăcită, totuș, după pusăciunea sa den afară ca limbă scrisă a statutului și după ființa sa den lăuntru pentru unele trăsuri de vechietate, merită să fie așezată între limbele romanece. Ei o pun îndată după italiana pentrucă, pentru feluritele asemănătăți, se așează cel mai bine lingă aceasta.

De și este limba romîneasca foarte mestecată cu slăveneasca, totuș o altă împregiurare cunferi mai mult spre aceea ca să'i deă o față și vază slăveană: pe cînd începură Romîniei a'și scrie limba, carea mai nu (pag. 288) se mai cunosceă de înrîurînte cele furtunoase, luară literetul cirilic, ca cel mai aproape de ei, de la Sârbi.

Despre elementele limbei romînesci zice Diez, că numai jumătate ar fi lătinesci, rădăcina cuvintelor jumătății celelalte ar trebui cercată în slaveca, albaneca, greaca, germaneca, ungureasca, turceasca, ș.a. Despre o curăție mai mare a limbei den timpul mai vechiu vorbesce tipul roman, carele nu’l deneagă necăirea limbămîntul ei. Aceste cuvinte ale lui Diez au însemnătate cu atîta mai mare, cu cît zice el, că cea mai bună scrisoare ce i-a venit înainte despre limba romînească, este recensiunea lui Copitar carele, precum am văzut, susține că toată foarma limbămîntală a limbei romînesci ar fi tracecă.

Diez zice, ce e drept, pe fața 170 a cărții sale vorbind despre schimbăciunile literelor suninți că limba romînească nu obsearbă necio regulă în privința aceasta, căce preface mai toate literele suninți în ă (el va să zică în z și x), venind naintea lui n, și perzîndu’și tonul, și că această datină e dela vechiea tracecă, carea ar fi străbătut în daceca poporală seaū țărănească. Însă pe pagina 202 unde vorbesce de c cu sunetul k năntea lui e, își aduce singur această zisă la îndoeală, căce acolo zice: «Urme de ale vechiului c gutural sînt foarte rare și cu îndoeală; numai în limba romînească se află acelea în mulțime mai mare; aicia (de nu cumva opiniunea rostită pe pagina 170 este fără temeiu) apără sunetul tracec în tunecat ă pe c în guturala’și rosticiune învoitoare cu nătura lui».

Fucs susține că limba lătină învățată, carea a fost numai a pătriciilor și a administrăciunii statului, s’a cultivat și s’a schimbat netezind și elăsînd tot ce se părea aspru și necioplît, și pren aceasta s’a depărtat de foarma sa cea dentiu, ear’ limba poporului, rêmînînd nescrisă, rămase și neschimbată și asemenea foarmei sale celei vechie. Ceasta se lăți pren străplintăciunea coloniilor în toate provinciile romane și puse temeiu la limbele romanece de astăzi, carile se desvoltară după apunerea împeriului roman și a lătinei, limbei aceluia. Deci, limbele romanece de astăzi sînt numai o desvoltăciune firească a limbei lătine poporale înrîurite de felîuritele limbe ale țărilor în carile se află.

VI. Presupunerea carea deduce limbele romanece den mestecăciunea lătinei cu gotica

Autoriul astei presupuneri, Emănuil Tesaurul, zice în vieța lui Teodorie: «Allora di due popoli si fece uno popolo, e di due linguaggi uno linguaggio; in cui latinizzando la barbarie, e barbarizzando la latinità, nacque la bella lingua italiana», adecă: «Apoi den doauē popoare se face un (pag. 289) popor, și den doauē limbe ună limbă; den carea, latinind bărbăriea și bărbărind lătinea, se născu formoasa limbă italiană. Mai departe nu’și mai întemeiează autoriul zisa pren necio adeverință, pren urmare, neci că ar merită vero dejudecare, dacă nu ar fi mai apărat’o și alții, precum Tiraboschi și Muratori, cari susțin că limbele romanece ar fi împrumutat dela Longobarzi și dela toți datina de a întrebuiñtă dechinătivi

(articuli) înaintea numelor. Cum s'a întâmplat aceasta, zice Muratori, bine se vede a fi aflat Castelvetro; adecă mătrea, dechinativului este lătină la toate limbele romanece, luată den pronumele lătinile, illa, illi, illae, carele'l scurtară și făcură den el foaramele il, la, lo, le, li, i, Italiani, ear' celalalți Romani fiecare foarma sa proprie; ear' dela popoarele germanece au împrumutat numai datina de a întrebuiță aceste pronume spre anumiciunea cuvintelor. Opiniunea despre eşitul dechinativului den numitul pronume se arată și mai mult pren pronumele loro, carele, de bună samă, este den lătinul illorum. Această opiniune o pot adevəri, zice, și litaniile cele den zilele lui Carol marele, scrise cam pe la anul 790, în carele se lege: «Adriano, summo Pontifice et universale Papae vita (în loc de Pontifici, universali). Redempta mundi. Tu lo juva; ear' în rugăciunile următoare se zice de repetite ori: «tu los juva». Alt esimplu ni păstră Campiù în istoria bisericei dela Plăcinta, unde la fața 455 reproduce următoarele dintr'o diplomă a lui Carol marele dela anul 808: «Inde percurrente in la Vegiola, ex alia vero parte de la Vegiola usque Castellioni» etc. Se vede că încă în timpurile vechie s'a prefăcut dătivul illi în illui, ca să se diferească de illi subieptivul (nominativus) multari, și apoi din illui s'a făcut prea usor lui, precum se află însemnat la Marculf, cart. I. cap. 17; «sicut constat, ante dicta villa ab ipso principe memorato lui fuisse concessa». E sciut că în Italia aū mai trăit și Greci, ear' în Ispania Arabi, cari popoare imbe își au dechinativii lor în limbă, carii înseamnă chiar aceea ce și ai Itălianilor. Sînt în urmă unii, zice Muratoriu, carii (precum e Bonhoursiu în «Entretien II d'Ariste») susțin că în limba galecă nu s'aū aflat dechinativi pînă cătră finăa sutei a 9a. Aceasta însă nu se poate sci desigur den lipsa scriptelor în limba aceasta mai înainte; precum nece noi nu putem adevəri cînd ar fi intrat mai întîiu dechinativii în limba noastră italiană.

VII. Opiniunea ce deduce limbele romanece den frînceasca meazăziuala seaū provințială

Se'nțelege de sine că o asemenea presupunere trebuie să fie propusă de verun fiu al Frînciei meazăziuale. Apărătorii astei presupuneri sînt mai ales Fauchet, Cazeneuve, Ducange, Regnier și Sainte-Palaye, tot bărbați neobosiți în cercetările lor și mai ales cunoscuți cu limba provințială (pag. 290) vechie și modernă. Ei vëzură den cartea timplărilor provinței că, în evul de medloc se ridică în meadădiuă Frînciei pe'ncet o limbă, căriia i se dede numiciunea de limba romană pentru că eră cumpusă preste tot den rădăcine latine, și ajunse încă într'un timp neanumit din grad foarte nalt de stăvărătate și de deplinătate, așa cît deveni asemenea cu lătina învëțată, dacă nu o și întrecu doară, înfățișînd o mustră de armonie și de simplătate, o icoană deplină a cugetării și o deplinătate a tuturor limbelor bărbare ce domniau în ceealaltă Europă. Încă și mai mult; această limbă

deplinită, zic ei, că s'ar fi născut în timpul celei mai groase nesciințe, și și-ar fi stăverit regulăritatea foarmelor fără de ajutorul limbămîntului. Dintre numiții bărbați se ocupară unii deadreptul cu cercetăciunea începutului limbei provinciale și a referinței ei către celealalte romanece, ear'alții numai ca cu un obiect ocăjunal seau lătural care li veni înainte în cercetările timpăturale. Opiniunile tuturor acestor bărbați le reuni dl. Raynouard și aduse adevereintele lor într'un șir deplin și bine ordinar, în cartea sa «Grammaire de la langue romane». În astă carte arată el cum s'a corupt lătina învățată pe'ncetul în evul de mezloc și cum s'a născut den acea corupciune limba provincială. Cuvintele lui, pren carile susține că provinciala s'a născut în timpul celei mai groase nesciințe, sînt acestea: «Eu mē'ncumēt a zice, că spiretul sciemîntal (filosofic), întrebat fiind de mezloacele pren carile să cruce pre cei ne'nvęțați de o învățare ostenicioasă și uricioasă, n'ar fi fost așa de fericite ca nesciința însași; drept că ea avu doi măgestri seau învățatori mari: necesitatea și timpul. Recugetînd în ce timp de nesciință și de bărbărie s'a format și s'a deplinătat această limbă noaă, după îndreptariile (principiile) propuse numai de asemănătate (analogie) și de binesunînță (eufonie), își va zice fiecine, cum'mi- m zis și eu, că omul poartă în sine îndreptariile cugetămîntului (logicei) nătural și ale unui strămur regulătoriu, de care ne mirăm a deseori în prunci» (gram. p. 105).

Dl. Raynouard alege două însușietăți ale limbei provinciale ca fundămîntale și născute deodată cu limba romană (așa se numiă provinciala întruncep).

Una den aste însușietăți este că numele aū s în subieptivul sîngural, ear' în celealalte referitive (cazuri) singurale n'aū s; în multariū den cuntră este subieptivul fără s, ear'celealalte referitive cu s; aceasta este dedusă den cuvintele lătine de a 2-a dechinăciune țarmurite în us. A douăa însușietate e că tîmpul venitori simplu e născut den adausul lui aver întreg seau scurtat la zicăminte, ear' timpul cundiciunal den adausul lui aver den timpul cam trecut la zicăminte. (gram. p. 50, 72). Aceasta vrē să o adeverească pren jurămîntul lui Ludovic în limba romană (provincială), care se jură în anul 842 în Cetatea Argintarie (astăzi Strassburg).

Însă în acest jurămînt nu se adeverește presupunerea lui Raynouard pe deplin, căce vine subieptivul singural și fără s; tot așa se vine și timpul venitoriu cu mai multe foarme.

Den Limba formată în meazăziua Frînciei nainte de timpul trubădurilor s'au format apoi limbele italiana, ispaneca și portugaleca, cu toate că neciuna den acestea nu are cele douăa însușietăți principale ale limbei romane provinciale frîncesci.

Limba romînească o numără, ce e drept, la limbele romanece, însă

zice că are puțină asemănătate cu acelea. Cuvintele lui sînt acestea: «Fie pren tîmplare, fie pren tăriea lucrurilor, destul că limba romînească cunţine unele principii (îndreptarie) elementarie şi unele foarme finţiale, carile au înfiinţat limbele romanece apusene într'un mod anumit şi asemănativ (analogie); însă ea îşi formă seaŭ luă dela alta un număr cu mult mai mare de îndreptarie şi foarme, carile fac o neasemănătate de tot mare între ea şi între celealalte limbi romanece. Deci, limbei romînesci' i s'a tîmplat aceea ce s'ar fi tîmplat fiecări limbe romanece apusene, dacă, în loc de a ave un tip comun originariu, s'ar fi format, prin corupciunea lăatinei, despărţită de celealalte şi şi-ar fi supliniit foaramele singurale, seaŭ ar fi adoptat foarme tîmplătoare şi felturite ce şi le-ar fi împrumutat înrîurînţa limbelor vecine. Deci, eu aşez limba romînească între limbele romanece cu atîta mai fără îndoeală că, de înfăţişează mare neasemănătate cu celealalte limbe romanece în cele mai multe foarme limbămîntale elementare, în cuvinte înfăţişează cu mult mai puțină.» Choix, VI. (p. 67-68, Bruce - Whyt I. p. 206).

VIII. Presupunerea ce deduce limbele romanece dentro limbă veche vorbită în Europa apuseană şi meazăziuală naintea timpului tîmplatural den carea s'ar fi născut întîi celteca, apoi celealalte limbe romanece

Se vede den capul locului că la adevericiumea presupunerii acesteia se poate ajunge numai pren deducerea următoare neapăravî den alăturăciunea înpregiurărilor altfelu neespicavere; pentrucă necum finţa, dar chiar neci numele acelei limbe nu se poate sci. Întemeietoriul astei presupunerii este învăţatul în glu Bruce-Whyte, carele publică în 1841 istoria limbelor romanece şi a literaturii lor în limba frîncească, în trei tomi. El simţi dorul de a sci adevêratul început al limbelor romanece, de aceea iese tot ce s'a scris despre acelea, ba se apucă şi învăţă cele mai multe den ele bine, ajutat fiind, precum ni-o spune însuşi, de unii bărbaţi carii aveau la îndemînă mejloacele necesare spre aceea. Pren aceasta află că presupunerile de pîn'atunci nu esplică de ajuns şi cu temeiu nascerea limbelor romanece, pentrucă acelea ar stă în cunţradicere cu sperinţa şi cu firea lucrului. La una den rătăciri a dat ocăjune educăciunea noastră cea mejlocită pren scriptorii latini; căce aceasta produce în noi o reverinţa ca aceea cătră el, cît ţinem de un felu de desbinare orice încercare vorbămîntală a căută rădăcina verunui cuvînt afară de limba lui Cicerune şi Virgiliu. El se apucă deci şi restoarnă toate acele presupunerii, cam în modul următoriu.

1. Limbele romanece nu se pot deduce numai den corupciunea lăatinei pentrucă aceasta presupune o învoieală generală între locuitorii tuturor provinciilor, în carile se vorbesc limbele acestea, în puterea căriia ei nu numai să corumpă, latina, tot într'acel chip, dar să stătorească şi îndreptariile după carile să producă limbele noauă, ca adecă: să strice cadurile. Latinilor, foarma, pătimitivă a cunjugăciunilor, sa'şi croească,

afară de aceea, timpurile, cumpuse, în conjugăciuni tot după acelaș model, tot așa deducăciunea și compusăciunea cuvintelor și țesătura lor așezămintală (sintactică). Această învoială însă nu se poate upune, așadar' neci deducerea limbelor romanece den, latina, și încă cu atîta mai puțin, cu cît ni arată istoria că limbele născute den, careva alta păstrează credincios firea aceleia; așa ni spun cercetătorii limbelor răsăritene că toate limbele născute den ebraeca păstrează simplătatea ei originarie, lapezînd cazurile și urmînd asemănătatea aceleia în toată formăciunea timpurilor. Noaŭa limbă greacă, deși schimbată peste măsură, păstrează încă dechinăciunile, numărul dual, modurile mede și pătimitivul grecei vechie. Limba lătină den evul med, pe lîngă toată bărbăria și corupciunea ei prin notarii acelu răstimp, este totuș limbă cu foarme căzuale, chiar ca și cea de pe timpul lui August. Limba înglească, deși plină de cuvinte săsoanece, deși înfățișează vorbăriul cel mai pestriț den tîmpul de astăzi, păstrează totuș ființa vechiei limbe britanece; ea n'are necio foarmă de cazuri săsoanece, firea, tipul den carele a eșit.

După adevărîțe ca acestea se poate afirmă sigur că limbele deduse nu'și demîțesc neciodată cu total începutul.

2. Deducăciunea limbelor romanece den lătină poporală este așa de neanumită, cît omul nu scie cam ce să'și înțeleagă sub ea. Dreptcă mulți scriptori vorbesc de o limbă lătină poporală (*sermo rustiens*), ba unii den ei ni-au însemnat și cuvintele întrebunțate numai de cătră țărani; însă necio autoritate nu ne ieartă a închiea că această lătină poporală ar fi fost o limbă cu totul diferită de lătină învățaților. Pentrucă, de ar fi fost numai o corupciune a lătinei literare, ' și-ar fi păstrat geniul limbei năciunale, și ar fi putut formă limbele romanece tot așa de puțin ca și presupunerea premergătoare. Ear dacă ar fi fost diferită în ființă de lătină literară, și ar fi sēmēnat, bunăoară, a italiana de astăzi, atunci e cu greu și ale altor provincē de cugetat să fie putut ea produce limbele poporale a Galiei, a Ispaniei și ale altor provincē.

În Italia eră lătină învățaților și limba poporului; aceasta aveă atîtea dialepte cîte ținute aveă Italia. Limba aceasta poporală n'aveă unătate neci cunținîntă așa de puternică ca să poată stîrpi limbele provincēiale de mai nainte de pren Galiea și Ispanica, și încă cu atîta mai puțin, cu cît locuitorii acelor prinvîțe covîrșiau foarte mult numărul coloniilor romane trămeșe acolo, și cu cît se scie că țărani se țin morțiș de limba sa năciunală și nu și-o părășese odată cu capul. Deci, neci ni putem forma vero închipuință anumită despre adevărata ființă și foarmă a limbei latine poporale, necă putem află verun mod, în carele să fie putut ea produce toate limbele romanece de pren toate provincēle așa de depărtate una de alta.

3. Den înrîurînta limbei goatece nu se esplica formăciunea limbelor romanece, pentrucă nu se află necio scrisoare goatecă pusă afară de toată îndoială. Drept că s'au păstrat nisce frînture den trăducăciunea

evangelieiului pren Ulfila, cum se zice, în limba mesogoatecă, vorbită de unele săminții' scitece seaă goatece, carile se cred a fi venit den răsărit în veacul a 7-le nainte de Crest. Această traducere se făcû, la părere, spre învățătura Gôților mai mici (Gothi minore), o săminție pastorală foarte numeroasă și ne'nvătăță, carea acoperiă cîmpiile de pe lîngă muntele Emului; ear' într'adevăr, se presupune cel puțin, de a se fi făcut ca să se păstreze pentru cei venitori o icoană despre limba goatecă. Mulți dintre cei mai învățați limbiști den timpul nostru, precum Iunius, Hickes, Lye, carii' și-au săcrat cea mai mare parte den vieață spre cercetarea limbelor meazănoptiale, aû probat că Ulfila înavuți goateca cu frumsețele grecei, împrumutâ dela aceasta dechinăciunile, numărul dual, zicămintele mede, pătimitive, auristul, gradele alăturăciunale, așezămintul și toata țesătura cuvintelor. Lye spune că Ulfila a grecit în 600 de locuri. Recugetînd starea bîrbară a Goților răsăriteni și apuseni pe timpul descălecării lor în Italia și Galiea, așa precum ni-o spun cei mai buni istorici al lor Amian Marcelin, autoriul Misceliei, Procopiu și Paul diaconul, atunci aflăm că limba vorbită de Goți n'aû avut armonica limbămintală, neci frumseța limbei grece, carea se află în evangeliul ulfilan. Ba se scie că Goții n'aû avut neciun feliu de litere (Miscel. cart. 12.). Despre Teodoric, carele se zice într'o epistolă a lui Casiodor că vorbesce ca un cuvîntătoriû (orătoria) și dogmătează ca un teolog, se scie că nu sciă neci subscie numele, ci, spre aceasta, se șerbiă cu o unealtă făcută anume (Amian Marcelin).

Afără de aceea ni spune Procopiû (cart 2, c. 6.), „că Goții au luat Italia cu acea cundiciune că să o guberne după legile ei de pîn'atunci; deci neci se află vero lege dela Teodoric, seaă dela altul, neci scrisă, neci nescrisă”. Între istoricii goți nu se află neciunul carele să fie scris în limba goatecă. Deci o limbă așa de nedesvoltată nu se poate crede să fie putut înrîuri, cît de puțin asupra foarmelor și așezămîntului limbelor den cultivatul imperiu roman.

4. Tot așa de puțin se poate espică formăciunea tuturor limbelor romanece den provinciala seu romana den meazăziuă Frînciei, fiindcă aceea ar deduce, în parecîțva, numai cuvintele care în latină se țin de dechinăciunea a doaua, și neci chiar aceasta pe deplin, pentrucă neci în italiana, neci în ispana se află s semnătiv; apoi mulțimea ceealaltă de cuvinte și de foarme rămîne cu totul neespicăță. În urmă, ajungînd și la cercetarea formăciunii limbii romînesci, se restoarnă acea presupunere cu totul; pentrucă locuitorii dela Dunăre n'aû stătut dela al 3-le veac încoace neciodată în cevă referință nemejlocită cu cei den meazăziuă Frînciei; cu toate că limba lor, atît, în material cît și în foarmele den lontru ale cuvintelor și în țesătura acelora, este asemenea.

Nepuțindu-se deduce limbele romanece den neciuna den

presupuneri de mai sus, se nasce întrebăciunea: în ce chip s'ar pute espică? Domnul Bruce-Whyte a luat o presupunere carea să îmbrăţisede toate limbele romanece de asemenea, carea o a împărţit în cinci propusăciuni carile's următoarele:

1. Într'un timp foarte depărtat, şi cu mult mai vechi de timpul (istoric) tâmplătural aū trebuit să fie în apusul şi meazăziuă Euriopiei diferite ramure ale unei limbe mame (acum) necunoscute, den carea aū răsărit limba celtecă seaū galecă şi limbele vechie den Italia, Ispania şi Britania mare.

2. Noi sîntem îndreptăţiţi a crede că în răstîmpul domniţei romane, popoarele ne'nvăţate den Italia şi den privînţele imperiului roman nu şi-au părăsit neciodată limba lor năciodată cu totul; însă că unele cuvinte lătine seaū altele, întruducîndu-se prin proletarii romani în ţările cucerite, începură a domni acolo schimbîndu-se la fiecare popor după firea limbei mame, şi după felurile împregiurări carile înriuesc asupra rosticiunii.

3. Noi sîntem îndreptăţiţi a închieia den mărturii tâmplăturale şi altele că, cumputînd dela timpul lui Traian, limbele romanece aū trebuit să fie în substînfă în toate părţile Europei lătine.

4. Limbele acestea, asemeni în fiinţă şi ţesătură, însă diferite în foarmele den afară şi în unele singurătăţi, luară, după respiciunea împerăului roman, un mare numer de adause şi strămutăciuni trase den limbele popoarelor carile descălecară după aceea în Italica şi în provinţe; însă ele se numiră romane, pentrucă, în substînfă, fură produse pren Romani, cuprinzînd sub acest nume pre toţi aceia carii au căştigat dreptul de cetăţean roman.

5. În fine e destul de probat, că limbele romanece, dela începutul etăţii de mejloc, avură destulă stăvărătate ca să înriuească asupra lătinei de pe timpul acela, carea înriurind în giurul său asupra limbei romane, o aduse pe'ncet la coacere şi o străforma în limbele de astăzi den Italia, Ispania şi Frînciea. Propusăciunea întîia nu suferă demonstrăciune, pentrucă limba de care e vorba cade nainte de datele; căştigă însă o probăvărătate foarte mare pren inscripciunile vechie descoperite în Italien, pentrucă într'acelea se află nu numai cuvinte, dar chiar şi foarme de ale limbei britanece, basée, ş.a. şi pren aceea se espică cuvintele şi foarmele carile pân-acum nu se putură descurcă cu ajutoriul limbelor învăţate. Foarma or pătîmitivă lătină se espică de galeca er, carea seamnă pătîmintă.

Opiniunea lui Bruce-Whyte despre limba romînească.

Să şi pesupunem că toate mărturiile acestea (produse mai sus) aū perit în întunerecul secolelor, că limba bască şi vechiea britaneacă nu mai sînt ca să ni străpună trădăciunile timpului vechiu şi să şerbească de legătură între trecut; încă şi atunci n-ar mai reminē o mărturie vie

spre spriginiciunea propusăciunii noastre a 2-a și a 3-a, scutită de toate îndoițele ce s'ar pute ridica cuntra înscripciunilor cu două înțelesuri, cuntra deducerilor închiefemîntale și cuntra autoretății poeților și anuăriștilor. Vrem să vorbim de limba romînească (dacă-romanecă seau vâlăcecă), carea, fără pic de esagerăciune seau necumpăt, o putem numi chieiea prodatei a cărui deslegăciune am întreprins-o. Este cu atîta mai straordenariu că această limbă atît de interesîntă și îportîntă fu negrigită cu totul de cătră mulțimea scripitorilor carii aū scris despre limbele romanece, căce ea deveni, de o jumătate de veac, limbă literară, și are un mare număr de limbămintे dintre carile unele sînt scrise lătinesce. Raynouard singur dintre scripitorii nostri face amintire despre aceea, însă într-un tip detot necunform cu ordenara lui precisiune și cu fineața critecerii lui, așă cît, fără să ni spună el cuntrariul, ne îndoim foarte că el și-ar fi luat osteneala de a esămină principiile, seau de a analiză detalele acestei limbe. Pe puținele pagine cari le cunsacră limbei romînesci vedem pînă încît este legată pren spiretul șirului prefipt (sistemei) o înțelegînță frumoasă și pătrunzătoare. Cine a petrecut numai limbămintul lui, în carele arată cu atîta nepreget că provințiala frîncească (den meazăziua Frînciei) a fost tipul celorlalte limbe romanece, se vor miră foarte aflînd că în tomul al 6-le al alegerii poesiilor trubaduresei concede că limba romînească este un mēdularia al familiei (limbelor) romanece, însă așă de diferită de celelalte sorori, cît ființa el nu se poate espică altmîntere decît presupunînd că ea a corupt latina în modul său și a mestecat'o cu limbele vecine, neavînd neciun tip pusățiv.

Eată dară că ni se cuncede (de cătră dl. Raynouard) că este o limbă romanecă, carea neci s'a nascut den tipul provințialer frîncesei, neci a suferit vero înrîrîrînță den partea aceleia. Trecînd în tăcere neurmătatea (inconsequentia) și neanumetatea acestel zise, îndeșert am cere dela oricare limbămintest romîn, dela Șincaiu și pînă la Alecsi, să întărească obserbăciunea lui Raynouard. Limba romînească nu este întemeiată necidecum pre principii prea diferite de acelea după carile s'aū format celelalte limbe romanece; ea n'a împrumutat nemică, nemezlocit, neci dela vecini neci dela străini, cu toate că este afară de toată îndoeala că un mare număr de cuvinte slavece s'aū încorporat în vorbariul ei. Ci aceste cuvinte, ca și altele, de orice (origine) urzință să fie fost, le schimbă după principiile sale și li întipări foarmele sale. Dacă Raynouard, în loc de a se îndestulă cu memorialul lur d'Anville despre Dacia vechte, ar fi întrebat pre Thunmann, pre Engel, pre Adelung dempreună cu prețioasele adause la opul Mitridate ale repausatului profesor Vater: atunci în istoria poporului (romînesc) și într-a limbei lui așă de departe pecît se poate urmări sămînția lui, ar fi aflat temeie destule ca să-și schimbe opiniunea.

El se află în rădăcină în prima obserbăciune asupra dechinativului (articulului) românesc, căce acesta nu diferesc de al celorlalte limbe romanece sorori. Est autem articulus în lingua daco-romana duplex; unus definitus il, lu, le, generis masculini, et a, oa, vel la, generis feminini; alter indefinitus unu, una, (Gramm. daco-romana, studio Ioannis Alexi p. 24.). Noi mai adaugem o altă cuincidință în pusăciunea dechinativului; «noi sîntem cunvinși că dechinativul în limba vechie italiană a fost pus la finea numelor, ca și în cea dacoromanecă». Au nu este aceasta învederată în cuvintele: fratello, cavallo, sorella, și într-o multime de alte cuvinte, ale căroră rădăcine sînt frate, caval, suora? Dl. Raynouard zice: «Ale doauē zicăminte ajutative a fi și a ave și celelalte zicăminte regulate și neregulate (romînesci) nu ni înfățișează neciun report seau asemănătate cu zicămintele romanece, și unele foarme sînt cu totul străine» (Choix, tom. VI. pag, 64). Astă zisă trebue primită numai cu cea mai mare réserbăciune; întîia parte a aceleia este cu totul deșeartă. Zicămintele (romînesci) ajutățive, ca și celelalte, aū reportul cel mai strîns cu cele curespunzătoare lor den limbele romanece. Ele au acurat tot acel număr de cjugăciuni; supunînd cele țarmurite în ere lung și scurt tot subt aceeaș plasă; aū aceleăș părășitive, lucrativ și pătimitiv; urmează aceeaș asemănătate (analogie) în formăciunea timpurilor simple; se cjugă după acelaș tip; nu aū foarmă anumită pătimitivă. Dacă Dacul romîn foarmă timpul venitoriu pren timpul acum al zicămîntului ajutativ a voire și pren nefinitivul zicămîntelor, atunci diferința zace numai în ajutativul aplecat și necedecum în modul de a formă timpul, pentrucă acesta este un timp cumpus, și noi vom vede că Dacul romîn nu este singur carele întrebuițează a voire spre acest scop.

Arătînd și îndreptînd smintelele (numite), vom înfățișă pre scurt tîmplăturile (istoriea) Romînilor, lucru neapăravēr pentruca să defigem urzița limbei lor și să fim în stare a dejudecă, oare viează astă limbă în starea sa cea de'nceput, seaū doară a suferit nișcariva schimbăciuni sem navere în decursul timpului. Noi am scos materialul nostru den Thunmann (histoire des nations orientales); den trătatul lui Engel (de expeditionibus Traiani ad Danubium); den Mitridatele lui Adelung și Vater, și den memorialul lui D'Anville despre popoarele cari locuesc Daciea lui Traian.

Daciea nainte de a fi cucerită de cătră Romani cuprindeă într'un singur regat tot Ardealul de astăzi, Romîniea și Moldavia. Se pare că în résbelul de cinci ani, în care se pustii țara ne'ntrerupt, se stîfne năciunea dacă cu totul, seaū că puținii Daci ce aū mai remas în vieață au fost nevoiți a'și părăsi patria. Trăian, simțind marea împorțință a acestei provințe, ca a unei bariere cuntra irumperilor oardelor meazănopțiale, își făcū mărățul proiept de a o poporă cu colonii romane, spre a căruia

împliniciune duse mulțime nenumărevără den toate părțile imperiului roman. Descălecatul permăninte stetea den doaŭe legiuni întregi, neatîrnate de coloniî. Pînă la moartea lui Traian se înmulți poporăciunea foarte; se zidiră cetăți; agricultura făcù propășiri semnăvere, și latele pășunări ale țării se coperiră de numeroase cireze de boi și de turme de oi. O limbă mestecată den a tuturor coloniilor, în carea domniă întrun grad înalt latina curuptă, prinse locul celei dacece, și Dacia și Dunărea se părea de ajuns de a susține autoretatea și de asigură repausul seaŭ liniscea Roamei. Însă astă încredere măgulitoare toate sbură cu moartea împăratului Traian. Fruptuosetatea, clima cea plăcută și prosperetatea astei provincie deșteptă acum demult pofta barbarilor. Goții cu nenumăverii săi aliați pășiră preste frontieră; ei fură bătuți, însă necidecum descorăjați. Încercările rennoite li îndreptară pierderile și însemnata batae ce o mîncară năntea Năisului, în loc de a li reci ardoarea cuceritivă, îi abătù numai pe un timp scurt dela propusul ce'l aveau asupra Italiei, șiîi făcù săși îndoească încordările pentru ca să ocupe partea răsăriteană a Daciei. Viptoriile (învingerile) lui Claudiu II custară imperiul foarte mulți oameni și bani. Alți dușmani mai aproape băgară frica în oasele senatului; irumperea Germanilor în Italia cerea cuncintrăciunea legiunilor. Speșele (chielțuețele) cauate pren susținăciunea și apărăciunea astei frontiere întinse erau atît de mari, cît Adrian, nănte de a nălță pre Claudiu pe tronul Cesarilor, își propusese a o părăsi cu totul; dela care propus' l-au abătut numai rugămintele coloniilor arătîndu'i că, de va deșertă provința aceasta de legiuni, atunci ei și familiile lor sînt pierduți, fără scăpare. Părerea de reu pentru soarta coloniilor făcù pre Adrian să părăsească, seaŭ mai bine zicînd, să amîne acest propus. Îmbrăcînd Aurelian porfira împărtorială se vèzù încurcat întrun răsbel eu Germanii, amenințat de o răscoală serioasă în Galiea, își propuse, den politică seaŭ ambițiune, a'si întoarce luarea aminte asupra Egiptului și a răsăritului. Necesitatea de a mai îngustă marginile europene ale imperiului deveni ne'ncungiuravără. Deci se închiciea un trăptat cu Goții, și toată Dacia se deșertă de Romani, de nu se dete apriat barbarilor. Vopise ni spune că împărtoriul, nainte de a'si retrage legiunile, puse la cale măsura spre strămutăciunea colonilor în Mesiea, carii voiră să meargă. Un mare numer dintre ei, anumea aceia carii, așezîndu-se în Romîniea de astăzi, erau dedați vieței păstorale, rêmaseră, șiși cercară scutița în munți, unde petrecură fără turburare den partea Goților, ocupîndu-se cu grija turmelor sale. Aceștia, și frații lor emigrați den Romîniea peste Dunăre, sînt de cari trebuie să ne ținem; pentrucă despre colonii carii locuiră celealalte ținute ale provinciei n'avem necio însemnare punătivă. Unele familii den cele treente în Mesiea se retraseră la muntele Em, altele la munții Traciei, altele la urmă

migrară în Tărtăria, ai căror urmași, în timpul mai tarziu, fură cunoscuți sub nume de Romîni turcesci (turco-valakites).

Însă, deși împrăsciați în toate laturile, se pare totuși Romîni daci a fi format ca și Jidanii, un popor deosebit pre tot locul unde se așezară, mestecîndu-se foarte arare ori cu străini și neînchieind neciodată căsătorință cu dînșii. Aceasta este însemnăvora împregiurare a tîmplătorei lor, căriia trebuie să i se ascrie cunsărbăciunea seaŭ păstrăciunea limbei lor originarie propagate dela generațiune la generațiune și rămasă neatinsă întru însușietățile ei generale, deși mestecată cu rădăcini de cuvinte slavece, goatece, turcece, urmare neapăravăre a deseî schimbăciuni a domnitorilor lor. Toți istoricii ce i-am citit se ănesc într'aceea că Romîni, chiar în răstimpul mai de pe urmă al decadinței lor, aŭ fost credincioși numelui său de Romani seaŭ urmași ai Romanilor; ei ni'i înfățișează ținîndu-se morțiș de limba sa veche, locuind mai bucuroși la ținute muntoase decît la șesuri, pentru ca să și păstreze sămințea curată și limba neatinsă, ca popor păstoral. Acestea sînt semnele (cărăpteriele) destimptive carile le înfățișează Romînil, aît cei rămasă în munții Romîniei (Țării Romînesci), cît și cei ce aŭ emigrat în Mesia, Tracia seaŭ Tărtăria. Lucia, tîmplăturist (istoric) dalmat, citat adeseori de D'Anvil în privință la tîmplătura Romînilor, produce o (pag. 299) cunversăciune ce a avut'o cu arceiepiscopul de Acrida, născut den Țara Romînească, carele strigă cu însuflețire înfocată: „Noi sem de sînge roman». Luciŭ ne asigurază că acest popor n'a încetat neciodată a'și vorbi limba mămească. În ce timp aŭ luat ei numele de Valah? Într'astă privință ne aflăm în nesegurință; însă acest fapt trebuie să se fie tîmplat cu mult mai tîrziu, dupăce aŭ părăsit ei ținutele dunărene, probaver în răstimpul petrecerii lor la muntele Em; pentrucă Adelung ne asigurază că cuvîntul „vlach" înseamnă în limba slăvoană „părinte" seaŭ „păstoriŭ», nume ce li s'a dat, fiindcă el se ocupă cu păstoritul turmelor. Ei înșiși numesc Valachia, Țara Romînească, ear' limba sa, dacăromînă. Romîni carii se așezară în muntele Em se supuseră Bulgarilor, după D'Anvill, în seculul al 7-le, ear'după Adelung într'al 9-le, pre cari Bulgari seaŭ la rugămîntul lor, seaŭ cu scop de despărțitură între sine și între Unguri, îi duseră în Țara Romînească unde se întîlniră cu urmașii coloniilor romane carile nu părăsiră necicînd acea provință. Tîmplăturiștii bizantini adeversc acest fapt, ca și Luciŭ și Ville-Harduin. În răstimp mai mult decît de două secole recunoscură Romîni suverănetatea Bulgarilor se bucurară de apărarea lor pînă cînd se stînsse acest popor pren Basiliu II; atunci deveniră într'o supunere numială sub regii unguri, că o dare anuală ca preț pentru neatîrnînța lor, fiind guvernați căroră li plătiaŭ pren principii năciunali, numiți voivozi, dacă se poate zice de un popor de păstori că a avut principii. Cei mai mulți den Romîni

răspîndiți pren Ardeal, Traciea și pren vecinătățile Severinului, unde se așezase mulți dentre ei, se reîntoarseră apoi în Țara Românească unde trăiră în pace sub suzeranetatea regilor unguri pînăce în urmă, în anul 1391 și 1394 cercară (suferiră) irupciunea den partea Turcilor carii, întru ‘nceputul seculului al 15-le, cuceriră și prădară toată provincia. Rămășița timplătorei lor este cunoscută de toți. Deci, încît se poate judecă de originea și starea unei limbe pren timplătura poporului carele o vorbesce, avem tot cuvîntul a susține că limba romînească de astăzi este rezultatul curnurnăciunii (închiegăciunii) limbelor diferite întruduse în astă parte a Daciei pren colonii romani, și carea, cu toată schimbăciunea pren carea aș putut trece multe foarme pren întrudupciunea cuvintelor slave și altele, este, în substînța și geniul său, tot aceea carea fu pe timpul lui Traian. Limba romînească, pren urmare, este limbă analitică (desfăptivă, descumpunătivă); un număr mare de zicăminte sînt neregularie în foarmele cunjugative; datina ei de a aplecă dechinătivul și referețivele verbale (praepositiones) este remarcavără, însă nu e proprie numai ei; numele den ea, deși fără strămutăciuni căzuale, și, în general, țarmurite în u în singular, păstrează cîteodată țarmuriciunile lătine, cîteodată ale altor limbe den carile s’au împrumutat; însă toate (pag. 300) sînt reduse la starea neschimbăcioasă, amăsurat geniului limbei mame.

Deci, nu numai mînăm în toată încrederea la limba romînească ca la proba cea mai firească și cea mai deadreptul a presupunerii noastre, ba încă o alegem de că laudă carea ne aduce nesmintit la originea și principiile ființiale ale tuturor limbelor romanece. Pentrucă, dacă timplătura Romînilor este de ajuns să ne cunvingă că limba lor n’a suferit necio schimbăciune însemnavără decînd se împoporă acea provincă pren Traian, atunci deducerea este necesarie, că toate acelea în carile se învoiesee seau cunsună cu celealalte limbe romanece, fie în principil seau în foarme, au trebuit să curgă tot den aceeaș fintînă, seau cu alte cuvinte, că acelea aș trebuit să fie aduse pren limbele poporale năinte de respicimea imperiului roman (apusean). Adelung și Vater, doi den limbiștii cei mai universalii cu cari se laudă (gloriează) Germanica, s’au mirat de asemnătatea cea mare între limba romînească și italiană, așă încît întru început presupuseră că italiana a trebuit să aibă oarecîndva înrîurînță asupra celei romînesce. Neobositele cercetări ale acestor doi învățați îi cunvinseră că presupunerea lor n’a avut neci cel mai mic temei. Répausatul profesorit Vater ne asigurază, precum se vede în Mitridate, că, orișicît aș cercat pren toate bibliotecele publice și pren multe private den Vieana, Bucuresci și den alte cetăți, totuș li-a fost cu neputînță a descoperi măcar o singură autoretate trădiciunală seau timplăturală, de unde s’ar putè închietă că italiana ar fi cunferit la formăciunea limbei romînesce (daceromîne). Cel mai de frunte den aste

provințe s'au lăsat acum de mult mai cu totul de limba sa mămească și au primit italiana pentru afinetatea ei cu limba lor și pentru căldura ce o află în literatura ei; însă limba românească așa cum se vorbește ea de popor și așa precum se arată în limbămîntul de Alecsi și în numeroasele cîntece cu carile și-a înavuțit acesta cartea, n'a împrumutat nimic de la limbele surori.

Romîinii erau un popor de păstori și nu de neguțători. Este cu neputință de a proba măcar cel mai puțin report între Romîni și între Italianii de astăzi. Adelung, ce e drept, zice că odinioară se nutri proieptul de a da călarilor joaniți o parte din Ardeal și din România, ce, de s'ar fi împlinit, putea șerbi spre întrudupciunea limbei italiene în aste provincie; însă astă cuncesiune nu se făcî necîcînd. Mai mulți papi, și anume Gregoriu XI, își dederă destulă nevoie să întoarcă pre Romîni dela biserica greacă la cea romană, însă, adauge Adelung, în loc de a cercă să-i învețe în limba latină, alese Gregoriu și ordenă pre Antoniu di Spalati episcop de Milcov chiar numai pentru că acesta sciă limba romînescă». (Mai departe desface dl. Bruce - Whyte limba romînească după limbămîntul de Alecsi).

IX. Presupunerea ce susține că limba romînească este originarie, și are în sine semne de o vechietate cu mult mai mare decît latina învețată

Astă presupunere este propusă de învățatul literătoriu romîn Ion Maiorescul într-o scrisoare numită «Studii asupra limbei romîne», carea se află tipărită în Foaiea pentru minte, inimă și literatură din Brașov, în Nrii 14-19 din 1848 și în Nrii 8-12 din 1850. Încă nime n'a străbătut așa de adînc în firea limbei romînesce, ca acest Romîn învățat; de aceea îi reproducem scrisoarea din cuvînt în cuvînt precum urmează:

Studii asupra limbei romîne.

Cap. I. seaŭ litera A.

Studii asupra limbei romîne.

Închinată d-lui Simeon Bărnuț.

„Eu încep a publică din studiile mele asupra limbei romîne. Aceste studii își iau începutul lor din anii mei dela universare, și anume anul 1831, în care recunoscui în scurtimea rădăcinelor tot romîne limbei noastre, în foarma tipilor nostri, în voiu, vei, va, în altele, tipul vechilor limbe ale Lațului și originea terminațiunilor latine. Însemnez începutul acestor studii numai pentru că unele din rezultatele lor sînt încă de pe atunci cunoscute mai multor amici. Nu cutezău însă a eși în public cu fructul studiului meu, pentru că nu numai între învățații străini cu cari am avut vorba despre aceasta, am găsit multe cuntrărietăți, ci și între ai nostri puțin asimt. Cum? Tocmai limba romînă să fie în stare de a ni demustră articuli în terminațiunile latine? Tocmai astă limbă să ni înfățișeze tipii

limbei lătime mai bine decît italiana? Acestea erau mai pretutindinea răsunsela la vorbele mele. Répausatul bibliotecar Copitar, cum putea el să se lapede de credința sa în ilirica origine a articolului nostru, de o credință întemeiată pe un studiu atît de lung? Dar ‘ acum, cînd pe de o parte măsur stadiul în care a întrat limba noastră și pîedecele ce i se opun; cînd vîd de altă parte că limbiști de mare nume, un Bopp, un Eichhoff și alți, pren studiul limbelor indice, espică foarmele numelor și ale verbilor mai tot așa cum’mi le spicam eû pre cele latine și romîne în anul însemnat, nu mă mai împîedecă nemic de a începe a publică din studiile mele. Aceasta nu o fac ca să’m cîștig vreun nume în literatura romînă, cu atît mai puțin un nume mare precum avû un frate bănățean nemeritata den parte’mi bunătate de a ‘ mi’l dă într’un număr al foaiei de deunăzi. Oricare a fost cugetul Bănățeanului, eu așteptam dela onoravêrul redăptorat ca să fie cruțat modestia unui om care nu scrie în foile de Brășov neci pentru nume, neci pentru laudă, neci pentru alt interes, decît numai dentr’o dătorie năciunală, curată de toată vānetatea, și care este cu mult mai mator decît să aibă ilusiuni copilarie.

Studiile acestea se desfac în doăûe părți; prima parte se va ocupa cu originea și cu vechietatea limbei romîne, ceeaaltă cu principiile limbei, ca isvoarele regulelor ei, aplecate la limba romînă. Dar ‘ nu promet că ceea ce va eși în foaie va țînê totdeauna șîrul după această împărțire. «Închin aceste studii d-lui Simeon Bărnûț, fostului profesoriu de filosofie, amicului mieu, bărbatului virtuos și modest, ca un tribut din parte’mi virtuților și eruditiunii sale».

[Notă. Mai departe urmenză contestul acestor studii întocmai așa precum este reprodus de A. Pumnul în lepturariul său, în tomul al 4-le, partea întîi, pg. 304-361. Din această causă, precum și din strîmtoarea spațiului, nu’l mai retipărim aice].

X. Închietare den cele zise. Referința limbei romîne cătra latina.

În cele zise pînă aci am propus toate opiniunile mai principale despre începutul limbelor romanece preste tot și în parte despre al limber romîne cu cuvintele autorilor lor. Nu ni am făcut obsêrbăciunile la neci una den înșiratele opiniuri, pentrucă unele înfruntă și rêstoarnă pre celealalte. Deci am fi fost nevoiți să ni repetim la multe din ele tot acele zise și temeie, ear ‘ parte pentrucă am socotit de cuviință a lăsă pre unii den învățați bărbați carii s’au ocupat serios cu cercetăciunea limbelor și a referințelor lor să rêstoarne neadevêrul opiniunilor asupra cărora și-au îndreptat luarea aminte, ca așa să cîștige adevêrul crezămint mai ușor, fiind propus de cătră bărbați de năciunăletăți diferite, despre carii nu se poate zice că ar fi vorbit pentru causa sa proprie, și în urmă pentru ca noi să lămurim lucrul numai în acele referințe în carile nu s’a atins de cătră ceialalți.

De se și cunoaște învederat den cele zise, mai ales den temeiele propuse de Bruce-Whyte și Maiiorescul, că opiniunea susținută de Copitar este lipsită de tot temeiul, voim totuș să privim mai de aproape principiul propus de dînsul, în puterea căruia apără că poporul subjugătoriu împune celui subjugat, deodată cu jugul domniței, și jugul limbei, și, pren urmare, că Romîinii de astăzi n'ar fi alta decît Traci, cărora li-au impus Romani limba sa lătină. Să lăsăm la o parte că den limba Tracilor n'a venit nemic pînă la timpul lui Copitar ca să poată sci cum a fost acea limbă, să nu'l mai întrebăm, de unde poate adeveri că Albanii sînt urmașii și strănepoții Tracilor, căci la acestea nu se poate răspunde după date simplaturale; dar ' să întrebăm cartea simplărilor despre adevărîța principiului lui, și ea ni mărturesce cuntra aceluia, că ni arată că un popor cultivat, venind în atingere cu altul necultivat și sîlbatec, îi stinge nu limba ci ființa acestuia, căce bărbăria apune naintea culturei și se topesce de razele ei ca și ceara de fața focului. Esimile de acestea avem și pînă astăzi pe tot locul de pe fața pămîntului. Aceasta ni-o adevăresc Goții, Unii, Pag. 303 Gepizii, Avarii, Vandalii, Cumanii, Păcinăcitii, carii cu toții subjugară pe un răstimp unele părți ale împărăției romane, însă în loc de a împune subjugăților limbele lor, se stinseră cu toții de cătră cultura subjugăților; tot asta ni-o învederează și subjugăciunea Grecilor pren Romani, căce în loc de a primi **et** limba subjugătorilor Romani, eră pe aci să stingă, pren cultura precumpenitivă, pre subjugători cu limbă cu ființă și cu tot.

Deci un popor necultivat, venind în atingere cu altul cultivat, își poate apără ființa numai într'un mod singur, adecă îmbrățișînd cultura și înăntînd den răsputeri într'însa, ca așa să se pună în stare de a pute susține ar dătivui și topitivul atac al elemintelor cuntrarie, luptătoare asupra'i. Asta se pare a fi și cauza pentru care Copitar nu și-a mai aflat imitatori opiniunii sale în privința limbei tracece-vlace. De ar stă zisa lui Copitar, atunci străbunii nostri ar fi trebuit să vorbească pînă cătră anul 106 traceca, dela 106-274 vlaceca, dela 274-380 goateca, dela 380-497 uneca, dela 497-560 gepideca, de atunci pînă cătră 800 avăresce, bulgăresce, după aceea unguresce, ear ' în ziua de astăzi ar trebui Romîinii să vorbească unii germănesce, alții turcesce. Acesta'i principiul lui Copitar pe care se razimă toate zisele lui.

Neadevărul lui este mai strigătoriu decît ca să mai facă trebuința a mai vorbi ceva despre el. Dar ' să lăsăm limbele repausate, cum e traceca carea nu și-a lăsat necio urmă pe pămînt ca să putem sci cum a fost, și să ne întoarcem la cele viețuitoare încă. La temeiele cele înșirate mai sus, carile arată că limba romînă nu poate fi născută den lătină învețată, se pot adauge încă și următoarele, luate den ființa astor limbe însăși. Limba romînă, în elemintele sale mäteriale, este mai mare decît lătină

învețată, căci ea are 27 de sunete simple, pecind lătina numără numai 20, adecă romîne lătine.

Cumcă aste 7 sunete simple, carile se află în limba romînă, însă nu și în limba latină, sînt curat romanece, se vede de acolò căci ele se află în celealalte limbe romanece, cu carile cea romînească n'a avut necio cuminecăciune dela anul 106 d. Cr., decînd a adus Tráian coloniile romane în țările acestea și pînă în ziua de astăzi. Așa, bunăoară, în limba italiană se află sunetele simple s (i), g (e , i), c (e , i); - în frînceasca s (l) j, à é, à é. Vede oricine că limba romînă cuprinde în sine toate elemintele simple ale tuturor limbelor romanece, însă neciuna den celealalte limbe romanece nn are toate acele eleminte, ci unele au unele, car' altele cuprind altele. Așadară, limba romînă ține cumpênă dreaptă cu toate celealalte limbe romanece, cu lătina cu tot luate laolaltă! Drept aceea, de voiesce cineva să vorbească de deducăciunea limbelor romanece una dentr'alta, atunci, în privința elemintelor, seaū trebuie să deducă limba romînă den toate celealalte, care, după mărturia cărții tîmplărilor nu se poate face, seaū, ce este mai firesc, să deducă toate limbele romanece din limba romînă. Noi nu zicem neci una, neci alta, pentrucă noi nu le deducem una dentr'alta, ci una cu alta. Asemene ni înfățișează limba romînă și elemintele cumpuse ale limbelor romanece mai pe deplin decît celealalte surori ale ei; așa, de esimplu, vorbesce Romînul pînă în ziua de astăzi: marea mare, fierbere, făcură, pînă, apoi, fost, etc, foarmă deducățivă, precum: schiop, schioapét; url, urlét; resuflu, resuflet; etc., dentre care înfîiele doăue cuvinte ocurg în cîntul fraților arvali; fierbere ni spune Cintilian (VI.) că la vechii Lătini se ținea de conjugăciunea a 3-a, ca la noi și la Italiani pînă astăzi, ear nu de a 2-a cum e la Lătinii mai noi; ear' celealalte cuvinte citate se află pe tablele eugubinice (I. VII.); aste cuvinte și foarme nu se mai află astăzi în neciuna den celealalte limbe romanece în toată curăția lor sunățivă și semnînțială decît numai în cea romînească.

Se mai află în limbe nisce semne ființiale ale lor den lontru și den afară, de pe carile se poate cunoasce cu securătate clima în carea s'aū născut, și starea soțială în care s'aū desvoltat și și-au defipt foarmele de vorbit cu alții. Așa grămădiciunea sunetelor aspre unele lîngă altele într'un cuvînt e semn învederat că clima în carea s'a născut acea limbă a fost geroasă; ear' limbele cu sunete moi unele lîngă altele arată clima domoală, călduroasă. Înșușietatea unei limbe, în puterea căriia se vorbesce tot în a doaua persoană singulară cătră tot insul singular, fie de stare mai naltă a soțietății, seu de starea cea mai de jos, arată că oamenii sățietății, pecind i-au format limba, au fost asemeni unul cu altul; pren urmare , astă datină este un semn de ' o vechietate foarte mare, căce oamenii aū fost asemeni en totul unul cu altul numai mai năinte de ce

s'au adunat în soțietăți, (pag. 305) ear' după aceea s'au despărțit îndată în supuși și prepuși; ear' limba în care se vorbește într'altă persoană către cel dentr'o stare mai naltă, și într'alta către cei den starea de jos a soțietății, arată că ea s'a născut și format într'o stare soțială în care erau domnitori și domniță.

Deci, den ast punct de vedere încă urmează vechietatea limbei romînesci și datina Romînului de a'și păstră neschimbate însușietățile sale. În punctul acesta se'ntîlnește limba romînească cu lătina, pecînd celealalte limbe romanece și-au schimbat astă însușietate de a vorbi firesce cu omul în a 2-a persoană singulară.

Mai sînt și alte însușietăți în privința țesăturii sunetelor în cuvintele singuratece, în carile se întîlnește earăș numai limba romînă și lătînă; așa zicămintele zic, duc, fac sînt atît în limba romînă cît și în lătina numai în a 2-a persoană singulară a împărățivului neregularie, zi, du, fă, zic, duc, fac, în celealalte limbe romanece nu; așa limba romînă și lătînă în cuvintele deduse cu foarma romînă etate, lătina itate, lasă afară închieietura întia den foarmă, rom. et, lătin it, precum: bon-itate (abl.), bunătate; honestate (nu honestitate), dreptate (nu dreptătate).

În privința desvoltăciunii faptece și a puterii desvoltățive are limba romînească o preferință bunicică năntea celei lătine. Asta se vede apriat în zicăminte, carile în limba romînă au toate foarmele proprie limbelor romanece, pecînd în lătina se află foarte multe zicăminte neregularie, scăzăcioase, dintre carile unele n'au tîmpul trecut, altele neci tîmpul trecut, neci zăcutul (supinul), și chiar neciunul n'are tîmpul trecut și preatrecut compus, neci îndoițivul romînesc, cum este: va fi scriind, va fi lucrînd, etc. lătina n'are dela o rădăcină deduse atîtea foarme, ca cea romînă; așa are Romînul dela roșu, roșeala, roșeață, roșietate, roșime, dintre cari fiecare are altă semnînță diferită cu totul una de alta, așa cît nu se pot aplecă una în locul alteia, fără schimbăciunea înțelesului și a semnînței; pecînd Latinul den rubedo încolo nu'l mai poți scoate, și așa se află nevoit a se ajută cu cercuscripciuni, unde întrebuițează Romînul numai un cuvint singur dedus. De aici încă se vede că limba lătînă, precum se află ea în cărți, n'au fost vie, n'au fost limbă a poporului neciodată, ci numai a învățaților.

Den cele înfățișate pîn'aici se poate cunoasce că foarma limbei romînesci a fost stătorită încă mai năinte de ce a început a se scrie limba lătînă, și atunci au fost ele în toate asemeni. Începînd latina a se serie, a mai primit înrîurînte străine den limbele popoarelor den carile s'au primit bărbați în starea fruntarie, nobiletatea, patriciatul lătin; o astfeliu de înrîurîntă se vede, între altele, genul neutru al substățivelor lătine, care nu se mai află neci într'o limbă romanecă. Limba lătînă a înrîurit după aceea necurmat în limba romînească, a primit însă și ea înrîurînte

den ce românească necurmat în măsură mai mare seaă mai mică, pînă cătră anul 274 d. Cr . cînd străbunii noștri se despărțiră cu locuința de cătră Lătinii carii trecură Dunărea, rémînînd străbunii nostri de-a stînga Dunării.

XI. Începutul și decursul desvoltăciunt literaturel românesce

Cînd vor fi început Românii a scrie în limba sa ceva, este lucru necunoscut . Noi punem începutul scripturei romînesce dela anul 1495 den care s'a aflat pîn'acum întîia carte scrisă romînesce. Nu se poate susține însă că mai năinte nu s'ar fi scris chiar nemică romînesce.

Judecînd feliul scripturei romînesce, cum o aflăm noi la începutul și în decursul desvoltăciunii ei, aflăm că feliul ei cel dela început este nefiresc, și că aū trebuit să fie cause siluitive și opritive foarte puternice carile au reținut pe Român să nu'și poată înfățișă de mai nainte și in scris cugetările și simțămintele sale. Este cunoscut că fiecare ființă, fiecare lucrare a minții, fiecare cugetare, fiecare megestrie, ca produs al cugetării, la început sînt mai slăbuțe, fără putere, apoi cu timpul cresc, se întăresc și împuteresc. Așă este cu omul, așă și cu produsele lui! El este la început copil, crescînd, devine bărbat puteros, apoi se pleacă spre bătrînețe; așă și lucrarea lui; întiu e copilărească, apoi bărbătească, în urmă bătrînească! Așă s'aū început literăturile năciunilor, întîiu cu idei și cugetări copilăresce, și numai după aceea aū venit, în decursul timpului, la cunoscînță mai clară, mai serioasă, pînă la cele mai nalte adevăruri relegioase, morale, cunoscățive. La noi, den cuntră, vedem scriptura arătîndu-se chiar de'n început cu cunoscînțe serioase ale celei mai aspre morăletății creștine; cu înfățișarea unor referințe tîmplăturale despre soartea străbunilor nostri den stînga Dunării, dupăce s'ar fi tras legiunile romane cele armate preste Dunăre. Aū doară străbunii noștri să nu se fie aflat în privința desvoltăciunii minții și a inimii neciodată în etatea (vîrsta) copilărească? Aū doară ei să nu fie avut neciodată bucurii și tristețe copilăresce? Aū doară aū avut ei, decînd s'aū ivit săminția lor pe pămînt, totdeauna și necurmat relegiunea măntuitivă creștină, chiar înnăinte de creștinism? Și oare ce i-au împiedecat și reținut pe ei mai năinte ca să nu'și scria bucuriile, tristețele, desfătările, necazurile, credințele relegioase, mîngăiările, în limba lor care o vorbeaū? Întrebînd cartea tîmplărilor, ni dă a înțelege că acea causă împiedecățivă a fost geloșia Latinilor, carii nu numai n'aū suferit să se mai nască și altă scriptură într'altă limbă, ci aū sugrumat chiar și literaturile înfloricioase în Italia nainte de scriptura lor, precum a fost literatura etruscă. Întru împărăția romană s'a învățat și s'a scris numai lătinesce; de aceea, cît a viețuit ea, s'a putut desvoltă numai limba lătină; de aceia vine că chiar, și popoarele bărbare, carile aū străbătut mai pre urmă în împărăția romană și aū surpat'o, (pag. 307) încă au primit limba latină în administraciana

regatelor sale, deși poporul nu precepea, nice vorbia acea limbă; de aceea vine că cătolicii de orice săminție să fie, au în șerbital dumnezeesc, pînă în ziua de astăzi, limba latină carea, afară de preuți, poporul nu o înțelege. Timplătura statelor europene ni arată că ele au avut limba latină atît în administrăciune cît și în biserică și în școală pînă în anii mai dencoace, deși eră aceasta o pîredcă foarte mare a lățiciunii culturai și a străbaterii ei și în mulțimea poporului; căce, fiind ea grea, o putea învăța numai foarte puțini, și, pren urmare, trebuia să se restrîngă și învățătura și cultura la acești puțini. Asta încă a fost una den cauzele împledecățive ale culturai popoarelor, căce poporul se poate cultivă numai în limba sa mămească. Cercetînd cauza ce a nevoit pre popoare să întrebuinteze în administrăciune, în școală și în biserică limba străină latină, aflăm că aceea a fost parte credința rătăcită, ca cum relegiunea s'ar pute propune numai în unele limbe ce se țineau de sînte. Poporul crede că limba aceea în carea i s'a propus mai întiu relegiunea sîntă mîntuitivă este asemenea de sîntă ca și relegiunea însa'și; de aceea crede că s'ar desînți relegiunea de ar schimba limba în earea' i s'a propus. Se află și între Romîni unii, deși nu mulți, carii cred că relegiunea ar fi legată de literale cirilice cu carile s'au scris și s'au tipărit întîiele cărți relegiunarie romîne, și de țarmurii respicățivi relegiunari întrebuintați în întîiele cărți bisericesci; de aceea cred că, de ar scrie Romînul cu literale romane, se-ar zice, bună oară, binecuvîntare nu blagoslovenie, mărire nu slavă, i se schimbă și i se desînțesce relegiunea. Se mai află unii, la cei ce au limbă străină în biserică, carii cred că învățăturele ascunsarie (misteriale) ale creștinismului și-ar pierde puterea, de s'ar propune în limba poporului.

Tot așa aflăm și la Lătinii înșiși că rugăciunile lor cele de întîie, precum eră versurile săritoriale, nu s'au mai schimbat, și de aceea, desvoltîndu-se limba, au devenit ne'nțelese, pecînd celealalte legi lumesci, precum eră legile alor XII table, se schimba în decursul timpului precum se desvoltă limba mai departe pentruca să fie înțelese totdeauna de cătră popor. De aceea vedem că în apusul Europei încă au delăturat unele popoare limba latină den biserică și au întrodus limba sa mămească numai dupăce s'au desfăcut cu credința de cătră biserică Romei; – de altă parte întrebuintău popoarele limba latină, pentrucă a lor li se părea, seau și eră într'adevăr, așa de nedesvoltată, cît nu puteau propune în ea sciințele și învățăturele cele nalte ale creștinismului. Diferința ce ni-o înfățîșează cele mai multe limbe europene în starea lor cea nainte de doae sute de ani numai și în cea de astăzi adeverește aceasta pe deplin. Limba romînă, în privința aceasta, ni se înfățîșează altminter; în ea aflăm toate foarmele desvoltate și defipte chiar ca și astăzi, decînd avem cevă tipărit seau scris întrînșa, adecă cam (pag. 308) dela 1495 și pînă astăzi. Pe Romîn însă l-a reținut alte împregiurări

ca să nu scria în limba sa: datina cea înrădăcinată de sute de ani de a scrie numai lătineste, apoi, mai tarziu , credința rădăcită că relegiunea se poate păstra mai bine numai îmbrăcată în limba străină (vechie slăvoană) ne'nteasă de popor. Care credință deșeartă le-o nemici mai pe urmă frica călvinismului amerințătoriu, precum vom vedê mai jos.

XII . Literele cirilice în limba românească. Causele ce au întetît pre Romîni a scoate limba vechte slaveca den biserică și administraciune și a întruduce cea românească

Despre literele cirilice seau glagolitece se credeă, și se mai crede încă de cătră mulți, că ele ar fi formate den cele grece cătră anul 862 după Crest de cătră părintele Ciril, arceiepiscopul Moraviei mari, pentru Slavii cărora li predică el, împreună cu frate său Metodiù, credința creștină. Ele dară se cred a fi formate numai pentru Slavi. Cărțile cele mai întile romînesci, scrise seau tipărite, aflate și sciute pîn'acum, sînt scrise în litere cirilice. Principele Cantemir zice în Descripciunea Moldaviei, partea III, Cap. V că Romîni ar fi avut pînă la adunînța bisericească dela Florența, închieiată la 1439, limba sa proprie scrisă cu litere lătine, atît în administraciune, cît și în biserică, ear ' după închieiata zisei adunînțe căpêta Moldova mitropolit pre Teoctist bulgarul, arcidiaconul lui Marcu Efeseanului, arceiepiscop, carele nu subscrise uniunea bisericelor. Acest Teoctist îndemnă pre principele moldav, Iliăș, ca să arză toate cărțile romînesci, scrise cu litere lătine, și, în locul lor, să întruducă cărți vechie slăvesci, scrise cu litere glagolitece seau cirilice, ca așă junimea romînă să nu mai scîă ceti cu litere latine, ca nu cumva, cetind cărțile scrise de apusani, să se amăgească la dogmele lor. Așă credeau pînă cătră anul 1855 mai toți Romîni, că străbunii lor ar fi avut limba românească scrisă cu litere lătine și în administraciune și în biserică pînă la adunînța florențiană, ear după aceea ar fi lăpêdat limba romînă și ar fi întrudus pre cea veche slavecă. Însă în 1855 se descoperi în biblioteca dela Ocsford den Angliea o carte cuprinzătoare de cei patru evangeliști, scrisă în limba vechie slavecă la anul 1429 în monăstirea Neamțului den Moldavia, de cătră făimosul caligraf de pe atunci, Gavrilă călugărul, pentru Mariea, doamna lui Alesandru, principele Moldaviei. De aici luă I. Maiorescu ocăjune a propune altă părere în astă privință. El adecă susține că boierii principatelor dunărene sînt de sămînție bulgari, de unde și vine apriga opusăciune ținătoare chiar și pînă astăzi între boieri și Romîni (țărani), căci chiar și în anul 1855 încă întrebă un boierii din Romîniea, anume Alecu Ghica, ce'i zic căciulă mare, pre un Romîn învățat la Vieana; «nu cumva a dat peste verun adeveremint (hrisov) undeva, în care s'ar zice că pămîntul den principatele de a stînga Dunării ar fi al boierilor și nu al Romînilor. Deci în principate s'a intrudus limba slavecă, ca limbă a boierilor bulgari, încă de cătră fines veaculul al 7-le cînd se așezară

Bulgarii la Dunăre, ear literele glagolitece, cei numite cirilice, nu sînt verun produs al părintelui Ciril seaŭ al verunul Slav, ci sînt literele întrebuintate în tot imperiul bizantin, cum se vede den paliografia veacului al 8-le pînă la al 12-le la Montfocon. Deci dela Bizantini aŭ împrumutat apoi acele litere atît Slavii îit și Romîinii. Den evangeliul ocsfordian, scris cu zece ani mai năinte de adunînta florențiană, deduce Maiorescu că în principate a fost limba vechie slavecă în biserică și năinte de acea adunîntă, și năinte de venirea părintelui Teoctist bulgarul în Moldova. Noaŭi însă ni se pare că den aceea nu urmează neapărat, pentrucă doamna lui Alesandru a putut însărcină pre călugărul Gavrilă să-i scrie evangeliile în limba vechie slavecă și dacă ar fi avut Romîinii limba lor în biserică, mai ales dacă va fi sciut că limba slavecă, e cum o sciaŭ pe atunci în principate toți cei mai însemnați.

Noi încă nu ne unim cu opiniunea lui Cantemir, însă nu pentru evangeliul slavec ocsfordian, ei den altă causă scoasă den ființa lucrului propus de Cantemir. Noi zicem că Romîinii n'aŭ avut limba romînească în biserică pînă la adunînta florențiană, pentrucă, de ar fi avut'o, atunci Teoctist și Iliăș n'ar fi fost în stare să înduplece pre Romîni ca să'și lapede den biserică limba romînească carea o pricepea cu toții, și să întruducă cea vechie slavecă carea nu o precepea nime den popor; asemenea esîmplu nu ni înfățișează cartea tîmplărilor dela începutul lumii și pînă astăzi necăire; ear' mai departe, de ar fi avut Romîinii limba romînească în biserică și administrăciune, atunci nu mai putea fi necio teamă că ei, deacă'și învață limba sa, vor fi în stare a ceti cărțile apusenelor și se vor amăgi de învățăturile lor, căci apusenii nu scrieă romînesce, ci lătinesce. Așadară neci eră cu puțință, neci eră vero causă ca să se scoată limba romînească den biserică și să se întruducă în locul ei cea vechie slavecă ne'nțeleasă de nime den popor. Afară de acestea ni mai spun și analiști moldavi, și anume Urechie, că Alesandru, principele Moldav (carele a domnit dela 1401-1433), avînd în țară lipsă mare de preuți și de cărți bisericesci, a trimes la Ohrida să aducă; apoi dela Ohrida n'a adus, de bună samă, preuți și cărți romînesci, ci slăvesci de care eră pe-acolo. Tot acest principe Alesandru întemeia la Suceava școală de drepturi după mustra cele se prepuneau drepturile den Constantiniana (Constantinopolea), în carea numite basilicale; asemenea înființa și școală teologică în limba greacă, lătină, vechie slavecă. Ce se va fi facut den școalele acestea, nu se mai scie, căce nu mai vine pomenință despre ele în decurs de 129 de ani, adecă pînă sub Iacob Despot, principele (1562-1564), carele întemeia universetate la Cotnariu, aducînd pre cei mai învățați profesori den Germania și Polonia, precum pre Caspar Puter den Virtemberg și pre Ioachim Riteca, matematical den Cracovica. Despre astă universitate car ' nu mai aflăm nemică pînă peste 66 de ani,

sub Vasiliă Lupul (1634-1654), carele întemeia în Iași școală drepturală și școala (grămătească) limbistecă și teologică, slăvească, românească. Numai acum vine voarba în istorie mai întâia și de școală românească, pecînd mai năinte se vorbesce numai de școală drepturală și teologică lătină, greacă, slavecă. Recugetînd acestea, pot avè și cuvintele lui Cantemir înteles și pot cuprinde adevér. Teoctist adevă bulgarul și cu principele Iliaș, carele a domnit dela 1433-1445, chiar pecînd s'a ținut și dupăce s'a închietat adunița florențiană bisericească, aflîndu-se îndemnați de fănătismul relegiunariu ce ocupă pe atuncei toate capetele, șterseră limba lătină den școală, carea o întrudusese premergătoriul său princepe Alesandru, și arseră cărțile scolastece lătine, den cari învățau sciințele în școală, păstrînd numai cărțile grece, slăvesci. Așa a avut lucrarea lor îndemn și temeii de ajuns; apoi poporul încă nu s'a opus unei asemeni arderi, fiindcă el den cărțile acelea nu precepea nemică ca și den cele grece, slavece. Precum toate celealalte popoare europene, chiar și romanece, așa, ba cu atîta mai mult aū scris Romîinii, străbuni noștri, latinesce, căci erau dedați așa. În istorie nu aflăm necio cauză destul de tare, carea să fi nevoit pre străbunii noștri a părăsi îndătinata scrisoare lătină și a'și bate capul să'și facă (ortografie) binescriință cu litere așa numite lătine, care binescriință chiar neci noi astăzi încă n'am putut'o defige încă de ajuns, de s'au și nevoit cei mai învățați dentre Romîni den toate puterile, dela 1780 și pînă astăzi, n'au avut zic Romîinii ocajune a schimba scrisoarea cea lătină cu alta pînă pe timpul Bulgarilor, carii fiind, precum sînt și pînă astăzi, cam grei la cap pentru învățaciunea limbelor străine, și mai ales a unei limbe așa de măgestrite și de grele cum e latina, n'au putut'o învăța; de aceea se vëzură străbunii noștri, carii trăiau cu ei, nevoiți a învăța ei limba slavecă și a o întrebuiță, dacă Bulgarii nu putură învăța lătina.

Ungurii, carii veniră în Ungaria și în Ardeal cătră 896 după Crest învățară lătina alătura cu străbunii noștri și se administrară cu ea pînă la 1847. Deci noi avem cuvînt a susține că străbunii noștri au întrebuițat limba latină pînă cătră finea veacului al 8-le, de atunci au început a învăța și a întrebuiță și cea slavecă pe lîngă latina, aū păstrat însă și lătina pînă cătră anul 1440 cînd, de temerea ca să nu se amăgească careva de învățăturele apusenilor, sciind ceti cărțile lor, o lăpëdară cu totul și întrebuițară numai slaveca pînă se vëzură nevoiți a scrie și în limba sa. Deci, atîta rămîne pus afară de toată îndoeala că străbunii noștri, în răstimp de 203 de ani, adevă dela întiul an după închieiata aduniței florențiane 1440 și pînă la 1643, avură în biserică limba vechie slavecă, scrisă cu litere bizantine, glagolitece, cirilice, seaū oricum le vei numi; de aceea scriseră el romînesce cu litere de acelea, pecînd începură a se servi cu limba sa, pentrucă literele lătine parte nu le cunoscea, parte le ținea de spurcate.

Causa carea a nevoit pre Romîni a scoate limba veche slavecă den biserică și a întruduce în locul ei cea romînească a fost amerințarea credinței seaŭ relegiunii dreptredințiale den partea călvinismului den Ardeal. Adecă principii unguri ar Ardealului primiră călvinismul și, după datina timpului de atunci, se nevoiră pren toate mejloacele ce li sta ‘ n puțință a întoarce pre Romînii den Ardeal la călvinism; vëzînd că nu’l pot abate dela străbuneasca relegiune, cugetară că Romînii de aceea nu’și părăsesc relegiunea, că nu precep nemică den șerbîțele dumnezeesci ce li se cetesc în limba slavecă lor ne’nțeleasă cu totul. De aceea principele Georgiu Răcoți mîndă, în 1643, mitropolitului romîn dela Alba Iulia den Ardeal, să trăducă cărțile bisericesci pe romînie și să mîndeze și preuților săi ca de aci năinte să nu mai cuteze a ceti șerbîțele dumnezeesci în limba ne’nțeleasă slavecă, ci în limba poporului; afară de aceea tipări acel principe, în limba romînească, un căticism ce cuprindea numai învățătura călvinesci și băjocure asupra onorăciunii sînților și a icoanelor, și mîndă mitropolitului ca atît el cît și preuții lui să’l învețe și să învețe și pre popor dentr’insul, și săpădească cu scumpătate toate învățăturele lui. Acest catecism străbătù și în principate, și, aflîndu’l Varlaam, mitropolitul Sucevei, se spăriă de perichiul ce amerință acea carte credinței poporenilor săi, fiindcă acea carte eră scrisă romînesce, în limba poporului, ear ‘ în biserică i se cetia șerbîitul dumnezeese slăvesce, den care nu precepeă nemică. Deci numitul mitropolit Varlaam strînse, la 1642, adunîntă bisericească mare (sobor) la Iași, la care merseră episcopii și arcimîndriții moldavi, mitropolitul, episcopii și arcimîndriții den Romîniea, ba și patriarcul de Constantiniana (Constantinopolea) încă veni. Într-aceă adunîntă se stători, între altele, și canonul e a limba slavecă să se scoată den biserica Romînilor și în locul ei să se intruducă cea romînească, ca așa, întelegând poporul ce se cetese în biserică, să nu se abată dela credinta adevărată”. Mitropolitul Varlaam cum puse un întrebămîntism (catecism) în limba romînă, tipărindu’l la Suceava în 1645, în carele restoarnă toate învățăturele călvine, cuprinse în întrebămîntismul răcoțian; totodată se întelese cu mitropolitul Tarii Romînesci, Teofil, și trăduseră den limba slavecă predicele tipărite la Govora, în Romîniea, în 1639-1643, și la Iași în 1643.

Deci formal se întruduse limba romînă în biserică, în Moldavia și Romîniea den mîndatul adunînteii bisericesci dela fast den 1642, ear ‘ în Ardeal, Ungaria și Bănat den mîndatul princepilor ardeleni călvini; însă în faptă mai remase limba slavecă în toate aste provincie încă mulți ani în bisericile romînesci și în gura preuților alătura cu cea romînă, seaŭ doară pe unele locuri mai mult decît romîna; pentrucă preuții ce se aflaŭ atunci erau crescuți și invëțați toți în limba slavecă; apoi e lucru învederat că omul nu se poate desbrăcă deodată, într-o zi, lună seu

într'un an, necum de flința sa firească seauă căpătată pren éducăciune
 și deprindere îndelungată, ci neci chiar de unele datine înrădăcinate și
 îmbătrinite; afară de aceea, fiindcă Românii ascultase în doate sute de ani
 și mai bine toate șerbițele dumnezeesci numai în limba slavecă, credeau
 că limba aceea, de și li este cu totul ne'nțeleasă, este chiar așa de sîntă ca
 și șervițele dumnezeesci ce se țineau într'însa; pe lîngă aceea, cărturarii,
 seau pe limba romîna de atunci cărturarii romîni, bisericieni și lumeni,
 voiau să treacă în lume, năntea mulțimii, de oameni învățați, mai de
 frunte și mai pre sus decît mulțime, fiind însa că, precît se vede den
 lucrările lor de pe atunci, prea puțini se aflau înzestrați cu cunoscînțe
 și sciînțe mai numeroase și temeiice, de aceea trebuiau să'si arate
 însemnătatea pren aceea ce aveau mai mult decît mulțimea poporului
 ne'nvêțat, adecă pren vorbirea în limba slavecă vechie, carea poporul
 nu o sciă. Poate de aici, seau și dela alte împregiurări, vine credința
 aceea, mai cumună între Romîni chiar și pînă astăzi, după carea măsură
 ei sciînța omului numai după numărul limbelor cîte le scie, cării credințe
 se supun, precum vedem, mulți și din cărturarii bisericieni și lumeni,
 și vorbesc chiar și pînă astăzi mai bucuroși și mai cu plăcere în limbă
 străină, decît în limba sa și a poporului său, chiar de se și tîmplă ca în
 limba străină să vorbească mai reu decît în limba sa mămească, fiindcă
 cred că aceia ce'i aud vorbind în limbă străină, îi vor ține de oameni mai
 învățați, decît cînd ar vorbi în limba sa mămească, care o vorbesce și
 mulțimea. Asta este o credință, carea, pe atunci, a avut ' temeiu mai mult
 decît astăzi, pentrucă pe atunci nu se aflau sciînțele propuse în limba
 romîna, și de aceea, de voia cineva să învețe ceva, trebuia să învețe în
 limbă străină, cu toate că de altă parte nu urmează neapăravér ca acela
 ce a învățat o limbă străină să sciă totodată și sciînțele ce se află propuse
 în acea limbă, pentrucă limba este numai mejlocul neapărării spre
 căștigăciunea sciînțelor, nu este însă sciînța însași; dar ' astăzi nu mai
 poate avé acea credință temeiu neci pe jumătate cît pe atunci, pentrucă
 astăzi se află și în limba romîna mai toate sciînțele. Pe lîngă aceea, de
 limba străină, în carea se află sciînțe mai multe, are omul trebuință numal
 încît voiesce să învețe acele sciinte, ear ' nu ca să se folosească cu ea
 și în vorbire, cînd în vorbire se poate întrebuiță cu limba'si mămească
 cu mult mai bine, căci ce trebuință au Românii să vorbească el între
 sine unguresce, germesce, frîncesce, lătinesce, grecesce, slavesce,
 seau Germinii să vorbească între el frîncesce, lătinesce, în grecesce,
 polonesce, seau Grecul, seau Frîncul într'altă limbă și nu într'a sa? Den
 cuntră, în privința limbei mămesce are dătorie sîntă ficarele nu numai
 să o învețe, să o vorbească, să o scriă cît se poate mai bine și mai fără
 sminteală, ci să o și desvoalte mai departe ca să'si poată răspică într'însa
 cu deplinătate și ușurătate toate cugetările minții sale.

Cel mai sigur și mai făptuitiv mejluc de a întruduce limba romînă mai iute și mai ușor și în biserică și în administraciune și în trebuințele celealalte ale vieței ar fi fost nisce școale bine orgănate, în orașe pentru sciințele mai nalte, ear' pe la sate pentru sciintele lucrătive, de cari are fiecare om trebuință în vieată, în cari școale să se fie propus toate sciințele în limba romînă. Atunci eșind un rînd de învățacei de aceia, după mîntuiciunea cursului sciintelor prescrise, în vieță ar fi introdus ei înșii limba în toate ocupăciunile lor, pentrucă ființa minții lor ar fi toată romîneasă. Însă asemeni scoale necum pe la sate, dar chiar neci pe la orașe nu se află. Despre școala întemeiată de Vasili Lupul Albanul principele Moldav, pe la jumătatea veacului al 17 la Iași scim că într-însa se propuse sciințele latinesce, grecesce, slăvesce și ceva romînesce; despre școalele de pe atunci den Romîniea, Ardeal și Banat nu ni este cunoscut nemică pîn'acum; apoi dela o singură școală, în care încă se propunea toate sciințele într'alte limbe, ear ' romînesce numai ceva, cum să se poată așteptă o urmare așa de mare, ba putem zice măreață și universală, adegă întruducăciunea limbei romîne în locul celei slăvesci în toate bisericile romîne, în Moldavia, Bucovina, Besărabiea, Romîniea, Bănat, Ardeal și în părțile răsăritene ale Ungariei pînă' n Tisa?

Deci, judecînd aceste împregiurări cu deamăruntul, că adegă pe Romîni îi siliă numai amenințăciunea relegiunii den partea calvinismului ca să scoată limba slavecă den biserică'și și să introducă limba sa mămească romînă; ear ' de altă parte, acestei înnoiciuni și schimbăciuni stă cuntra educăciunea cea slăvească de pe atunci a preuților, credința cea rătăcită a poporului întreg, carele credeă că limba slavecă ar fi așa de sîntă ca și șerbițele dumnezeesce ce se cetiaū într'însa, mai în urmă lipsa totală a școalelor cu limba romînă pentru propusăciunea învățăturelor, cugetînd, zic, aceasta cu deamăruntul, nu ne va prinde mirare dacă vedem că preuții pe unele locuri și după o sută de ani dela numita adunînță bisericească iășană încă tot mai cetesc cele sînte în ne'nțelea limbă slavecă; ci den cuntra ne vom miră, eum de s'aū putut rosti măcar și numai formal delăturăciunea limbei slavesci den biserice și întruducăciunea celei romînesci în locul ei! Aceasta arată o putere sufletească, morală, foarte mare a capilor bisericei romînesci de pe atunci; aceasta arată o înrîrîrînță a provedinței dumnezeesce asupra schimbăciunii sorții celei ticăloase a Romînilor de pe atunci.

Cumcă întruducăciunea limbei romîne în biserică și administrăciune s'a putut împlini numai pe încet și într-un îndelung decurs de timp după adunînța bisericească iășană, ne convingem de acolo, căce vedem că chiar cărțile bisericesci cele mai neapèrăveră la șerțul dumnezeesc s'aū tipărit numai mai tîrziu, cam dela 1682 încoace, ba chiar și pe atunci încă vedem unele cărți (Psaltirea în prosă de Dosoteiū mitropolitul

în 1680, și pămîniariul, tot de acela, den 1682) tipărite în limbele, romînesce și slăvesce; ear' despre preuții ardeleni ni spune protopopul Vaida în nisce cuvîntări bisericesci ale sale, că el numai pe la jumătatea veacului al 18-le au început a se desbără cu totul de prea amata limbă slăvească, chiar și lor ne'nțeleasă, mai ales decînd episcopul Petru Pavel Aron, strămutîndu-i-se reședința dela Făgăraș la Blaj, întemeia la Blaj tipografie romînească cătră anul 1759. Noi punem aici înse'și cuvintele protopopului Vaida, pentrucă înseamnă împregiurările aceluia răstimp foarte bine; acelea sună așa: «Limba slăvească, carea numai puțini și dintre preuți o sciă, și mai ales aceia carii a fost Ruși de viță, eară poporul nu o înțelegea necide cum, și în carea se făcea la Romîni toată slujba dumnezească, s'aū scos cu totul den biserică numai după ce pren vlădicul Petru Pavel Aron s'an întemeiat tipografia den Blaj; dară totuș aceia carii învățase cam reu sîrbesce (slăvesce), fără de a înțelege, adeseori numai ca să se arate învățați, cîntă sîrbesce și reu, și pentru aceea nu fără vătămăciunea și sminticiunea celor ce sciă ruscesce (slăvesce); den care pricină episcopul Dionisiu Novacoviciu Budeanul, carele a fost întîi episcop dreptcredincioșilor den Ardeal după desbinăciunea dela biserica unită, venind aici și auzind cum cîntă de reu, și doară în cuntra credinței, opriă cu asprime să nu cînte în biserică sîrbesce (slăvesce) zicînd: „Nu'mi cîntă, că tu' mi cîntă, en' mi crepăs, adecă cîntă reu, fără înțelegere, seau doară în înțeles protivnic precum fac unii vrînd a se arătă că sînt învățați, cîntă grecesce, și, fiindcă nu înțeleg limba, tocma împotriva credinței die agios ateos, în loc de agios o teos, care cuvînt însemnează om tăgădui toriu de Dumnezeu; și în loc de ischiros die sisiros. O! ce mare nefericire a fost aceea pentru neamul romînesc, și cît de puțini au putut a se învăță și a se deșteptă spre evlavie! Acuma că toată slujba se face romînesce, înca în multe locuri puțin sporese în credință și în evlavie; dar' atunci?”

Abia începură Romîni a pricepe necesitatea de a întruduce în biserică, în administraciune și în școale, pre unde se află, limba romînească, și folosul ce răsare den aceea în privința luminaciuni minții întregi naciuni, și îndată se lungiră alte picioare în drumul astui așezamînt mîntuitor de întunerecul nesciinței de pînă atunci nutrite pren limba străină ne'nțeleasă. Nesățioasa avăreață turcească rebătută și re'mpinsă dela zidurile Vienei înapoi, voiă și se sature den storcăciunea și prădăciunea principatelor dunărene romîne, pren carea nevoi pre Romîni să alerge nainte de timpul făvorițiv la alianța străină meazănoptală, neci destul de tare, neci destul de binevoitivă ca să-i ajute frățesce a se aperi de nedreptățile și asupririunile venite din partea Turcilor. Destul că prea pripita lucrare a principelui Demetriu Cantemir aduse în principate, dela începutul veacului al 18-le, domnița Grecilor

fănăriani), carea ținè principatele în arinda trupească și sufletească în răstimp de un veac întreg (1716-1821). Fănărioții introduseră și în biserică și în școale limba greacă, și cea română rămase earăș părăsită, și, dempreună ca ea, și deșteptăciunea și luminăciunea năciuni întregi!

RASTIMPUL ÎNTIIU

Dela întâia carte română cunoscută pîn'acum pînă la limbămîntul romîn compus de călugărul Samuil Micul de Sad, adecă de la 1433-1780

XIII. Barbații purtători de desvoltăciunea literterături seau scripturii romîne în răstîmpul întîiu, cunoscuți pîn'acuma

A descrie cu deamăruntul vieața scriptorilor romîni den răstimpul întîiu al scripturei, împreună cu toate împregiurările și tîmplatele lor, ar însemna tot ațita, cît a înfațișa înaintea ascultătorilor seau leptonilor cauzele carile au îndemnat seau aũ împins pre Romîni să înceapă odată a scrie și romînesce, și împregiurările împledecățive seau naintative ale unei asemeni întreprindiciuni. Însă despre împregiurările și tîmplatele multora den scriptorii ăstui răstimp nu scim pîn'acum alta decît că ei au viețuit, și aceasta încă numai den scriptele făcute de ei, carile remaseră scutite de nemicința timpurilor tulburoase și ajunseră pînă la noi; ba avem și scripte de acelea al căror factori ni sînt cu totul necunoscuți, precum este Alesandriea cea minciunoasă, cum o numesce Miron Costin, multe den cărțile bisericesci și tîmplăturările principatelor dunărene, ai căror factori nu ni's cunoscuți. Deci, deși nu putem înfățișă vieața tuturor scriptorilor, vom înfățișă, cel puțin, pre aceia despre carii avem date secure, ca așa, cunoscîndu-li împregiurările cu deamăruntul, să'i scim prețui după merite'si, și să cunoascem totodată și învețăturile ce ni le-au lasat, ca sa le urmăm, de voim sa naintăm pe drumul început de dînșii, și să ni ajungem scopul viețuirii, care este fericetatea. Bărbații ce și-au câștigat renume în privința scripturei romîne și a culturai naciunii în răstimpul întîiu, sînt următorii:

1. Alesandru I cel bun, principele Moldaviei, carele a domnit dela 1401-1433

Acest domnitoriu a primit dela Ion Paleologul, împératul Constantinieanei, coroană și sceptru și alte însemne regale și titula de rege, numai ca să fie aliatul împératului Ion Paleologul cuntra Turcilor; asemenea adună numitul împerat la Constantinieana sinod de patru pătriare și de toți mitropoliți, carele ridică mitropolia Moldaviei la demnéitatea de patriarhie ca Ohridul și Ciprul, ca să nu fie supusă nimărui. De atuncia are mitropolia moldavă dreptul neatîrnătăți. Acest principe orgănă țara atît în privința administrativă cît și judecătorească și bisericească; întemeia și înzestra în moșii mitropolia Sucevei cu demnetate patriarcală, episcopiile rădăuțeană și romăneană; înființa la

Suceava școale nalte de drepturi și teologice, și așa puse temeiul culturii științiale, relegendare, morale a țării sale; dete și o carte de legi caren însă nu ajunse pînă la noi. Alexandru, la începutul domniței sale, cu ocăjunea întemeiăciunii mitropoliei sucevene, aduce osămintele sîntului Ion dela Trapezunta și le așează la Suceava, unde sînt și pînă astăzi.

2. Petru Clănău, spatariul

Despre acesta scim numai atîta că a trăit pe la finea veacului al 15-le , a fost secretariu lui Stefan cel Mare, principele moldav, și a sciut bine limba latină, cu toate că mai nainte de aceea cu 40 de ani se arseră cărțile scolastice în Moldavia. Acestea le scim despre el numai den frîntura tîmplăturală scrisă de Huru, secretariul lui Dragoș, principele moldav, și de Petru Clănău tradusă romînesce la 1495, despre carea se va mai vorbi mai jos la locul ei între cărțile astui răstimp.

3. Genadiu Bradul, mitropolitul alabajulian al Romînilor dreptcredincioși den Ardeal

Despre acesta scim numai atîta că a păstorit biserica dreptcredincioasă ardeleană romînă pe la anul 1580, den care an se afla întîla carte romînă bisericească sub titula «Cartea ce se chieamă evanghelie cu învățătură», tipărită de el la Brășov în anul 1580.

4. Iacob Despot, principele moldav

Acesta, domnind dela 1562-1564, a întemeiat la Cotnaria universetate cu bibliotecă aleasă, sub diriginta panegiristului, său căncelariului Somei, aducînd de profesori pre învățații bărbați ai aceluî timp, pre Caspru Peotei dela Virtemberg și pre Ioachim Rîteca, renumitul cumputist dela Crăcovică, carii propuseră științele, împreună cu alți profesori, eară în limba latină .

5. Vasiliu Lupul, principele moldav

Acesta, domnind dela 1634-1653, a străpus școala drepturală și teologică dela Cotnariu la Iași, și a intrudus într'însa, pre lîngă limba latină, greacă, slavecă, și pre cea romînească; școalele întemeiate de dînsul la Iași și înzestrate cu moșii sînt și pînă astăzi sub numele de Academia Vasiliană, și lucră necurmat, precît sufer împregiurările, spre desvoltăciunea Romînilor. Acest principe a adunat la 1642 adunița bisericească, la care a chieamat și pre Parteniu patriarcul Constantiniei, și la carea veniră și deputați den partea bisericeii rosiene, în care aduniță, sub președința patriarcului Parteniu, de cătră mitropolitul moldav Varlaam cu episcopii și egumenii săi, de cătră mitropolitul Romîniei Teofil cu episcopii săi Ignat Rîmniceanul și Ștefan Budeňanul și cu arcimăndriții și egumenii săi, și de cătră deputații bisericesci rosieni se blăstămară învățăturile Călvinilor. Vasiliu tipări la Iași în 1643 evanghelia învățătoare trădusă de mitropolitul Varlaam de pe limba slavecă în cea romînă; cartea mitropolitului Varlaam la 1645, în

carea restornează catecismul răcoșian călvin ardelean; și cartea legilor cea tradusă de Eustratin logofetul.

6. Varlaam, mitropolitul moldav

Acesta a păstorit biserica moldavă pe la jumătatea veacului al 17-lea cu un zel și nepreget neobosit și neadormit, demn de un cap al bisericii moldave.

7. Matei Basarab, principele României, 1633-1654

Acesta a tipărit la 1639-1643, la Govora, evanghelia învățătoare, tradusă de pe slavonie pe românie de mitropolitul României Teofil; asemenea și cartea legilor bisericești – lămărește sub titlul: Îndreptarea legii, tradusă de pe grecește pe românie de Daniil Pănoneanu, de pe nomocanonul lui Aristin.

8. Teofil, mitropolitul României

Despre acesta știm că a păstorit biserica României ca mitropolit pe la jumătatea veacului al 17-lea, a fost față la adunința dela Iași; și a tradus de pe slovenie evanghelia învățătoare govoreană dela 1639-1643.

9. Daniil Panoneanu

Despre el știm că e traducătorul cărții sîndreptarea legii, tipărite la Tîrgoviște la 1652.

10. Ilie Forest, mitropolit român ardelean, 1639-1643

Acesta lăpăda den biserică cărțile cele impuse de către principii calvini ardeleni, cele pline de învățături calvine. Pren aceasta prochiemă p. 318 asupra și toată furia Călvinilor carii și porniră întrige asupra i, traseră pre unii preuți în parte și, strînseră adunința bisericească la Alba Iulia în 1643, degradară pe Ilie mitropolitul și l chinură bătîndu l cu vine de bou pîn ce ‘ și-a dat sufletul, murind moarte de martir pentru apărăciunea credinței străbunescă atît a sa cît și a bisericii întregi încredințate păstorinței lui. Sub asemenea păstori n are biserica de ce se teme, de s ar ridică asupra i chiar și poarțele iadului.

11. Ștefan II., Șimonian, mitropolit român ardelean, 1643-1651

Văzînd acest păstor sufletește patimele premergătorului său, ale lui Ilie Forest, și perichiul cel mare în care se afla toți cunaciunali săi în privința relegiunii, își propuse a se folosi de împregiurări și a și apăra biserica cu chipurile putincioase; deci se făcu, la părere, că primesce toate cundiciunile impuse den partea Ungurilor călvini și chiar și catecismul cel blăstemat al lui Racoți, însă pe sub mînă își învță fiii săi sufletești ca, luînd catecismul acela și învățîndu l, să nu l crează. Eră timpuri grele acelea și se cerea înțelepciune mare ca să și poată mintui măcar ceva den credința amenințată cu periciune totală. Deci, poruncînd Călvinii sub pedeapsă foarte aspră ca Romîni să nu mai țină posturile, ci să mănînce de fruct în toate zilele, îi mîngăia și ajută neobositul păstoriu Ștefan și în astă privință, învățîndu i ca în zi de post să facă cu orice

săcrăciune și să fearbă și bucate de fruct și de post, și, de s'ar întâmplă să vină cercetătorii călvini, să li arate oala cu fruct, ci însă să mănince cele de post. Zelul și credința cea tare învinse toate greutățile cu ajutoriul ceresc, și Românii își mintuiră credința!

Acest mitropolit a fost om foarte învățat pre timpul său; el a tradus scriptura așezământului nou de pe originalul grec, alăturînd, cum ni spune însuși în precuvîntare, la aceea traducăciunea latină și slavecă și o tipări la Alba Iulia (Belgrad) în Ardeal, în 1648; asemenea traduse de pe originalul evreesc psaltirea, care se tipări, tot acolo, în anul cel de pe urmă al vieții lui pămîntene, adică în 1651.

12. Grigoriu Urechie, vornic

Este cel întitu dintre tîmplăturiștii moldavi, ale căror scripte au ajuns pînă la noi nu este îndoială că năinte de Urechie au mai fost și alți scriptori ai tîmplărilor Moldaviei, căci chiar și el ni citează pre tîmplaturistul român (moldav), latin, polon; însă acele scripte s'au pierdut. Despre Gregoriu Urechie se scie numai atîta că a fost fiitul marelui logofet Nestor Urechie, carele, cu soția sa Mitrofana, a zidit mănăstirea Secul în anul 1604; el deci a trăit pe la finea veacului al 16-le și poate și pe la începutul veacului al 17-le, cu toate că, fiindcă produce tîmplătura 319 Moldaviei numai pînă la anul 1594, se crede că ar fi repausat în acel an, căce altmîntre nu se poate afla cauza, de ce să nu fie produs tîmplătura moldavă mai departe, ce i-ar fi venit cu atîta mai ușor, cu cît avea să scrie cele tîmplate în timpul său, cu atîta mai ușor a le sci decît cele mai vechie. El a petrecut necurmat la satul Prigoreni aproape de Tîrgul Frumos, unde o parte de moșie și pînă astăzi se numesce rediul lui Urechie, carea mai tarziu veni, pren cuscriciune, la familia neculecană și așa fû menită a fi reședința la doi den cel mai renumiți tîmplăturiști moldavi, a lui Urechie și a lui Neculcea.

13. Eustratiu logofetul, Simeon dascălul, Misăil călugărul

Dentre aceștia se scie despre Eustratiu că a fost sub domnița lui Vasiliu Lupul, principelui moldav (1634-1653), și a tradus cea mai mare parte den cartea legilor tipărită de Vasilia Lupul la 1646. Se vede că acest Eustratiu a ajuns adînce bătrînețe, pentrucă, pecînd a tradus cartea legilor pe la anii 1643-1645, încă a trebuit să fie de o etate coaptă, apor Demetriu Cantemir, principele moldav, ni spune în cartea III. cap. XII a cronicului său, că el a fost logofet al 3-le și sub domnița lui Constantin Cantemir (1685-1693). Cu ce se va fi ocupat Eustratiu în timpul alor dece domni, dela Vasiliu Lupul pînă la Constantin Cantemir, nu se scie; asemenea nu se scie neci anul repausării lui. Acest Eustratiu este cunoscut pentru traducăciunea legilor și pentru decopiaciunea tîmplătorei moldave urechiane, la care mai adause nisce fabule seaū basne despre începutul Romînilor, zicînd că Românii se trag den nisce tălhari și furi, pre carii

i-ar fi trămes împératul Romanilor lui Ladislañ, regelui Ungariei, cuntra lui Bat, ducele Tătarilor, carele, chiebat fiind de Cumani, încurse în Ungaria și o prădă, 1237-1240.

Despre Simeon dascălul și Misăil călugărul se scie numai atîta că aũ decopiat basnele lui Eustratiũ și le - au lățit mai departe.

14. Miron Costin, logofetul

Fiiul postelnicului Alesandru Costin, amicului pînă la moarte al nefericitului domn Bărnovski Vodă. Miron s'a născut cam pe la anul 1628; anul nascerii nu i se scie de segur; atîta se scie, cum ni spune el însuși (istor. c. XV.), ca pe la anul 1640 se află, ca copil, îblind la școala den Bar, în Ucraina. Pe la anul 1653, cînd încurse Georgiu Stefan în Moldavia asupra lui Vasilin Lupul cu oști ajutătive, căpetate dela Mateiu Băsărab, domnul Romîniei, și dela Georgin11 Racoți, principele Ardealului, se afla Miron Costin în șerbițul statului la Vasiliu Lupul, principele, pe lîngă vistiariul Georgiu Căntăcuzino, ca sub conducerea astui boiaru cu speriiñă să se formeze la trebele statului; el fu trimis atunci p. 320 de Vasiliu Lupul dela Hotin la Petru Potochi, comîndantele Cămeniței, să-i dea ajutoriu contra resculătorilor. Ajutoriu ce se dede veni prea terziu. Georgiu Stefan batũ oastea lui Vasiliu și învinse la Suceavă și pre Timuș, ginerele lui Vasiliu Lupul. Miron întră în șerbitul statului sub domnița lui Georgia Stefan (1653-1658). Georgiu Stefan făcũ legămînt cu Constantin Băsărab, domnul României, și cu Georgia II Răcoți, principele ardelean, ca să scuture jugul turcesc. Turcii, spăriață de aceasta, puseră vezir pre renumitul Chiupruliũ carele, cu singurã reputăciunea ce o aveã, nemici zisa alianță. Îndeșert trimese Georgiu, principele, pre Miron la Constantin Băsărab ca să'l îmbărbăteze, căci nu isbuti nemică, și pînă la anul se destronară amîndoi domnii. Miron rămase în șerbițul statului și sub următoriu domn al Moldaviei Georgiu Ghica Albanul (1658-1659) și l însoți în expediunea ce o făcũ den mîndatul sultanului în Ardeal cuntra lui Racoți ca să'l pedepsească pentru legămîntul de mai năinte făcut cu Georgia Stefan cuntra Turcilor.

Sub următorii domni Ștefan Lupul (1659-1662), Eustratiu Dabija (1662-1666), Duca (1-a domnie) (1666) , Iliăș (1666-1669), Duca (2-a domnie) (1669-1672), va să zică în răstimp de 13 ani, nu se mai află Miron figurînd în șerbitul statului. Se ivesce însă la 1672 sub domnița lui Ștefan Petriceiũ. Sultanul Mahomed veni în anul acesta însuși cu oastea să iaie cetatea Cămenița, al căria model îl aveã de mai năinte făcut de renumitul scobitoriu romîn moldav Gregoriu Cornescul den mîndatul principelui. După luăciunea cetății cerũ vezirul să i se trimeată unul den cel mai aleși boiari moldavi. Principele Petriceiũ alese pre Miron ca pe cel mai învêțat, carele, venind la vezirul, l-a întrebat să'i spună drept, pare-li Moldavilor bine că au luat Turcii Cămenița? Miron

răspunse că se sfîșește a spune adevărul. Vezirul surîse și îi zise să spună adevărul, că nu 'i se va tîmplă nemică. Miron zise: „Noi sîntem bucuroși să se lățească împărăția turcească orișicît în toate părțile; însă preste țara noastră nu ni pare bine să se lățească!”. Atunci surîse vezirul de nou și-i zise: „Drept ai vorbit!”

Polonii veniră în anul următoriu (1673) să taie dela Turei Hotinul, pentru pierduta Cameniță. Domnii principatelor se'nțeleseră să treacă de partea Polonilor și să bată cu toții pe Turc ca să nu se întărească în părțile acestea. Aceasta se tîmplă. Ei trecură la Poloni și bătură pre Turci. Ghica, domnul Romîniei, avîndu'și familia la Constantiniana, se duse după aceea eară în castrele Turcilor, zicînd că Romîni l-au părăsit și au trecut la Poloni. Vêzînd Moldavii aceasta și cunoscînd că nu se pot răzîmă pe amiceața Polonilor, carii sînt foarte nestătornici, se traseră fiecare la ale sale, părăsind pre domnul Petriceicu.

Sub crudul domn Demetriu Căntăcuzin (1673-1676) se făcù Miron Costin vornic mare de Țara de Jos. La 1675, urmînd între Turci și Poloni încercări de pace, se trimise Miron de doae ori în Polonia spre pregăticiunea învoielelor. Sub urmașul domn Antoniu Roset (1676-1678) remase Miron tot vornic și făcù, împreună cu hătmanul Buhuș, opusăciune cuntra prea bunului domn den cauza desfrînaților lui fii carii, însoțindu-se cu alți mișei, prădă țara. Ei reeșiră a destronă pre domn, venind în locul lui, Duca (a 3-a domniță 1678-1683). Fiind Duca un domn foarte avar, carele vindeă pe bani chiar și darurile ce i se aduceau, și storcea țara, de aceea se conjurară Vasiliu Ghenca, Georgiîn Bogdan și Lupul, să omoară pre domnul Duca, pre Miron Costin și pre Alesandru Buhuș, carii avură nefericirea ai fi ministri; dar ‘ conjurăciunea se descoperi și cunspirații își pierdură capetele. În 1683 însoți Miron pre domnul Duca, carele merse cu 2000 de ostași să întărească oastea turcească în spedițiunea asupra Vienei. Sfărmîndu-se oastea turcă năntea Vienei, veni Duca cu puținei, ce-i mai rămăsese, spre casă; însă Ștefan Petriceiu auzind de pierdăciunea lor, ocupă Moldavia, prinse pre Duca la întoarcere și 'l trăsese în Polonia. Dar ‘ Petriceiu încă părăsi scaunul domniei, tragîndu-se denaintea oștii turce carea veniă să aducă domn pre Demetriu Căntăcuzin (a 2-a oară 1684-1685). Miron încă fugi în Polonia, unde rămase un în an și jumătate, pînăce se făcù domn Moldaviei Constantin Cantemir 1685-1693). Sub acesta se re'ntoarse Miron den Polonia și fù în mare onoare la Domn, făcîndu' l administrătoriu ținutului Putna de cătră Milcov, cu putere foarte întinsă, boierindu' i pre tustrei fiii, Ion, Niculaiu, Petru, ear' pre Vielicicu, fratele lui, denumindu' l hătman preste oaste. Însă astă făvoare nu ținù prea mult; pentrucă domnul, de și om foarte bun și de omenie, se dedese cu totul pe mîna Rosetenilor, dintre carii puse pre Georgiù

vistiariu, pre Mănuil administrătoriu Putnei în locul lui Miron, pre Scarlat, Lăscar și Mihaiu credințari (căpichihăele) la Constantinieana, ear‘ hatman în locul lui Vielicicu pre Bogdan, ginere-seu. Aceștia, fiind oameni nesățioși în avăreața lor, storcea țara cu totul și nime nu cuteză să li zică pe față verun cuvînt, fără numai Costinescii li ziceau adeseori: «Mai încet cu ordinăciunile de dare, că țara nu mai poate»; ba Miron zicea și principelui, fiind la masă la ei: Măriea ta, mai des cu paharele și mai rar cu ordinaciunile, că vei ave măriea ta să dai samă, și nu vei pute». Asta trase ura ne’mpăcaveră a Rosetenilor asupra Costinenilor. Deci ne’ncetînd Rosetenii cu prădăciunea țării, se produse opusăciune înfricoșată cuntra domnului. Vielicicu se cunjură în 1692 cu mai mulți bolari să fugă în România, ca cu ajutoriul lui Constantin Brîncoveanu, domnul Romîniei, ne’mpăcaverul dușman al lui Cantemir, să meargă la Constantinieana să mejlocească destronaciunea lui Cantemir. Cunjurăciunea se descoperi. Vielicicu fu prins, dus la Iași unde i se tăia capul fără judecată. Rosetenii ziseră domnului ca deoarece a omorît pre Vielicicu, să trimeată, fără întărzare să omoară și pre Miron, fratele lui, că de nu, mîne, poimîne îl va omorî el și pre el și pre domn. Cantemir trimese pre Macri, vataul de păhărnice, cu șerbitori, carii, mergînd, luară pre Miron Costin dela Barboși, moșea lui, și nu’l lăsară necă măcar să și îngroape soția care repausase atunci, ci’l duseră la Roman și i tăiară capul, fără judecată, în luna lui Decemvre 1692 și se îngropi apoi tot într’un mormînt cu soția lui. Așa căzură bravii fii ai Moldaviei, Costinenii, carii singuri mai aveau curagiul și bărbăția a’și ridica cuvîntul cuntra împilatorilor și prădătorilor țării!

15. Dosoteiu, mitropolitul Sucevei și a toată țara Moldaviei, 1670-1690

Dosoteiū a fost unul den cei mai renumiți mitropolită moldavi; ‘ și-a făcut cursul sciințelor în scoala Văsiliană den Iași, învățînd într’aceea limbele: romîna, slăvoana veche, lătină, greacă și sciințele nalte, mai ales cele teologice. El este cel întiu cîntămîntist (poet) romîn ale căruia cîntințe au ajuns pînă la noi; psaltirea viersuită de el va răminē pururea model în privința multor feliuri de viersuri, mai ales în privința mēsurei și a feliului șirelor. Dela Dosoteiū avem multe cărți traduse, precum: psaltirea viersuită, tipărită la 1673; psaltirea neversuită, romînesce și slăvonesce, la 1680; viețele sînților marturi, 1682; pārimiariul, 1682; trebnicul, 1683. Cărțile acestea sînt o comoară neprețuivă pentru limba romînă, mai ales pentru curăția și foamele cele adevărate ale limbei, carile numai la el se află mai numeroase între toți scrietorii romîni de pîn’acum, vechi și noi. Judecînd turburoasele împregiurări ale Moldaviei dela 1671-1686, că adecă nu a fost neci măcar un an în care să nu poarte resboiu alătura cu Turcii, cînd în cuntra Polonilor, cînd într’a Germînilor,

cînd între Rușilor, cînd între sine pentru schimbăciunea domnilor, prencari răsbele a trebuit să se meserească țara cu totul, cît să n'aibă neci chiar cele mai reapăverire mejloace de viață, și nu eră nime segur chiar neci de viață'și, ci pururea cu fiori în oase, că acum acum e perichiu de a'și pierde viața ori de sabiea dușmanului, ori den lipsa mejloacelor; judecînd aceste împregiurări, aflăm că Dosoteiu, mitropolitul moldav, carele a produs în asemeni împregiurări cărți așa numeroase, a fost un bărbat nu numai învățat, dar ' și lucrățiv și neadormit, carele chiar și în viața sa fugrie și nesegură a lucrat pentru turmă în credința păstorinței lui; căce, care dentre capii bisericei noastre a produs atîta și a făptuit pentru biserica sa, chiar de a și avut toată securătatea și toate mejloacele cerute neapăravăi, tîmplătura bisericei nu mai cunoasce pre altul! p. 323

Pe la 1686 ocupară Polonii cu Sobięchi Moldavia. Mitropolitul Dosoteiu și cu unii boiari mai aleși, ca să scape Iașii de prădăciune și arzăciune, ieșiră întrun tîmpinăciune. Vezînd însă că tot nu vor putē fi securi, se ruga mitropolitul Dosoteiu să poată trece în Polonia pînă la închieieciunea păcii. El duse cu sine în Polonia toate scrisorile prețioase și toate odoarele mitropoliei, între carile se află și scrisoarea adunîntel patriarcale constantiniane dela 1427, prencaren se nălta mitropoliea suceveană la rang de patriarcat, asemenea cu Ohridul și Ciprul, ca să nu fie supusă nimērul; el duse acestea cu scop ca să le scape de periciune; însă tîmpul închieieciunii păcii se amînă mai mulți ani; mitropolitul Dosoteiu se bolnăvî, chieamă la sine unii boiari poloni și făcū cunsemnăciunea scrisorilor și odoarelor ce se află la dînsul, carea se subscrise și de cătră acela, ca așa, repausînd el, să se sciă ce lucruri aū rēmas și, așezîndu-se turburăciunile, să se retrimată earăș mitropoliei moldave. Mitropolitul repausa; lucrurile rēmasse acolo. Domnii moldavi trimeseră după aceea de multe ori la gubernul polon, însă ei încurcară lucrul pururea și l amînără fără să mai deă cevă'napoi. Despre zisele lucruri se spune că se află la mitropoliea moldavă o cunsemnăciune deplină. Așa se pierdū originalul scrisorii adunîntei patriarcale constantiniane den 1427, prencare s'a nălțat mitropoliea moldavă la rang de patriarcat neatîrnat.

16. Mihaiu Haliciu, nobil de Caransebeș

Despre Haliciū scim că pe la anul 1674 a fost teolog la Basilica, cetatea Elveției, în care an a făcut un vers în limba romînă în onoarea înăugurăciunii doftoriale a lui Paris Papai carele și făcuse rigoroasele de doftorie atunci. Mihaiu Hăliciu este cel înfiu carele a făcut în limba romînă versuri după mēsură esametră și pentametră greacă-latină. Viersul lui îl vom reproduce mai jos den cuvînt în cuvînt.

17. Niculaiu Costin, logofet

Niculaiu Costin este fiul lui Miron Costin logofetul; și-a făcut cursul învețătorelor în universitatea den Cracovia pînă cătră anul

1685. Venind în anul acesta în patrie'și, se făcù logofèt al 3-le la 1686. Talintele și nalta'i învățatură îi însemnă locul întilu între boiarii țării. De aceea ' i se asemnă de soție Ileana, fiica lui Duca, fostului domn moldav. La 1692 plecâ la Constantinieana ca să se cunune cu aleasa'și mireasă; însă abiă ajunse pînă la Barlad și, pecînd se omorî tată-său la Roman, fù și el prins, adus la Iași și închis. De aici liberat cu frații săi sub chizășie, crezîndu-se nesegur, merse la cetatea Neamțului ocupată pe atunci de Poloni. Murind curînd Constantin Cantemir, merse la mormintăciune'i. Apoi merse la Constantin Brîncoveanu, principele Romîniei.

22. Alesandru Amiras

A trădus în limba greacă nisce anale moldave scrise den un autor renumit, despre ani 1662-1733. Astă traducăciune se făcù den mîndatul domnului moldav Gregoria Ghica, la 1733.

23. Ion Cogălniceanu

A fost fiul lui Vasiliu Cogălniceanu, căpitan **de** ținutul Iașilor; s'a născut la 10. Optomvre 1730. La 1746, sub domnul moldav Ion Mavrocordat, se făcù copil de casă la domnul, în care deregătorie rămase și sub Gregoriu Ghica, 1747-1748, și sub Constantin Maurocordat, 1748-1749, sub Mihaiu Răcoviță, 1749-1753, se făcù comis de copil; la 1753-1756 merse cu Constantin Răcoviță la București, și se făcù comis al 2-le; la 1756-1757 se re'ntoarse cu acelaș domn la Iași și se făch vătav de aprozi și mai mare preste oamenii curții domnesci; la 1757-1761 și 1769 -1774 petrecù la Constantinieana cu destronatul domn Constantin Răcoviță; la 1782, sub domnul Alesandru Maurocordat, se făcù stolnic, ear' după aceea se retrase la moșia sa Rîpile, lîngă Fălciu, unde petrecù restul vieței sale pînă la 1795, în care an repausu. El scrise analele Moldaviei dela 1733-1774.

24. Principele Demetriu Cantemir

Se născù la 26. Optomvre 1673. Tată-său Constantin se făcù la 1684 domu Moldaviei, carele trimese pre fiu-său Demetriu la 1687 ostăciiciu la Constantinieana, unde petrecù pînă la 1691 ocupîndu-se cu limba și musica turcească. Asemene petrecù tot la Constantinieana și dela anul 1693, cînd repausă tată-său, pînă la 1710, cînd împăratul rusesc, Petru, dechiera Turcilor răsboiu. Poarta numi pre Demetrie Cantemir domn Moldaviei fără voia lui, promițîndu'i că nu'i va cere marile daruri ce se cereaù dela domnii noi pentru investitură; însă abiă ajunse în Moldavia, și vezirul îndată i răpezi mîndat să trimată darurile investituri și să facă pod preste Dunăre pentru trecerea oștilor turcesci. El se supără foarte de astă necredință și lăcomie turcească, de aceea întră cu împăratul rusesc Petru în trătăciune de legămînt ca să se scape de Turci. Dar ' spediiciunea lui Petru la Prut în Moldavia eși foarte reu; oastea rusească fù nemicită de Turci în 21-24 Iuniu 1711. Demetriu Cantemir se trase în Rusia cu

oastea rusească, unde primi titlul de principe al imperiului rusesc, și căpătă Hârcovul în Ucraina de proprietate, unde petrecu mai bine de un an, ocupîndu-se cu literatura. După aceea merse la Petrina (Petersburg), unde.

Notă. Aice se finesce manuscriptul scris de însăși mîna autorului, cam în anul 1856, și legat în pătrat. Tomul al 3-le și al 4-le (p.1 și 2) al Lepturariului, tipărit la Vieana în 1862, 1864 și 1865, se poate privi ca întregire și continuare a acestui curs de literatură. Despre viața autorilor de mai sus și activitatea lor literară sîntem astăzi mult mai bine informați.

OPERA LUI ARON PUMNUL

(Listă întocmită de către Ilie Luceac, redactată și completată de către dr. Alexandrina Cernov)

1. *Literele corespunzătoare firei limbei rumânești și încă ceva*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1845: nr. 42, 15 oct., p. 337-339; nr. 43, 22 oct., p. 341-345; nr. 44, 29 oct., p. 353-356; nr. 46, 12 nov., p. 369-370; nr. 47, 19 nov., p. 378-380; nr. 48, 26 nov., p. 384-386.

2. *Filosofia preste tot* (manuscris), 1847, Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aron Pumnul, doc. 10, f. 1-8.

3. [Planul analitic al prelegerilor de filosofie], 1847, în Miskolczy Ambrus, *Aron Pumnul, dascăl spiritual al tânărului Eminescu (Cefel de filosofie a predat la Blaj)*, în *Europa. Balcanica-Danubiana-Carpathica. I. Annales. Cultura-Historia-Philologia*, Budapesta, 1993, p. 220-232.

4. *Proclamația pentru convocarea adunării din Dumineca Tomei* (1848), în Victor Chereșeșiu, *Adunarea națională de la Blaj. ,3-5 (15-17) mai 1848. Începuturile și alcătuirea programului Revoluției din 1848 din Transilvania*, Editura Politică, București, 1966, p. 218-220.

5. *Viața naciunei rumâne, dulceața limbei și a simțământelor ei*, în *Învățătorul poporului*, an I, 1848: nr. II, 19 mai, p. 7-8; nr. III, 26 inai, p. 9-10; nr. IX, 7 iulie, p. 33-36; nr. XI, 21 iulie, p. 41-42. Reprodus, fragmentar, și în *Gândirea pedagogică a generației de la 1848*. Studiu introductiv și texte alese de A. Manolache, Gh. T. Dumitrescu, Gh. Pârnuță, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968, p. 265-266.

6. *Mulțămită către rumânii din Districtul Făgărașului*, în *Bucovina*, an I, nr. 6, 12 nov. 1848, p. 116.

7. *Neatârhnarea limbei rumânești în dezvoltarea sa și în modul de a o scrie*, în *Bucovina*, an ' I, 1848: nr. 6, 12 nov., p. 27-29; nr. 7, 19 nov., p. 32-33; nr. 9, 26 nov., p. 42-43; nr. 10, 3 dec., p. 46-47; nr. 14, 10 dec., p. 61-62; nr. 15, 17 dec., p. 65-66; nr. 17, 24 dec., p. 73-75; nr. 18, 30 dec., p. 77-79; an II, 1849: nr. 19, 7 ian., p. 81-84; nr. 21, 21 ian., p. 89-91; nr. 28, 7 febr., p. 94-96; nr. 29, 3 mart., p. 98. Reprodus în I. G. Sbiera, *Aron Pumnul. Voci . asupra vieții și înșămătății lui, dimpreună cu documintele relative la înființarea catedrei de limba și literatura românească la Gimnaziul Superior din Cemăuț, precum și scrierile lui mărunte și fragmentare, publicate de D-rul ~, profesor î.-r. la Universitatea din Cemăuț, membru al Academiei Române din București, membra onorariu sau fundătoriu al mai multor soțietăți literare etc.* Cu spesele acordate din Fundăciunea Pumnuleană de către Soțietatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Cu portretul lui Pumnul, Editura Soțietății, Cemăuț; 1889, p. 192-233.

8. *Firea limbei rumânești*, 1849, în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 128-135.
9. *Epistola unui deputat român către un conașturalist al său (ca răspuns)*, în *Bucovina*, an II, nr. 7, 25 mart. 1849, p. 40-41. Semnat: „După care sînt al Măriei Tale estimătoriu... i...”.
10. Îndreptare, în *Suplement la gazeta românească*, nr. 40, 25 nov. 1849, p. 249-250. Semnat: „Un membru al deputăciunei române”.
11. *Trebuința apărării austriacilor în Moldova*, în *Bucovina*, an II, nr. 40, 25 nov. 1849, p. 245-247; nr. 41, 2 dec. 1849, p. 253-256. Nesemnat.
12. *Despre agitațiuni*, în *Bucovina*, an II, nr. 40, 25 nov. 1849, p. 248; nr. 41, 2 dec. 1849, p. 253. Continuare în *Suplement la gazeta românească*; nr. 40, 25 nov. 1849, p. I. Semnat: „Un român transilvan”.
13. *Convorbire între un tată și între fiul lui asupra limbei și literelor românești*, în *Bucovina*, an III, nr. 10, 16 ian. 1850, p. 45-60; în broșură, la Tipografia lui R. Eckhardt și fiu, Cernăuți, 1850. Reprodus și în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 327-357.
14. *Frăgmințe den literatura românească*, în *Bucovina*, an III, nr. 25, 19 mart. 1850, p. 49. Reprodus în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 234.
15. *Binescriința limbei românești cu litere romane*, în: Vasiliu Ianoviciu, *Gramateca limbi românești pentru întâia și a doua clasă a școalelor poporene*, compusă de ~, Viana, 1851, p. 212-236; reprodus în *Gramateca limbei românești pentru a tri'a clasă a școalelor poporene*, compusă de ~, Viana, 1851, p. 212-236; reprodus în *Gramateca limbei româneștipenira a patra clasă a școalelor poporene*, compusă de Viana, 1863, p. 192-212. Republicații în G. Sbiera, *op. cit.*, p. 245-253.
16. *Formăciunea cuvintelor rumân ești*, în *înșămănătatea și împărțiciunea formăciunii cuvintelor*: 1856-1859, în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 254-270.
17. *Curs de literatură românească*, 1856, în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 270-326.
18. *Cumput public și strămutăciune de primirea banilor dăruiei Bibliotecei învățăceilor rumâm den Cernăuți*, în *Cunsemnăciunariul venitului, cheltuielilor și al avutului Bibliotecei învățăceilor rumâni gimnaziali cernăuțeni*, 1858, reprodus de Aurel Vasiliu, *Bucovina în viața și opera lui Mihai Eminescu*, din volumul *Eminescu și Bucovina*, Editura „Mitropolitul Silvestru”, Cernăuți, 1943, p. 245.
19. *Apel pentru copierea „Foi pentru minte, inimă și literatură”*, (1860), reprodus de Aurel Vasiliu, în *Bucovina în viața și opera lui Eminescu*, din vol. *Eminescu și Bucovina*, ed. cit., p. 226-228.
20. *Filosofia poporală*, [înainte de 1861], în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 383-384.
21. *Lepturariu rumânesc cules den scriptori rumâni* pren

Comisiunea denumită de către Naltul Ministeriu al învățământului, aşăzat spre folosânța învățăceilor den clasa I și II a gimnaziului de jos de Arune Pumnul, profesoriu de limba și literatura rumână la Gimnaziul Plinariu den Cernăuți. Tomul I. Pe cheltuială Fondusului Religionar G.-O. al Bucovinei. La C.-R. Edătură a Cărților Scolastice, Viana, 1862.

22. *Lepturariu rumânesc cules den scriptori rumâni* pren Comisiunea denumită de către Naltul Ministeriu al învățământului, aşăzat spre folosânța învățăceilor den clasa V și VI a gimnaziului de sus de Arune Pumnul, profesoriu de limba și literatura rumână în Gimnaziul Plinariu den Cernăuți. Tomul III. Pe cheltuială Fondusului Religionar G.-O. a Bucovinei. La C.-R. Edătură a Cărților Scolastice, Viana, 1862.

23. *Lepturariu rumânesc cules den scriptori rumâni* pren Comisiunea denumită de către Naltul Ministeriu al învățământului, aşăzat spre folosânța învățăceilor den clasa III a gimnaziului de jos de Arune Pumnul, profesoriu de limba și literatura rumână la Gimnaziul Plinariu den Cernăuți. Tomul II, Partea I. Pe cheltuială Fondusului Religionar G.-O. a Bucovinei La C.-R. Edătură a Cărților Scolastice, Viana, 1863.

24. *Lepturariu rumânesc cules den scriptori rumâni* pren Comisiunea denumită de către Naltul Ministeriu al învățământului, aşăzat spre folosânța învățăceilor den clasa IV a gimnaziului de jos de Arune Pumnul, profesoriu de limba și literatura rumână la Gimnaziul Pli-nariu den Cernăuți. Tomul II, Partea 2. La C.-R. Edătură a Cărților Scolastice, Viana, 1863.

25. *Lepturariu rumânesc cules den scriptori rumâni* pren Comisiunea denumită de către Naltul Ministeriu al învățământului, aşăzat spre folosânța învățăceilor den clasa VII a gimnaziului de sus de Arune Pumnul, profesoriu de limba și literatura rumână în, . Gimnaziul Plinariu den Cernăuți, Tomul IV, Partea 1. Pe cheltuială Fondusului Religionar G.-O. a Bucovinei. La C.-R. Edătură a Cărților Scolastice, Viana, 1864.

26. *Grammatik der rumänischen Sprache fur Mittelschulen*, von Aron Pumnul, k.-k. Profesor der rumänischen Sprache und Literator am Czernowitzer Obergymnasium, Wien. Im k.-k. Schuibucher Verlage, 1864. [*Gramatica limbii române pentru școlile medii*, de Aron Pumnul, profesor cezaro-crăiesc de limba și literatura română la Gimnaziul Superior din Cernăuți, Viana. La Editura Cezaro-Regească de Cărți Școlare, 1864.]

27. *Privire răpede preste două sute șezzeci și șapte den proprietățile așa numite Moșiile Mănăstirești, den carile s-a format mărșul FUND RELEGIUNARIU al Biserică dreptcredincioase răsăritene den Bucovina*, făcută după adevărînțe autentice sau urice pren

ARUN PUMNUL, profesoriu de limba și literatura rumână la Gimnaziul Plinariu den Cernăuți. Edătură D-lui Rudolf Eckhardt, Cernăuți, 1865.

28. *Lepturariu rumânesc cules, den scriptori rumâni* pren Comisiunea denumită de cătră, Naltul Ministeriu al învățământului, așăzat spre folosânța învățăceilor den clasa VIII a gimnaziului de sus de Arune Pumnul, profesoriu de limba și' literatura rumână în Gimnaziul Plinariu den Cernăuți, tomul IV, partea 2. Cu cheltuiala Fondului Religiunariu al Bisericei dreptcredincioase răsăritene den Bucovina. La C. R. Editură a Cărților Scolastice, Viena, 1865.

29. *Necrolog* [Porfiriu Dimitroviță], în *Foaia Soțietății...*, an I, nr. 6, 1 iun. 1865, p. 148-150. Nesemnăat.

30. *Încă ceva în cauza ortografiei rumâne*, în *Foaia Soțietății pentru Literatura și Cultura Română* în Bucovina, an I, nr. 9, 1 sept. 1865, p. 44-45.

31. *Sumariu den relegiunea creștină*, 1865, în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 370-383.

32. *Constituțiunea sau așăzământul bisericii românești*, 1865, în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 235-244.

33. *Foarma den afară a poeziei române*, 1865, în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 357-363.

34. *Stilistica afacerilor den viața practică și Poetica rumână, menite pentru învățăceii din clasa a IV-a gimnazială și den scoalele reale*, Cernăuți, 1865, în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 364-365.

35. A. Pumnul's *Grammatik der rumänischen Sprache fur Mittelschulen*. Neu bearbeitet von D. Isopescul, Direktor der k.-k. Lehrer und Lehrerinnen Bildungsanstalt in Czernowitz, Czernowitz, 1882. Heinrich Pardini, k.-k. Universitäts Buchhandlung. [*Gramatica limbii române pentru școlile medii*, de Aron Pumnul. Nou-prelucrată de D. Isopescul, director al Institutului Pedagogic Cezaro-Regesc pentru învățători și învățătoare din Cernăuți, Cernăuți, 1882. Heinrich Pardini, Librăria Cezaro-Regesc a Universității.]

SCRISORILE RĂMASE DE LA ARON PUMNUL

I. Către familie și prieteni

1. „*Am fost la înmormântarea vrednicului de nemuritoare aducere-aminte bărbat, Romanțai*” (Viena, 10 oct. 1844; către Ioane Groze; Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aron Pumnul, doc. 6, p. 1-4).

2. „*Așa fac oamenii cari vreu să prindă iepurii cu fuga*”, Viena, 15 ian. 1845; către Iacob Bologa; Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aron Pumnul, doc. 5, p. 1-14.

3. „*Chepeneagul în deșert și-l ia omul după ploaie, căci tot e plouat*”, Viena, 18 ian. 1845; către tatăl său; Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aron Pumnul, doc. 1, p. 1-2.

4. „*Ia sama, amice, să nu te strice la pânțece ebraica!*”, Viena, 18 febr. 1845; destinatar necunoscut; Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aron Pumnul, doc. 9, p. 1-4.

5. „*În Dogmatică ne învață că Dumnezeu mai mult nu face minuni, nefiind de lipsă*”, Viena, 19 febr. 1845; către Ioan Papp; Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aroa Pumnul, doc. 9, p. 5-8.

6. „*Legerea epistolei D. Tale mă făcu părtaș nenorocirilor ce avuși*”, Viena, fără dată; destinatar necunoscut; Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aron Pumnul, doc. 1, p. 3-4.

7. „*Omenie și cuvinte dulci să aveți cătră fiecare*”, Viena, 24 mart. 1845; către Sofronie Moga; Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aron Pumnul, doc. 1, p. 4-10.

8. „*Am căpătat cartea cu care ați binevoit a mă onora*”, Viena, fără dată; destinatar necunoscut; Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aron Pumnul, doc. 2, p. 1-10.

9. „*Eu știu că oamenii se ocupă sau cu lucrări cu mâna, sau cu lucrări cu mintea*”, Viena, fără dată; către Ioan Papp, Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aron Pumnul, doc. 3, p. 1-2.

10. „*Cu mare nerăbdare știu că ai așteptat scrisoare până acum*”, Viena, fără dată; către Ioan Papp; Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aron Pumnul, doc. 4, p. 1-9.

11. „*Nu cred că în Camerele din Paris se lucra cu mai mare înfocare*”, Viena, 1846; destinatar necunoscut; Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aron Pumnul, doc. 7, p. 32.

12. „*O inimă învăpăiată bate neîncetat-în depărtare de dor*, Viena, Ură dată; destinatar necunoscut; Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Dosar Aron Pumnul, doc. 8, p. 1-40.

II. Către George Barițiu

13. „În vacanțiunea trecută nu putui veni la Coroana den cauză cuvenințioasă, cu toate că tare doream”, Blaj, 15 oct. 1847; Biblioteca Academiei Române, București, mss. 1004, fila 179; tipărită de Florian Stănculescu, sub titlul *Trei scrisori de la A. Pumnul*, în *Societatea de mâine*, an 18, nr. 2-3, iun.-sept. 1941, p. 56.

14. „*Asupra gazetei Bucovina s-au poruncit de la guvernul leopolitaniu prevegheare de aproape*”, Cernăuți, 15 febr. 1849; Biblioteca Academiei Române, București, mss. 1004, fila 236; tipărită de Florian Stănculescu, sub titlul *Trei scrisori de la A. Pumnul* în *Societatea de mâine*, an 18, nr. 2-3, iun.-sept. 1941, p. 56.

III. Către Timotei Cipariu

15. „*Sănătate și putere pentru edarea gramaticiei, a vorbariului așteptat cu mare sete și a altor opere învățate române*”, Cernăuți, 4 febr 1854; Arhivele1 Statului, Cluj-Napoca, Fond Blaj, Arhiva Cipariu, mss. 2092; tipărită. în Timotei Cipariu, *Correspondență primită*. Ediție de Liviu Botezan, Ioana Botezan și Ileana CuiBUS. Cuvânt înainte de acad. prof. Ștefan Pascu, Editura Academiei Române, București, 1992, p. 523-524).

16. „*Am însărcinat pre toți învățăceii mei, carii se duc pe Paște acasă, ca să cerce pe la toți preuții și bisericele și pre tot locul, unde ar afla catehismul varlaamian, să-l aducă*”, Cernăuți, 6 apr. 1857, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Blaj, Arh. Cipariu, mss. 2093; tipărită în Timotei Cipariu, *op. cit.*, p. 524-525.

17. „*Ar fi păcat naintea lui Dumnezeu și rușine naintea oamenilor să nu se tipărească astă carte prețioasă*”, Cernăuți, 7 apr. 1857; Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Blaj, Arii. Cipariu, mss. 2094.

18. „*Nu se poate spune cât folosește o asemenea bibliotecă în privința dezvoltăciunii literăturei și simțului național*”, Cernăuți, 22 aug. 1857; Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Blaj, Arh. Cipariu, mss. 2095, tipărită în Timotei Cipariu, *op. cit.*, p. 525-526.

IV. Către familia Hurmuzaki

19. „*Trecerea mea la ortodoxie are să se judece după prescisele ce se află în Bucovina*”, Cernăuți, 11 febr. 1855; către Doxache Hurmuzachi; Arhivele Naționale, București, Fond Hurmuzachi, Dosar 45, filele 19-20.

20. „*Provinția Bucovina, comuna noastră mamă pământească, era, până la anul 1849, lipsită de toată dezvoltăciunea și cultura națională*” (Cernăuți, fără dată: circa 1857-1860; către familia Hurmuzachi, la Cemauca; Arhivele Naționale, București, Fond Hurmuzachi, Dosar 18, f. 8-11.

21. „*Vă sărutăm mânele cu pietate!*”, Cernăuți, 1 ian. 1865; Arhivele Naționale, București, Fond Hurmuzachi, Dosar 100, f. 48-49.

V. Către Iraclie Porumbescu

22. „*In loc de mămuca și tătuca era acum Pumnul și Pumna*”, Cernăuți, 28 oct. 1858; tipărită de Leonida Bodnărescu, sub titlul *Scrisoare inedită a lui Aron Pumnul*, în *Junimea literară*; an XII, nr. 10-11, oct.-nov. 1923, p. 308-312; republicată de Petru Rezuș, în micromonografia *Aron Pumnul*. Tipărită cu binecuvântarea Î. P. S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994, p. 48-50.

23. „*De nu cumva în cartea ursitei stă scris ca amărâta noastră națiune în Bucovina să rămână sclavă altora!*”, (fără dată; publicată inițial de Leonida Bodnărescu, în *Anuarul I al... Gimnaziului Î. R. de Stat din Cernăuți, 1910-1911*, Rădăuți, 1912; retipărită în *Convorbiri literare*, an 53, nr. 10-11, oct.-nov. 1921, p. 774-776; retipărită, sub formă facsimilată, în *Junimea literară*, 1923, nr. 10-11).

VI. Către V. A. Urechia

24. „*Știrea despre înființarea Universității ieșiane am salutat-o cu cel mai viu sămțământ de bucurie*”, Cernăuți, 1 sept. 1860; Biblioteca Academiei Române, Fond Aron Pumnul, mss. S 48(1) / DCCLXIII.

25. „*Cu scopul acesta am adunat bucățile cele mai potrivite, mai morale, mai națiunale, mai învățătive den toți scriitorii rumâni*”, Cernăuți, 7 apr. 1862; Biblioteca Academiei Române, București, Fond Aron Pumnul, mss. S 48(2) / DCCLXIII.

26. „*Dar literatura rumână scolastică se poate dezvolta neîmpiedicat numai atunci când va fi în toate provinciile locuite de rumâni numai una și aceeași ortografie latino-rumână*”, Cernăuți, 22 sept. 1865; tipărită în *Ateneul român*, an I, 1866, p. 54-60.

VII. Către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Moldova

27. „*Aici, în Bucovina, îmbla mulți nechemați după profesură limbei și a literature rumâne*”, Cernăuți, 1 sept. 1860; Arhivele Naționale, București, Fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova, Dosar 164/1860, voi. 111, f. 72-74; publicată de Toma G. Bulat, sub titlul *Aron Pumnul, candidat la Universitatea din Iași*, în *Neamul românesc literar*, an III, nr. 11, 1911, p. 170-174.

VIII. Către Vasile Ianovici

28. „*Îmi place a crede că Domnia Voastră încă veți aproba cartea*”, Cernăuți, 4 mart. 1862; publicată de I. G. Sbiera, în *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însemnătății lui...*, Ed. Soțietății, Cernăuți, 1889, p. 365-370.

IX. Către Athanasie Șandor

29. „*Ar fi bine să ne înțelegem ca să propunem limba rumână la tinerii de pren gimnaziu pretutindenea într-o formă*”, Cernăuți, 15 iul. 1859; Biblioteca Academiei Române, București, mss. 1015, fila 132; tipărită de Florian Stănculescu, sub titlul *Trei scrisori de la A. Pumnul*, în *Societatea de mâine*, an 18, nr. 2-3, iun.-sept. 1941, p. 56.

30. „*O boală îndelungată, de mai mulți ani, m-a împiedicat și reținut de la împliniciunea propusului*”, Cernăuți, 22 apr. 1862; Biblioteca Academiei Române, București, mss. 1015, f. 135-137; tipărită de Vasile Pârvan, în *Luceafărul*, an II, 1903, nr. 19, p. 309-310.

X. Către Paul Bănuț

31. „*Doftorii și doftoriile mi-au înghițit și îmi înghit încă tot ce am, cât am rămas la sapa de lemn*”, Cernăuți, 23 mart. 1863; tipărită - de către A. P. Bănuț, fiul lui Paul Bănuț, aidoma următoarelor șase scrisori, sub genericul *De la cei ce nu mai sunt. Scrisori de-ale lui Aron Pumnul* - în *Luceafărul*, an I, nr.1, 1 iul. 1902, p. 9; retipărită în, A. P. Bănuț, *Oameni de ispravă*, Editura Tipografiei „Dacia Traiană”, S. A., Sibiu, 1939, p. 7-8).

32. „*Mă aflu încă tot bolnav, așa cât neci poț îmbla la școală, neci lucra ceva mai serios*”, Cernăuți, 15 oct. 1863; tipărită în *Luceafărul*, an I, nr.1, 1 iul, 1902, p. 10; retipărită în A. P. Bănuț, *op. cit.*, p. 9-10.

33. „*Eu mă aflu foarte bolnav! Dea Dumnezeu să fiu încă în viață măcar câțiva ani; nu pentru mine, ci pentru voi!*”, Cernăuți, 1864; tipărită în: *Luceafărul*, an I, nr. 1, 1 iul. 1902, p. 10; retipărită în A. P. Bănuț, *op. cit.*, p. 10.

34. „*Eu sînt încă tot bolnav de moarte și nu știu până când voi mai trăi*” (Cernăuți, 18 aug. , 1864; tipărită în *Luceafărul*, an I; nr. 2, 15., iul. 1902, p. 7-10; continuată în ,nr, 3, 1 aug.1902, p. 44; retipărită în A. P. Bănuț, *op. cit.*, p. 11-24).

35. „*Ți-am însemnat datul și nr. ministerial pentru ca, la tâmplare să nu mai fiu în viață la anul viitoriu, să știi însuți unde să mergi să-ți câștigi stipendiul și mai departe*”, (Cernăuți, 23 sept. 1864; tipărită în *Luceafărul*, an I, nr: 4, 15 aug. 1902, p. 62-63; retipărită în A. P. Bănuț, *op. cit.*, p. 24-26.

36. „*Ba încă îmi voi pune capu-n pietri ca să pot îndupleca pe ministeriu să întemeieze cinci stipendie*”, Cernăuți, 23 iun. 1865; tipărită în *Luceafărul*, an I, nr. 5, 1 sept. 1902, p. 78-79; retipărită în A. P. Bănuț, *op. cit.*, p. 27-28.

37. „*Îmi sângerează inima că nu pot fi între rumânașii făgărășeni și cohălmeni*”, Cernăuți, 1865; tipărită în *Luceafărul*, an I, nr. 7, 1 oct. 1902. p. 105-106; continuată în nr 8, 15 oct. 1902, p. 126; retipărită în A. P. Bănuț, *op. cit.*, p. 28-38.

38. „Acum mă grăbesc să-mi fac răfuiala mai înainte de ce m-aş duce de pe acest pământ”, Cernăuţi, 24 febr. 1865; Biblioteca Academiei Române, Bucureşti, mss. S 70 (1) /DCCCXXIII.

39. „Oamenii, noştri se închină cu toţii la bani mai cumplit decât jidovii!”, Cernăuţi, 18 iul. 1865; Biblioteca Academiei Române, Bucureşti, mss. S 70 (2) / DCCCXXIII.

REFERINȚE CRITICE ȘI BIBLIOGRAFICE DESPRE ARON PUMNUL (în ordine cronologică)

1865

1. P[aul] Paicu, *Scurtă privire asupra gramaticii lui A. Pumnul*, în *Foaia Soțietății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina*, an I, nr. 1-2-3, 1 mart. 1865, p. 50-51.

2. O[reste] R[eni], *Privire răpede...*, în *Foaia Soțietății...*, an I, nr. 7, 1 iul. 1865, p. 178-180.

1866

1. *Lăcrimioarele învățăceilor gimnăasiaști den Cernăuți la mormântul prea iubitului lor profesoriu Arune Pumnul, răpăusat într-a 12/24 ianuaru 1866*. Cu tipariul lui Rudolf Echartd, Cernăuți, 1866. O ediție anastatică a acestei broșuri a apărut în Colecția „Biblioteca Miorița”, Câmpulung - Bucovina, f. a. (probabil în anul 2000).

2. Vasile Bumbac, *O lacrimă*, în *Concordia*, an VII, nr. 2, 29 ian. 1866, p. 22.

3. ***, *Cătră cititorii noștri*, în *Foaia Soțietății...*, an II, nr. 2, 1 febr. 1866, p. 33-35. Reprodus, sub titlul *Anunțarea morții*, în I. G. Sbiera, *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și însămnătății lui...*, Editura Soțietății, Cemăuți, 1889, p. 1-2. Al. Hurmuzachi, *Arune Pumnul, profesor de limba și lit[eratura] română la G[imnaziul] S[uperior] din Cernăuți*, în *Foaia Soțietății...*, an II, nr. 4, 1 febr. 1866, p. 36-48. Reprodus de I. G. Sbiera, sub titlul *Arune Pumnul*, în *op. cit.*, p. 3-10.

4. Mihail Călinovschi, *Drept credincioșilor creștini. Cuvânt ținut în biserica catedrală la înmormântarea profesorului A. Pumnul*, în *Foaia Soțietății...*, an II, nr. 2, 1 febr. 1866, p. 48-55. Reprodus, sub titlul *Cuvânt funebral de M. Călinescu*, ținut în biserica catedrală în 15/ 27 ianuaru 1866, în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 10-16.

5. Alexandru Hurmuzachi, *Fraților, fraților întristați! Cuvântare rostită la mormânful lui Arune Pumnul în 15/27 ianuaru 1866 de d-1 ~*, în *Foaia Soțietății...*, an II, nr. 2, 1 febr. 1866, p. 55-58. Reprodus, cu neglijențe de editare, în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 16-19.

6. Alesandru Pleșca, *Jalnicilor compatrioți! Discursul ținut la mormântul lui Arun Pumnul în 15/27 ianuaru 1866 de ~, preut în Iacobenii*, în *Foaia Soțietății...*, an II, nr. 2, 1 febr. 1866, p. 59-60. Reprodus, sub titlul *Discurs de Alesandru Pleșca*, ținut la mormânt în 15/27 ianuaru 1866, în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 19-20.

7. Alexandru Hurmuzachi, *Cuvânt ținut de Ilustritatea sa, Domnul căpitan al țării, Eudoxiu, cavalier de Hurmuzachi*, în ședința a XIII-a a Dietei Bucovinei, în 29 ianuaru 1866, în *Foaia Soțietății...*, an II, nr. 2,

1 febr. 1866, p. 60-62. Reprodus de I. G. Sbiera, sub titlul *Cuvânt de E. Hurmuzachi*, ținut în dieta țării în 29 ianuarie 1866, în *op. cit.*, p. 20-22.

8. [Ecouri ale morții lui Aron Pumnul în unele publicații], în *Foaia Soțietății...*, an II, nr. 2, 1 febr. 1866, p. 62-64. Reprodus, sub titlul *Răsunete din foile contimporene (1866)*, în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 22-23.

9. Ioane Groze, *Cine a fost Arone Pumnul?*, în *Gazeta Transilvaniei*, an XXIX, nr. 9, 1/14 febr. 1866, p. 1.

10. Al. Hurmuzachi, *La moartea lui Aron Pumnul*, în *Foaia Soțietății...*, an II, nr. 2, 1 febr. 1866, p. 34. Idem, *Sărbarea memoriei lui Pumnul de la țară*, în *Foaia Soțietății...*, an II, nr. 4, 1 apr. 1866, p. 139-145. Reprodus de I. G. Sbiera, în *op. cit.*, cu titlul ușor schimbat, - *Sărbarea memoriei lui Pumnul la țară*, p. 23-28.

11. Gheorghe Hurmuzachi, *Arune Pumnul*, în *Foaia Soțietății...*, an II, nr. 2, 1 febr. 1866, p. 36-48.

12. Iosif Vulcan, *Aron Pumnul*, în *Familia*, an II, nr. 15, 25 mai/6 iun. 1866, p. 169-170.

13. V. A. Urechia, *O scrisoare de la Aron Pumnul*, în *Ateneul român*, an I, 1866, p. 54-60.

1867

1.***, *Monumentul lui A. Pumnul*, în *Foaia Soțietății*, an III, nr. 7-8, iul.-aug. 1867, p. 170-173, reprodus de I. G. Sbiera, în *op. cit.*, p. 29-31, sub titlul *Apel pentru contribuiri la rădica-rea unui monumânt și la înființarea unei fundăciuni în memoria lui Aron Pumnul*.

2. Niculaie Onu, *Trei morminte: al cavalerului Costachi Stamati în Bășărabia, al lui Aron Pumnul în Bucovina și al lui Anastasiu Pariu în România. Discurs rostit de ~, la 17 iun. 1867, cu ocaziunea ținerii ședinței publice a Soțietății de Leptură din Oradia-Mare*, în *Foaia Soțietății...*, an III, nr. 7-8, iul.-aug. 1867, p. 162-170.

1868

1.***, în *memoria lui Arone Pumnul*, în *Albina*, an III, nr. 93, 6/18 sept., 1868, p. 2.

1869

1. Titu Maiorescu, *Observări polemice*, 1869, în *Opere*, vol. I. Ediție, note, variante, indice de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon. 2. Studiu introductiv de Eugen Todoran, Editura Minerva, București, 1978, p. 119-142; *Despre scrierea limbii române*, 1866, reprodus în ed. cit., p. 271-272; *Limba română în jurnalele din Austria*, 1867, reprodus în ed. cit., p. 81-116; *Direcția nouă în poezia și*

proza română, 1872, reprodus în ed. cit., p. 155-156; *Prolog. Compus și rostit de Domnul D. Petrino la deschiderea concertului ce s-a dat în 15/27 ianuarie 1869 la Cernăuți, spre folosul Fundăciunii Pumnulene, în Foaia Soțietății...*, an V, nr. 1-2, ian.-febr. 1869, p. 35-37.

3. Dimitrie Petrino, *Puține cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina*, Tipografia Bucoviecki, Cernăuți, 1869. Iosif Vulcan, Aron Pumnul, în *Panteonul român. Portretele și biografiile celebrităților române*. Tomul I, compus și edat de~. Cu tipariul lui Alexandru Kocsi, Pesta, 1869, p. 61-66. Ediția a II-a, în Iosif Vulcan, *Publicistică*, 2. Ediție îngrijită, note și indice de nume de Lucian Drimba, Editura Minerva, București, 1989.

1870

1.M. Eminescu, *O scriere critică*, în *Albina*, an V, nr. 3, 7/19 ian. 1870, p. 1-3; nr. 4, 9/12 ian. 1870, p. 3-4. Reprodus în M. Eminescu, *Opere, IX. Publicistică, 1870-1877. Albina, Familia, Federațiunea, Convorbiri literare, Curierul de Iași*. Studiu introductiv de Al. Oprea. Cu 68 de reproduceri după manuscrise și publicații, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 79-84.

1871

1.Vasile G. Pop, Aron Pumnul, în *Aurora Bucovinei. Poezii. Cu o privire fugitivă asupra literaturii : române în general, iar în special asupra mișcării literare din acea provincie a Daciei*, București, 1871, p. 145-147.

1875

1.Vasile Gherman Pop, *Conspect asupra literaturii române și literațiilor ei de la început și până astăzi*, în *ordine cronologică*, partea I, București, Tipografia- Greceanu, 1875; partea a II-a, București, Tipografia Națională, 1876. Ediția a II-a: Vasile Gr. Pop, *Conspect asupra literatură române și literațiilor ei de la început și până astăzi*, în *ordine cronologică*. Ediție critică, studiu introductiv și note fie Paul Lăzărescu, Editura Eminescu, București, 1982, p. 225-221.

1878

1.***, *Uricul Fundăciunii Pumnulene*, în *Raportul Comitetului Soțietății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina*, Editura Soțietății, Cernăuți, 1878. p. 28-32. Reprodus și în I. G. Sbiera, op. cit., p. 31-34.

1886

1. Dionisie C. Olinescu, *Date nouă despre Arune Pumnul: Conferință ținută de d-l Ioan Bumbac în Cernăuți*, în *Familia*, an XXII, nr. 14, 6/18 apr. 1886, p. 164.

2. Idem, *Adunarea Asociațiunii din Bucovina. La Cernăuți. Fundația George Popovici. Monumentul lui Aron Pumnul*, în *Familia*, an XXII, 1886, p. 505-506.

1888

1. G. Sion, *Din anul 1848, în Suvenire contimpurane/de ~, membru [al] Academiei Române*. Tipografia Academiei Române, București, 1888, p. 368-370. Reprodus, sub titlul *Sosirea lui A. Pumnul în Bucovina*, în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 83-84.

2. Dionisie C. Olinescu, *Serbarea lui Pumnul în Cernăuți*, în *Familia*, an XXIV, 16 iul. 1888, p. 344-345.

3. ***, în *Gazeta de Transilvania*, an LI, nr. 153, 25 iul. 1888, p. 8. i

4. ***, *Sărbarea din 4/16 iuliu 1888, în amintirea lui Aron Pumnul*, în *Candela*, an VII, nr. 8, 1 aug. 1888, p. 488-493.

5. Vasile Mitrofanovici, *Sănțirea monumentului la mormântul lui Aron Pumnul*, în *Candela*, an VII, nr. 8, 1 aug. 1888, p. 553-556.

6. Iraclie Porumbescu, *Cum a venit Pumnul în Bucovina*, în *Gazeta de Transilvania*, an LI, nr. 167, 29 oct. 1888. Reprodus și în I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 78-82, apoi reluat, sub titlul *Cum a venit Aron Pumnul în Bucovina*, în Iraclie Porumbescu, *Amintiri*. Ediție îngrijită de Ion Ștefan, Editura Gorjan, Colecția „Muncă și Lumină”, nr. 7023, București, 1943, p. 224-233.

1889

1. Ion al lui G. Sbiera, *Aron Pumnul. Voci asupra vieții și îhsămnătății lui, dimpreună cu documintele relative la înființarea catedrei de limba și literatură românească la Gimnaziul Superior din Cernăuț, precum și scrierile lui mărunte și fragmentare, publicate de d-ul profesor î.-r la Universitatea din Cernăuți, membru al Academiei Române din București, membru onorariu sau fondătoriu al mai multor societăți literare etc.* Cu spesele acordate din Fundăciunea Pumnuleană de către Soțietatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Cu portretul lui Pumnul, Editura Soțietății, Cernăuț, 1889, 392 p.

2. Aurel C. Domșa, *Aron Pumnul*, în *Familia*, an XXV, nr. 29, 16/28 iul. 1889, p. 337-339; nr. 30, 23 iul./4 aug. 1889, p. 349-351. O. Lugoșianu, *Aron Pumnul*, în *Revista nouă*, an II, nr. 8, aug. 1889, p. 2.

4. ***, *Aron Pumnul*, în *Familia*, an XXV, nr. 37, 10/22 sept. 1889, p. 44.

1891

1.Constantin Morariu, *Aron Pumnul (1818-1866)*, în *Rumänische Revue* (Viena), nr. 7, iul. 1891, p. 409-417.

1893

2.Vasile Moldovan, *Memorii din 1848-49*, ediția I [Prefață de Traian H. Pop], Tipografia A. Mureșianu, Brașov, 1895, passim. Dionisie C. Olinescu, *Arune Pumnul*, în *Țara* (Cernăuți), an I, nr. 1, apr. 1893, p. 1.

1902

1. A.P. Bănuț, *De la cei ce nu mai sunt. Scrisori de-ale lui Aron Pumnul*, în *Luceafărul*, an I, nr. 1, 1 iul. 1902, p. 9-10; nr. 2, 15 iul. 1902, p. 7-10; nr. 3, 1 aug. 1902, p. 44; nr. 4, 15 aug. 1902, p. 62-63; nr. 5, 1 sept. 1902, p. 78-79; nr. 6, 7 oct. 1902, p. 105-106; nr. 8, 15 oct. 1902, p. 126; retipărite în A. P. Bănuț, *Oameni de ispravă*, Editura Tipografiei „Dacia Traiană”, S. A., Sibiu, 1939, p. 7-38.

1903

1.Vasile Pârvan, *Pagini din trecut. De La Aron Pumnul*, în *Luceafărul*, an II, nr. 19, 1903, p. 309-310.

1904

1. I. G. Sbiera, *Aron Pumnul*, în *Enciclopedia română*. Publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român de Dr. C. Diaconovich. Tomul III, Kemet-Zymotic. (Cuprinde 18.819 articole, cu 2 harțe, 2 adnexe și cu 16 ilustrațiuni în text). Editura și tipariul lui W. Krafft, Sibiu, 1904, p. 695-696.

1908

1.Dr. Ioan Rațiu, *Aron Pumnul*, în *Dascălii noștri. Scurtenotițe din viața și activitatea lor literară, 1754-1848*, Balázsfalva-Blaj, 1908, p. 102-104.

1909

1.Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea. De la 1821 înainte în legătură cu dezvoltarea culturală a neamului*, de ~, Editura Tipografiei „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1909, p. 340.

1910

1.Gh. Adamescu, *Aron Pumnul*, în *Istoria literaturii române pentru școalele normale de învățători și învățătoare, conform programului din*

1910 (ed. a II-a, 1914; ed. a III-a, Institutul de Arte Grafice „Flacăra”, București, 1915, p. 155; ed. a IV-a, 1920; ed. a V-a, 1922; ed. a VI-a, 1924).

2. T. Gîrlă, *Casa lui Aron Pumnul*, în *Neamul românesc literar*, an II, nr. 13, 28 mart. 1910, p. 203-207.

1911

1. Leonidas Bodnărescul, *1850-1910. 60 de ani de scriere cu litere latine. O pagină întru amintirea lui Aron Pumnul*, Editura Blondowski, Rădăuți, 1911.

2. Toma G. Bulat, *Aron Pumnul, candidat la Universitatea din Iași*, în *Neamul românesc literar*, an III, nr. 11, 29 mart. 1911, p. 170-174.

1914

1. Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tractat istoric. Despre evoluțiunea studiului gramaticii limbei române de la 1757 până astăzi*, Iași, 1914, p. 221-225.

1923

1. Leonida Bodnărescu, *Scrisoare inedită a lui Aron Pumnul*, în *Junimea literară*, an XII, nr. 10-11, oct.-nov. 1923, p. 308-312.

1924

1. Constantin Loghin, *Scriitori bucovineni*. Antologie, București, 1924.

1925

1. P. L., *Casa lui Aron Pumnul de vânzare*, în *Universul*, an XLIII, nr., 60, 1925, p., 3.

1926

1. Petre V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, ed. a II-a, București, 1926, p. 130-142.

2. Constantin Loghin, *Aron Pumnul*, în Constantin Loghin, *Anul 1848 în cultura și literatura Bucovinei* (reproducere din *Anuarul LIII al Școalei Reale Superioare Ortodoxe*] pe anul 1924/ 25), Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, Cernăuți, 1926, p. 22-28.

1929

1.***, *Aron Pumnul*, în *Minerva. Enciclopedie română*. Cu peste 1000 de clișee în text, 100 hărți simple, 10 hărți în color și 50 planșe artistice, Editura Comitetului de Redacție al Enciclopediei Române, Editura Minerva, Cluj, 1929, p. 791 (cu fotografie).

1931

1.Gh. Adamescu, în *Dicționarul encyclopedic ilustrat* „Cartea românească”, partea II. *Dicționarul istoric și geografic universal* de ~, profesor, membru corespondent al Academiei Române, Editura Cartea Românească S. A., București, 1931, p. 1825 (cu fotografie).

2.George Bogdan-Duică, *Jelirea lui A. Pumnul*, în *Buletinul Mihai Eminescu*, II, Cernăuți, 1931, p. 93-94.

1933

1.Petre V. Haneș, *Știri despre Aron Pumnul, elev la Gimnaziul din Blaj, și despre Tim. Cipariu, Sim. Bărnăuțiu și Gh. Bariț, profesori la Liceul din Blaj*, în *Convorbiri literare*, an 66, apr. 1933, p. 347-350.

2.Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești*, III, partea I, ediția a II-a, Editura Fundației, București, 1933, p. 5-77.

3.D. A. Teodora, *Aron Pumnul*, în *La Grande Encyclopédie. Inventaire raisonné des Sciences, des lettres et des arts*, Société anonyme de la Grande Encyclopédie; Tome vingt-septième, Paris, f.a. [probabil 1933], p. 960.

1934

1.Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, I. *Crearea formei*, Editura „Adevărul”, București, 1934, p. 45-47.

1935

1.***, *Enciclopedia României*, voi. I, *Statul*. Asociația Științifică pentru Enciclopedia României. Sub augustul patronaj al Majestății Sale Regelui Carol II, București, 1935, p. 779-800.

1936

1.Gabriel Drăgan, *Aron Pumnul, în Istoria literaturii române pentru candidații la bacalaureat și elevii școalelor secundare*. Bucuroșii, 1936, p. 46-47.

1938

1.Gheorghe Cardaș, *Alte curente filologice [I. Heliade Rădulescu, Aron Pumnul]*, în *Istoria literaturii românești. De la origine până în zilele noastre*, Tiparul „Oltenia”, București, 1938, p. 357.

2.Ioan Georgescu, *Școlile din Blaj*, în *Boabe de grâu*, an VI, nr. 6, iun. 1938, p. 347-348.

1939

1.A. P. Bănuț, *Oameni de ispravă*, Editura Tipografiei „Dacia Traiana”, S. A., Sibiu, 1939, p. 7-38. Perpessicius, *La mormântul lui*

Aron Pumnul, în *M. Eminescu, Poezii tipărite în timpul vieții*, I. Introducere. Note și variante. Anexe. Ediție critică îngrijită de ~. Cu 50 de reproduceri după manuscrise, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939, p. 239-244.

1940

1. Nicolae Comșa, *Aron Pumnul*, în *Dascălii Blajului. Seria lor cronologică cu date bio-bibliografice*, Tipografia SeminaTiului, Blaj, 1940, p. 81-82.

2. Lucian Predescu, *Aron Pumnul*, în *Enciclopedia Română „Cugetarea”. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, București, 1940, p. 699 (ediția a II-a, anastatică, Editurile Saeculum și Vestala, București, 1999, p. 699).

1942

1. Constantin Loghin, *Lepturarele lui Aron Pumnul*, în *Revista Bucovinei*, an I, nr. 1, apr. 1942, p. 282-295. Idem, *M. Eminescu și Aron Pumnul*, în *Revista Bucovinei*, an I, nr. 1, apr. 1942, p. 296-333.

2. Augustin Z. N. Pop, *Casa lui Pumnul*, în *Revista Bucovinei*, an I, nr. 1, apr. 1942, p. 334-337.

3. Aurel Vasiliu, *Biblioteca gimnaziștilor lui Aron Pumnul în Cernăuți*, în *Revista Bucovinei*, an I, nr. 1, 1942, p. 72-81.

Idem, *Danii pentru biblioteca gimnaziștilor lui Pumnul*, în *Revista Bucovinei*, an I, nr. 1, apr. 1942, p. 416-426.

1943

1. Constantin Loghin, *Aron Pumnul - Mihai Eminescu*, în *Eminescu și Bucovina*, Editura „Mitropolitul Silvestru”, Cernăuți, 1943, p. 483-582.

1944

1. Aron Pumnul, în *Tribuna Ardealului*, an V, nr. 1114, 20 aug. 1944, p. 5.

1964

1. Augustin Z. N. Pop, *Eminescu înfiat de Pumnul?*, în *Tribuna*, an VIII, nr. 14, 15 apr. 1964, p. 2.

1965

1.***, *Aron Pumnul*, în *Dicționar Enciclopedic Român*, voi. III, K-P, Editura Politică, București, 1965, p. 895.

1966

1. Ovidiu Papadima, *O sută de ani de la moartea lui Aron Pumnul*, în *Munca*, an XXII, nr. 5655, 14 ian. 1966, p. 4.

2. Ioana [Em.] Petrescu, *Concepția lingvistică a lui Aron Pumnul*, în *Cercetări de lingvistică*, an XI, nr. 2, iul.-dec. 1966, p. 175-183.

1968

1. Ioana [Em.] Petrescu, *Aron Pumnul*, în *Istoria literaturii române, II. De la Școala Ardeleană la Junimea*. Comitetul de redacție al volumului: Al. Dima, membru corespondent al Academiei R. S. România - redactor responsabil; p.rof. univ. I. C. Chițimia; conf. univ. Paul Cornea; conf. univ. Eugen Todoran - redactori responsabili adjuncți. Secretar: Stancu Ilin, Editura Academiei R. S. România, București, 1968, p. 629-631.

2. Ioana Em. Petrescu, *Un discipol pașoptist al lui W. T. Krug: Aron Pumnul*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, Series Philologia, fasciculus 1, an XIII, 1968, p. 89-97.

3. Luiza Seche, *0 lucrare puțin cunoscută a lui Aron Pumnul*, în *Cercetări de lingvistică*, an XIII, nr. 1, ian.-iun. 1968, p. 79-83.

4. D. Măcrea, *Aron Pumnul. La 150 de ani de la nașterea sa*, în *Cercetări de lingvistică*, an XIII, nr. 2, iul.-dec. 1968, p. 167-192. Autorul va relua acest studiu în *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 74-96. Mihai Drăgan, *Aron Pumnul*, în *Ateneu*, an V, nr. 12 (53), dec. 1968, p. 14.

1969

1. George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, Editura Științifică, București, 1969, p. 485.

1970

1. Dimitrie Macrea, *Opera culturală și lingvistică a lui Aron Pumnul*, în vol. *Studii de lingvistică română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1970, p. 95-132.

1972

2. Paul Leu, *O carte uitată - Lepturariu românesc*, în *Studii și cercetări științifice*, Institutul Pedagogic din Bacău, 1972, p. 30-46.

3. *Mic dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 1519.

1973

1. Marin Bucur, *Istoriografia literară românească de la origini până la G. Călinescu*, Editura Minerva, București, 1973, p. 24-73.

2.Mihail Straje, *Dicționar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români*, Editura Minerva, București, 1973, p. 577-578.

1975

1.Pompiliu Dumitrașcu, Elena Dragoș, *Fonetismul extremist și analogismul lui Aron Pumnul*, în *Prelegeri de istoria limbii române literare (sec. al XIX-lea)*, (litografiat), Cluj-Napoca, 1975, p. 117-120.

2. Petru Zugun, *Influența lui Aron Pumnul asupra lui Mihai Eminescu sub raport lingvistic*, în *Limba română*, an XXIV, nr. 6, 1975, p. 597-608.

1976

1.Lazăr Ureche, *Activitatea revoluționarilor transilvăneni refugiați în Bucovina (1848-1849)*, în Muzeul de Istorie Bistrița, *File de istorie*, voi, IV, 1976, p. 361-364.

1978

1.Jana Balacciu, Rodica Chiriacescu, *Aron Pumnul*, în *Dicționar de lingviști și filologi români*, Editura Albatros, București, 1978, p. 209-210.

2.D. Macrea, *Aron Pumnul*, în *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 74-96.

1979

1.*Dicționar cronologic. Literatura română*. Coordonatori: I. C. Chițimia - Al. Dima. Autori: Mircea Angheliescu, Dorina Grăsoiu, Emil Mănu, Nicolae Mecu, Mihai Moraru, I. Oprișan. Despuna Spireanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 84, 99, 116, 118, 128, 129, 153, 157, 165, 174.

2.Elena Zaharia-Filipaș, *Aron Pumnul*, în *Dicționar de literatură română. Scriitori, reviste, curente*. Coordonator: Dim. Păcurariu, Editura Univers, București, 1979, p. 320.

3.L[eon] V[olovici], *Aron Pumnul*, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p. 715-717.

1982

1.Augustin Z. N. Pop, *Amintirea lui Aron Pumnul. Cu o scrisoare din arhiva T. Maiorescu*, în *Tribuna*, an XXVI, nr. 2 (1308), 14 ian. 1982, p. 1, 8.

1983

1.Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, voi. II. Ediție și note de Rodica Rotaru. Prefața de Ion Rotaru, Editura Eminescu, București, 1983, p. 23-25.

1985

1.Aug. Z. N. Pop, *Amintirea lui Aron Pumnul*, în *Mărturia documentelor. De la vechile tiparnițe românești la Nicolae Labiș*, Editura Minerva, București, 1985, p. 100-104.

2. Radu Vida, *Rânduri pentru o carte rară*, în *Agenda literară*, 1985, Uniunea Scriitorilor din R. S. România, București, 1985, p.118-119 (despre *Privire răpede...*).

1989

1.Nicolae Cârlan, *Mihaii Eminescu și „Lepturariul” lui Aron Pumnul*, în *Ateneu*, an 26, nr. 6 (235), iun. 1989, p. 8-9.

1991

1. Nicolae Chistrugă, *Oameni care au fost. Aron Pumnul*, în *Întregirea*, an I, nr. 1, 14 ian. 1991, p. 2.

2. Uie Rad[u-Nandra], *Un apostol al românismului*, în *Tribuna*, an III, nr. 6 (1781), 7 febr. 1991, p. 5.

3. Ion Petrovai, *Aron Pumnul - magistrul lui Eminescu*, în *Dor. Revistă a Societății de Științe Filologice, Filiala Sighetu Marmăției*, an I, nr. 1, iunie 1991, p. 3.

1993

1.Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, voi. 1(1774-1862). De la administrația piUitară la autonomia provincială*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 420-422, 441-443, 447-449 etc.

2.Miskolczy Ambrus, *Aron Pumnul, dascăl spiritual al tânărului Eminescu fCe fel de filosofie a predat la Blaj?*), în *Europa, Balcanica-Danubiana-Carpathica, 1, Annales. Cultura- Historia-Philologia*, Budapesta, 1993, p. 220-232.

3.Emil Satco, Ioan Pânzar, *Aron Pumnul*, în *Dicționar de literatură. Bucovina, Suceava*, 1993, p. 183-184.

4.***, *Aron Pumnul*, în *Mesagerul transilvan*, an VI, nr. 1925, 8 oct. 1993, p. 4.

1994

1.Petru Rezuș, *Aron Pumnul*. Tipărită cu binecuvântarea I. P. S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994, p. 144.

2. Petru Zugun, *Matricea lingvistică a poeziei eminesciene*. în *gramatica lui Aron Pumnul*, în M. Eminescu, *Fascinația izvoarelor Cuvântului*, Editura Junimea, Iași, 1994, p. 38-44.

3. Arcadie Hinescu, *Profesorul Aron Pumnul (1818-1866)*, în *Cultura creștină*. Număr jubiliar dedicat aniversării a 240 de ani de la înființarea școlilor din Blaj (1754-1994), oct, 1994, p. 78-82.

4. Mihai Duma, Daniela Leu, *Bănățenii și „Lepturariul” lui Aron Pumnul*, în *Caietele David Prodan*, nr. 1, nr. 2 din lunile iulie-decembrie 1994, p. 123-138.

1995

1. Liviu Onu, *O gramatică a limbii române tipărită la București, 1869, atribuită greșit lui Aron Pumnul*, în *Analele Bucovinei*, an II, nr. 2, 1995, p. 323-332.

2. Ilie Rad, *Încă un român de seamă la Viena: Aron Pumnul (1818-1866)*, în *Adevărul de Chuj*, an VII, nr. 1469, 2-4 sept. 1995, p. 5. Reprodus în 3. Ilie Rad, *Peregrin prin Europa. File de jurnal: Viena, Praga, Varșovia, Budapesta*, București, 1998, p. 42-44.

1996

1. Constantin Loghin, *Aron Pumnul*, în *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775-1918. (În legătură cu evoluția culturală și politică)*, Editura Alexandru cel Bun, Cernăuți, 1996, p. 87-94.

2. Marian Popescu, *Lui Aron Pumnul (epigramă)*, în *Adevărul de Chuj*, an VII, nr. 1579, 30 ian. 1996, p. 5.

3. Petru Zugun, *O reconsiderare a activității lui Aron Pumnul*, în *Cronica*, nr. 17-18, sept. 1996, p. 15.

4. Ilie Rad, *Aron Pumnul, elev la Liceul Pianiștilor din Chuj (1841-1842)*, în *Tribuna*, an VIII, nr. 38 (2207), 19-27 sept. 1996, p. 5.

Idem, *Aron Pumnul, student la Universitatea din Viena (1842-1846)*, în *Academica*, an VI, nr. 12 (72), oct. 1996, p. 24-25 (partea I).

Idem, *Aron Pumnul, student la Universitatea din Viena (1842-1846)*, în *Academica*, an VI, nr. 13 (73), nov. 1996, p. 25-26 (partea a II-a).

Idem, *Activitatea ziaristică a lui Aron Pumnul*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, seria *Ephemerides*, an XLI, nr. 1, 1996, p. 37-56.

1997

1. Ilie Rad, *Aron Pumnul (1818-1866)*, teză de doctorat. Conducători științifici: prof. univ. dr. Gavril Scridon (1922-1996) și prof. univ. dr. Mircea Popa, Academia Română, Institutul de Lingvistică și Istorie

Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca. Colectivul de critică și istorie literară, Cluj-Napoca, 1997, 263 de pagini, cu ilustrații.

2. Ilie Rad[u-Nandra], *Un nou scriitor vechi: Aron Pumnul*, în *România literară*, an XXX, nr. 28, 16-22 iul. 1997, p. 12-13.

Idem, *Un text cvasiinedit, din 1866, despre Aron Pumnul*, în *Tribuna*, an IX, nr. 30-32 (2241), 24 iul.-13 aug. 1997, p. 6-7. Idem, *Concepția pedagogică a lui Aron Pumnul (1818-1866)*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, seria *Ephemerides*, an XLII, nr. 1, 1997, p. 61-69.

Idem, *O secvență importantă din istoria culturală a Bucovinei: Fundăciunea Pumnuleană*, în *Glasul Bucovinei*, an IV, nr. 3 (15), 1997, p. 17-24. Idem, *Aron Pumnul, profesor la Blaj (1846-1848)*, în *Cultura creștină*, an III, nr. 1, 1997, p. 73-80. Idem, *Aron Pumnul, ctitor al Bibliotecii învățăcelilor gimnaziști din Cernăuți*, în *Codrul Cosminului*, serie nouă, nr. 3-4 (13-14), 1997-1998, p. 263-275.

1998

1. Ilie Rad, *Aron Pumnul în vâltoarea Revoluției de la 1848*, în *1848. Blajul și amintirea revoluției*. Volum coordonat și ilustrat de Ioan Chindriș, Blaj, 1998, p. 142-163.

Idem, *Aron Pumnul (1818-1866). (180 de ani de la naștere)*, în *Excelsior*, an VII, nr. 11, 1998, p. 76.

*** [Protest pentru montarea plăcuței omagiale Aron Pumnul pe clădirea fostului Liceu al Piaristilor, actualmente Liceul „István Báthory” din Cluj-Napoca], în *Szabadság*, nr. din 30 nov. 1998.

2. Ilie Rad, *Un cărturar patriot: Aron Pumnul (1818-1866)*, în *Curierul primăriei*, an IV, nr. 195, 7 dec. 1998, p. 4.

1999

1. *** *Aron Pumnul*, în *Dicționar enciclopedic ilustrat*. 61.635 de articole, 96.338 de definiții, 2320 de ilustrații, Editura Cartier, Chișinău, 1999, p. 1624.

2001

1. Ioana Em. Petrescu, *Aron Pumnul*, în Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, coordonare și revizie științifică, *Dicționarul scriitorilor români*, M-Q, Editura Albatros, București, 2001, p. 896-898.

2002

1. *** *Biografii de excepție: Aron Pumnul*, în Țara (Chișinău), nr. 28 (1006), 14 mart. 2002 (cu următoarea mențiune: „După «Națiunea»”). Adresa de Internet: <http://tara.press.md/t28.htm>

2. Paul E. Michelson, *Aron Pumnul*, în *The Encyclopedia of Revolutions of 1848* (articol în limba engleză, care poate fi citit la

următoarea adresă de Internet, acces direct, gratuit, pe portalul de informații
portalul online: <http://www.cats.ohiou.edu/~Chastain/ip/pumnul.htm>).

2006

1. Moldoveanu, Gheorghe, *Aron Pumnul – profesor la Cernăuți*, „Glasul Bucovinei”, An. XIII, nr. 3 (51), 2006, p. 135-140.

2015

1. Ilie Luceac, *Documente noi cu privire la mormântul lui Aron Pumnul*, „Glasul Bucovinei”, nr. 1(85), p. 25-33.

2017

1. Acatrini, Vladimir, *Manuscrisul lui Aron Pumnul în Biblioteca Universității din Cernăuți*, „Glasul Bucovinei”, An. XIV, nr. 4 (96), 2017, p. 45-51.

2018

1. Cernov, Alexandrina, *Aron Pumnul și I.G. Sbiera – autorii primelor sinteze de istorie literară la Cernăuți*, An. XXV, nr. 3 (99), 2018, p. 33-51.

2. Gherman, Marin, *Casa lui Aron Pumnul din Cernăuți: nepăsare, uitare*, An. XXV, nr. 4 (100), 2018, p. 45-51.

SUMAR

Notă	3
Argument	5
Profesorul Aron Pumnul – apostol al redeşteptării conştiinţei naţionale	8
<i>La mormântul lui Aron Pumnul</i>	15
Mihai Eminescu despre <i>Lepturariile</i> lui Aron Pumnul	16
Cu privire la mormântul lui Aron Pumnul (Ilie Luceac)	26
<i>Epigonii</i>	29
Fragmente din manuscrisele lui Aron Pumnul	32
Opera lui Aron Pumnul	119
Scrisorile rămase	123
Referinţe critice şi bibliografice despre Aron Pumnul	128

Науково-популярне видання

Чернова Олександрина Григорівна

**Сторінки історії
румунської літератури
на Буковині**

Том 1

Арон Пумнул

(рум. мов.)

Редактор Н. К. Процюк

Підготовка до друку Л. Звенигородської

Підписано до друку 25.10.2022. Формат 60х84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 8,60. Зам. 221266

Видавці: Видавництво «Александру чел Бун», ТОВ «Друк Арт»

Виготовлювач ТОВ «Друк Арт»

58018 Чернівці, вул. Маловокзальна, 2Д, тел. 585-432

Ліцензія про державну реєстрацію ДК № 2741 від 15.01.2007 р.